SÁMEDIGGI

Sámediggi
Ávjovárgeaidnu 50
9730 Kárášjohka

+ 47 78 47 40 00
www.samediggi.no
samediggi@samediggi.no

Arkiivaáššenr. 24/1241

Áššì	Gos	Goas
008/24	Sámedikki dievasčoahkkin	05.03.2024-08.03.2024
004/24	Sámediggeráđđi – dievasčoahkkináššit	23.01.2024-25.01.2024
002/24	Bajásšaddan- fuolahus- ja oahppolávdegoddi	20.02.2024-23.02.2024

Duohtavuohta ja såbadibme –Nuppát(2) nihta: Giella ja åhpadus

Ássje birra

Dát la Sámedikke vuostasj giehtadallam Vuona duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtås (dássta duohku rappårttå). Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå (dássta duohku kommisjåvnnå) la vålljim dåjmajt åvddånbuktem nihttagij vuolláj. Nihta 2 la kommisjåvnå oajvvaduvvam dåjma giela ja åhpadime hárráj. Dåjma nummara tjuovvu makkir nihttaga vuolláj li rappårtån oajvvaduvvam. Gáldojt gávna tsuojggimtjálálvisájn vuolemusán bielen.
Vuona kommisjåvnå gálggij rappårtåstis Stuorradiggáj biehtsemáno 1. biejve 2023. Kommisjåvnå mandáhtta lij gålmå dahkamusájda juogeduvvam. Vuostasj dahkamus lij gåvvidit histåvråv mij guosská vuona oajválattjaj politihkkaj ja dagojda sámij, guojnaj/vuonasuobmelattjaj vuosstij sihke bájke, guovlo ja nasjonála dásen. Nubbe dahkamus lij gehtjadit gåktu dárojduhttempolitihkka vil uddnik vájkkut, åvdemusát mij guosská sáme- ja guojna-/suomagiellaj ja kultuvrraj aktan gåktu ájgge dárojduhttema maŋŋela I vájkkudam vidjurijda dagu ruhta-, sosiála-, varresvuodadilláj ja identitiehttaj, sihke juohkusijda ållåsit ja ájnegis ulmutjijda.. Maŋutjissaj galgaj kommisjåvnnå oajvvadit dåjmajt váj såbadibme joarkká åvddålijguovlluj. Ietjasa oajvvadusá maŋŋela, de miehttsesuobmelattja aj dålkkuduvvin mandáhta sisi Stuorradikke rádudallama maŋŋela.
Duodden duon dán tjåhkanibmáj, de la ájnas oasse kommisjåvnå bargos da persåvnålasj subttsasa majt aktugasj ulmutja jali unnep juohkusa li gaskostam mij guosská dárojduhttema, dan politihka ja vierredagoj hárráj. Kommisjåvnnå I gulldalam ja dokumentierim subttsasijt gåktu dárojduhttempolitihkka I vájkkudam aktugasj ulmutjijda jali soabmásij sijá lahka. Kommisjåvnnå I tjoahkkim ienep gå 760 subttsasijt, ma li ájnas materiálla gå kommisjåvnnå I gæhttjalam dádjadit dárojduhttempolitihkav ja gåktu dat vájkkudij aktugattjajda ja juohkusijda. Kommisjåvnnå tjállá dábálamos tiemá ma dárojduhttemij tjanáduvvi, li giella, nuppástibme, skåvllåárggabiejvve ja

identitiehtta. Vijddásappot dættoduvvá akta dajs vijddásamos ja duodalamos vájkkudusájs dárojduhttemis le gå ulmutja li guojna, miehttsesuoma ja sámegielav massám. Dát ássje ienemusát tjuovvu rappårtå oasev 2 *Histåvrålasj åtsådibme - dárojduhttempolitihkas kultuvralasj moattebelakvuohtaj*, kapihttala 6 gitta 10, ja kapihttala 13 *gielasa massám* ja 15 *åhpadibme ja åhpadus.*
Rappårtå gávnnusijt le luondulasj buohtastahttet AN:a mánájkonvensjåvnåjn, ILO-konvensjåvnåjn 169, AN:a tjielggius iemeálmmugij rievtesvuodaj hárráj ja Europaráde unneplåhkogielaj lihtujn, mij mierret sáme mánáj riektájt skåvlån ja åhpadimen.

Oanegis histåvrrå ja muhtem politihkalasj ulme iesjguhtik suorgen
Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårttå la oasen II Histåvråv åtsådit vuosedam gå dárojduhttempolitihka moatte láhkáj giellamassemij vájkkudij. Dárojduhttempolitihka histåvrålasj åtsådibme vuoset ienemus sáme målssun sámegielagis ja moattegielagis liehket dasi jut muhtem mudduj jali ållåsit hiejttin sámástimes nágin buolvaj nalluj. Guovlos guovlluj li sieradusá man jåhtelit giellamålssom dáhpáduváj. Dárojduhttempolitihka vájkkudussan ja danen gå ettjin gávnnu dåjma gielav suodjalittjat de ájn vil ienebu dárustahttjájin ja avtagielagin sjaddin árggabiejven.
Kommisjåvnnå ietjas åtsådime baktu vuoset nievres guotto unneplågoj gielajda ja moattegielakvuohtaj legitimierijin gielalasj dárojduhttemdåjmajt ja dán diedulasj ja mielanækto politihkas lij viek alvos giellamassem. Æjgáda gudi dárojduhttempolitihkav vásedin, oadtjun nievres guottojt sámegielaj hárráj majt de ietjasa mánájda ja mánájmánájda jårkadin. Vásedin sijá giellaj ij lim sadje vuona nasjåvnån. Dan dilen dahkin mav sijá mielas lij mánájdisesa buoremussan. Moaddásijda lij dat hiejttet sámástimes. Sáme álmmuga giellamassem la trávmá mij la ájggeguovddelis sihke histåvrålattjat ja vil uddnik.
Rappårtån la sierra kapihtal giellamassema birra. Kapihttalin li tjállám gåktu giellamassem dáhpáduváj duoppen dáppen Sámen. Kommisjåvnnå I dahkam caseåtsådimev guovte girkkoguovloj giellamålssoma birra Nuorttalij-Råmsån; Skiervá/Skjervøy ja Ivgu/Lyngen. Caseåtsådibme dárkkelappot vuoset gåktu álmmuk gielasa målsoj guojna- ja sámegielas dárogiellaj. Kapihttalin aj gåvviduvvá gåktu giellamassem la ulmutjijda vájkkudam. Dat guosská sihke ulmutjijda dakkir bájkijn gånnå lij edna giellamassem, ja ulmutjijda dakkir guovlojn gånnå giella rijbaj. Rappårttå gåvvit majt aktugasj ulmutja li massám gå gielav li massám. Dåbddåt ietjas binnep árvulattjan, ij ållu gåsik gullu, máhto ælla buolvas buolvvaj bessam ja rasjep familljadille li nágin vájkkudusá ma rappårtån gåvviduvvi.
Kommisjåvnå rappårtå persåvnålasj subttsasa li aj iednegiela suodjalime ja bisodime ráhtjastime birra. Nágin persåvnålasj subttsasa gåvvidi låssåt le læhkám iednegielav bisodit, ja nievres guottojt li gullam. Sæmmi båttå li mihá giela åvdås, ja giellabarggo la juoga mij la ájnas ja massta sjaddá mihá ietjas tjerdalasj ja kultuvralasj duogátja diehti.
Dárojduhttem vuohttu juo girkko misjonierimin 1600-lågon, valla esski 1800-lågo gassko rájes vuojnnep åvddånahttemav mij maŋenagi formalisieriduvvá tjielgga assimilierimpolitihkkan. Jagen 1862 bådij sierra dárojduhttembagádus åhpadiddjijda nav gåhtjoduvvam målssomguovlojn.
Kommisjåvnnå vuoset gåktu dárojduhttempolitihkka I jåhtuj biejaduvvam ja tjadáduvvam moatte láhkáj iesjguhtik sáme guovlojn. Jagen 1898 dagáj girkkominister Vilhelm Andreas Wexelsen giellabagádusáv giellamålssomguovlo åhpadiddjijda, nav gåhtjoduvvam «Wexelsen-plakaten», mij mierredij man mudduj besaj sámástit åhpadim- ja viehkkegiellan sáme ja guojna/vuonasuobmelasj skåvllåmánájda. Rappårtå persåvnålasj subttsasa vuosedi buojkulvisájt gå gávnnujin bájkálasj tjuolldusa åhpadimgiela hárráj muhtem guovlojn. Stuorradigge låhpadij plakáhtav jagen 1959, valla dán bagádusá vájkkudus lij moadda sáme (ja guojna/vuonasuobmelasj) máná massin gielasa. Dát la ájnas sihke dádjadittjat dárojduhttema vájkkudusájt iesjguhtik sáme guovlojn, valla aj gåktu galggá dåjmaj ja såbadimijn barggat åvddålijguovlluj.
Kommisjåvnnå tjállá dárojduhttem lij viek dåbmaris. Uddni sámegielaj dille viek alvos moatten sajen. Nágin giellamålssoma li nav dåbmarisá læhkám váj e desti gávnnu iednegielaga bájken, ja nágin gielajn li viek gallegasj jus åvvånis aktak guhti dajt buktá vuona biele rájá. Dát dåbmarisvuohta la juoga mav sij gudi li subtsastam, li nammadam. Akta informántajs javllá dárojduhttemprosjækta lij akta dajs ienemus vuorbástuvvamijs majt stáhtta I gudik goassak tjadádam.
Kommisjåvnnå ietjas åtsådime baktu vuoset nievres guotto unneplågoj gielajda ja moattegielakvuohtaj legitimierijin gielalasj dárojduhttemdåjmajt ja dán diedulasj ja mielanækto politihkas lij viek alvos giellamassem. Æjgáda gudi dárojduhttempolitihkav vásedin, oadtjun nievres guottojt sámegielaj hárráj majt de ietjasa mánájda ja mánájmánájda joarkedin. Vásedin sijá giellaj ij lim sadje vuona nasjåvnån. Dan dilen dahkin mav sijá mielas lij mánájdisesa buoremussan. Moaddásijda lij dat hiejttet sámástimes. Sáme álmmuga giellamassem la trávmá mij la ájggeguovddelis sihke histåvrålattjat ja vil uddnik.
Dárojduhttempolitihka ja viek vijdes giellamålssoma diehti, de li divna sámegiela ájteduvvam giela UNESCO ájteduvvam gielaj listan. Nuorttasámegiella I ájteduvvam giella, julev- ja oarjjelsámegiela li viek ájteduvvam giela.

Ubbmem-, bihtám- ja lullesámegielagijs li viek gallegattja vil Vuonan.
Kommisjåvnnå l vuosedam da verrudagá majt sáme vil uddnik vásedi merkahi dárojduhttem joarkká. Mij giellaj guosská de la kommisjåvnnå gullam subttsasijt gåktu giellaåhpadime fálaldagá ja gielladievnastusá almulasj suorgen vájlluji. Kommisjåvnnå dættot giellaåhpadime fálaldagá vánesvuohta la ássje mij álu åvddån boahtá persåvnålasj subttsasijs. Ájnegis ulmutja jali familja sjaddi rahtjat vaj galggi oadtjot dievnastusájt masi siján la lága milta riektá. Hæhttuji rahtjat suohkanij vuosstij gudi e máhte ja danen e buvte dievnastusájt plánit jali fáhkabarggijt åttjudit váj bukti sámegielajda dievnastusájt fállat.

Namáj ja bájkkenamáj dárojduhttem
Rappårtån la kapihtal namáj dárojduhttema birra. Dasi gulluji sihke ulmutjij ja bájkij namá. Ulmutjij namá li guovdátjin sebrudagán. Jus dujna l namma, de la dujna aj identitiehtta. Rappårttå l dokumentierim subttsasijt gånnå smáv mánájda li javllam e besa dav namáv adnet gå dat lij sáme namma, ja farra galggin dáttja namáv adnet.
Udnásj nammaláhka l ulmutjij namáj anov liberalisierim. Nammalágan li aj njuolgadusá ma galggi viehkedit sámijt ietjasa dålusj sáme namájt adnuj váldátjit. Ajtu l muhttijn alvos dokumentierimbarggo ájnegis ulmutjij bieles jus dav galggi nahkat. Nágin familja li ietjasa sáme namáv massám nav ájggá váj sjaddá gássjel sáme namájt vas adnuj vålldet. Guhkijt lidjin aj sáme namá sáme bokstávaj tjuolmman danen gå Folkeregisteret, Brønnøysundregisteret ja NAV dáhtávuogádagá ettjin sáme bokstávaj rijba. Ja navti ittjij besa namájt duolla tjállet. Dá tjuolma li dálla tjoavdeduvvam.
Rappårttå aj vuoset gåktu lága li sáme bájkkenamáj adnuj vájkkudam. Moadda bagádusá mierreduvvin maj ulmme lij lasedit dárogielak bájkkenamáj anov ja binnedit sáme, guojna jali suoma namáj anov. Dat merkahij dájda bájkijda ittjij gávnnu ieme dáro namma, valla namá ieme sáme namájs jårggåluvvin. Esski 1991 stadnamnlova milta mierreduváj galggá sáme ja guojna bájkkenamájt vieledit, ja dáj gielaj duollatjállemnjuolgadusájt tjuovvot gå muhtem bájkkenamá tjállemvuogev mierret. Udnasj bájkkenammalága njuolgadustjála l mierredam makkir guovlojn lulle-, nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiela galggi aneduvvat. Ubbmem- ja bihtámsámegiela ælla fáron bájkkenammalága njuolgadustjállagin, ja danen ij la læhkám vejulasj bájkkenamájt mierredit ubbmem- jalik bihtámsámegiela duollatjállemijn almulasj adnuj kártajn jali galbajn.
Kommisjåvnnå ævtot nammalágav rievddadit váj maŋeldisboahtte bessi familja ieme maŋep namáv adnegoahtet.
Åhpadimsuorgge ájnas ariednå ælládahttemij
Kommisjåvnnå gávnná sáme skåvllåådåstusá ma li 1960-lågos gitta jahkáj 1980 tjadáduvvin guosskin dåssju unna oasátjij sáme oahppijs. Divna ådåstusá lidjin daj oahppij vuoksjuj gejn lij sámegiella iednegiellan Sis-Finnmárkon duola dagu gå ásadin sáme joarkkaskåvlåjt dáj bájkijn: Kárášjohka/Karasjok ja Guovdageaidnu/Kautokeino. Kommisjåvnnå vuoset ieneplåhko oahppijs vuona vuodoskåvlån 1960 rájes gitta 1980 vádtsin skåvlån sáme sisano dagi ja man guotto lidjin dárojduhttempolitihkas vájkkuduvvam.
Sáme mánájgárdij histåvrrå manná maŋus jage 1969 rádjáj gå vuostasj ásaduváj Guovdageaidnun/Kautokeino. Dájn árra sáme mánájgárdijn lij ráddjiduvvam sáme sisadno kultuvra ja giela hárráj, dárogiella lij oajvvegiellan. Navti sjattaj gielalasj ja kultuvralasj ávttje mánájgárde sisano ja máná sijddabirrasa gaskan. Jage 1975 rájes stivrriduvvin mánájgárde Vuonan lága milta pedagogihkalasj institusjåvnnån, valla láhka ittjij máná iednegielav jalik tjerdalasjvuodav vieleda, nágin æjgáda dáv lájttin danen gå sijá mielas mánájgárde lidjin árra dárojduhttema ræjddon. Sæmmi båttå li mánájgárde læhkám ájnnasa sámegiela ælládahttemin. Kommisjåvnnå nammat sáme mánájgárde sjaddin ådå giellaælládahttema ariednán. Nágin priváhta sáme mánájgárde ásaduvvin æjgádijs danen gå suohkan ittjij buvte fállat. Nágin bájkijn li aj sáme mánájgárdijt aktij biedjam dárogielak mánájgárdij, ja dassta l álu boados sjaddam sáme fálaldahka l hedjunam. Sáme mánájgárde tematisieriduvvin esski jage 1997 mánájgárddelágan. Sáme mánájgárdij ja daj åssudagáj låhko ij la heva lassánam vájku ienep æjgáda dav ánodi, sivvan dási le ienemusát gå sámegielak bargge vájlluji. Nágin sáme guovlojn ij vil uddnik gávnnu makkirak sáme mánájgárddefálaldahka. Uddni gávnnuji 21 sáme mánájgárde ja 10 sáme åssudagá vuona mánájgárdijn ma sáme gielajn ja kultuvrajn barggi, duodden sámegiela åhpadibmáj 16 vuona mánájgárdijn.
Sámenammadusá oajvvadus jages 1959 ja Stuorradikke giehtadallam jagen 1963 sjattaj paradigmemålssom vuona sámepolitihkan, aj åhpadimsuorgen ja sáme giellaåhpadimen. Folkeskoleloven jages 1959 hiejtedij praktihkalattjat Wexelsen-plakaten ja navti bessin sámegielav åhpadimgiellan adnegoahtet. Jagen 1967 ásaduváj Kárášjohka/Karasjok ja Guovdageaidnu/Kautokeino skåvlåjn sámegiela álggoåhpadibme. Jagen 1969 bådij guovdásj rievddam vuodoskåvllålágan man boados lij da máná æjgádij gudi sámástin galggin sámegiela åhpadimev oadtjot jus æjgáda dav gájbbedin. Mønsterplanen jages 1974 (M74) rabáj vuostasj bále vejulasjvuodav sámegiela iednegiellaåhpadibmáj. Maŋŋela bådij Mønsterplanen jages 1987 (M87) man ulmme åhpadibmáj lij doajmme guovtegielakvuohta. M87 mierredij moatte láhkáj sámegiela åhpadime guhka linnjajt, ja dajna båhtin aj guokta ådå fága: sámegiella vuostasjgiellan ja sámegiella nubbengiellan. Jagen 1997 biejaduváj vuostasj sáme oahppopládna, 10-jagák vuodoskåvlå oahppopládna Sáme (L97S) jåhtuj sáme giellaháldadimguovlon. Dát lij ájnas

lávkke dan guovlluj váj sáme giella ja kultuvrra sebrudahteduvvin skåvllåj. Sisano hárráj ællim heba sieradusá sáme ja nasjåvnålasj oahppoplánaj gaskan, valla sáme oahppoplána åsadibme I læhkám ájnas sáme skåvlåjt ja oahppijt formalisieritjit sierra konsæpptan skåvllåvuogádagán. Maŋŋela bådij Máhttolåpptim 2006 Sáme (LK06S) ja Máhttolåpptim 2020 Sáme (LK20S).
Jagen 1923 oajvvadij Per Fokstad ájálvisáv sierra sáme oahppoásadusá birra, sáme álmmukallaskåvllå ja tjuovggimskåvllå gånnå divna åhpadibme galgaj sámegiellaj ja sáme sisanujn juohkka fágan. Jage 1956 Sámenammadus buvtij vuostasj stáhta guoradallamav sáme vidjurij birra, dat lij ájnna dákkir lágásj gitta 1980-låhkuj. Nammadusán lidjin moadda oajvvadusá åhpadimsuorgen, daj gaskan stipænndaårnik sáme nuorajda gudi alep oahpov sihtin gadtsat. Åhpadusrevolusjåvnnå Vuonan 60- ja 70-lågon vattij moaddásijda vejulasjvuodav joarkkaskåvlåv ja dan maŋŋela alep oahpov vålldet. Boados dássta lij sáme nuora aj árabut gå åvddåla vålldin alep oahpov. Vuostasj sáme joarkkaskåvllå åsaduváj jagen 1969 Kárášjohka/Karasjok, ja dat la uddni joarkkaskåvllå oahppijda ålles Vuonarijkas. Sáme allaskåvllå álgaduváj jagen 1989 váj sáme sebrudagá máhtudakdárbo galggin ålliduvvat, sierraláhkáj lij dárbbo sámegielak vuodoskåvllååhpadiddjijda ja mánájgárddeåhpadiddjijda. Sámegiella I åhpadime oajvvegiella, valla aj håldadusán ja barggij ja studentaj gaskan.
Uddni sáme dutkam ja alep oahppo ienebut vuoroduvvá gå gudik goassak åvddåla, ja dát la sáme sebrudagájda viek ájnas. Sáme sebrudagáj dárboj milta le ajtu moatten sámediggediedádusán ja stuorradiggediedádusán tjáleduvvam edna barggo vádnun, ja máhttá sihke åhpadusfálaldagájt ja dutkamav buoredit. Duodden la sáme sisadno Vuonarijka alep oahpon ja dutkamin åbbålattjat bátsádallam, dagu árvustallama Sámedikke ållestjåhkanime ássjen *Nihta 1 – máhtudahka ja gaskostibme* vuosedi.

Kommisjåvnå dåjmaj oajvvadusá 2. nihttaga vuolen:

Doajmma 2.1 Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Doajmma 2.2 Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet almulasjvuodan.

Doajmma 2.3 Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giela, giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ælládahttema hárráj.

Doajmma 2.4 Kommisjåvnnå oajvvat guojnagiellaj dagáduvvá doajmmapládna váj giellaaddnij låhko lassán, váj guojnagiella maŋenagi máhttá låpptiduvvat unneplåhkogielaj lihto nuppát oases goalmát oassáj.

Doajmma 2.5 Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmo giellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåksa gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja håldadusá ja justijsa suorgijn mij sáme gielajda hiebaduvvá.

Kommisjåvnnå tjiegŋot oajvvadusájt navti váj nammat giellalåpptimav ja moattegielak sebrudagá ulmev mij vaddá buorre birástagájt gielaj ælládahttemij sihke mánájda, nuorajda ja ållessjattugijda. Kommisjåvnnå oajvvat dagáduvvá prográmma mij galggá bihtám-, ubbmem- ja lullesámegielajt nannit, váj giela maŋenagi máhtti unneplåhkogielaj lihttuj tjáleduvvat.
Kommisjåvnnå alot almulasj oajválattjajt juohkka dásen mierredittjat guojna- ja sámegielajt nannit sihke kvantitatijva ja kvalitatijva dádjadusá milta. Dættodi aj man ájnas la låpptij sijáj gielav gudi li vuostasj- jali iednegielaga, ja sijá mielas bierri liehket máhttelis nannit jali åsadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlon. Kommisjåvnnå oajvvat bierri gæhttjalit åsadit sáme klássajt jali skåvlåjt stuoráp stádajn gånnå li nuoges oahppe. Kommisjåvnnå alot Máhttodepartementav guoradalátjit manen nav moattes hiejtti sáme, guojna ja suoma giellaåhpadimes vuodoskåvlån. Kommisjåvnnå oajvvat ådå giellakursa åsaduvvi ja ieme giellakursa nanniduvvi, aktan vuogas stipænnda- ja máksoårnigij váj ienebu assti ålles jage ja oanep kursajt tjadádit. Kommisjåvnnå alot giellaguovdátja oadtju tjielggasap åvdåsvásstádusáv ja nuoges ruhtadimev ållessjattugijda giellakursajt fálatjit, ja váj bukti skåvlåjda ja mánájgárdijda ressurssan liehket giellaariednán. Kommisjåvnnå vuojnná sámegielak åhpadiddje virggáj biejaduvvi ietjá virgijda alep bálkájn, danen bierri åttjudit ienep pedagåvgåjt alep oahppuj. Kommisjåvnnå oajvvat aj sáme ja guojna giellaåhpadime rekruttierimvuodo vijdeduvvá váj álmmuk ietján aj bessi sáme- jali guojnagielav oahppat. Kommisjåvnnå alot universitiehtajt ja allaskåvlåjt sihkarastátjit fáladuvvá alla kvalitiehta oahppo alep dásen, vuogas jus institusjåvnå aktan barggi dán hárráj. Kommisjåvnnå oajvvat sáme- ja

guojnagielak mánájgárddeåhpadiddje- ja åhpadiddjeåhpadusá ruhtaduvvi vaj da jahkásattjat fáladuvvi.
Kommisjåvnnå alot aj boatsojæládusháldadusáv ienebut sámástittjat barggo- ja háldadimgiellan.
Kommisjåvnnå miejnni bierri Svieriga ja Suoma siegen barggat rájáj rastá giellabargoj, duola dagu aktisasj mánájgárdde- ja skåvllåfálaldagáj, oahppoplánaj lahkanimijn ja aktisasj oahpponævvobuvtadibme. Kommisjåvnnå alot sæmmi båttå Svieriga ja Suoma siegen barggat rájáj rastá lulle-, ubbmem- ja bihtámsámegiela ja guojnagiela ælládahttema hárráj gånnå giellamáhtudahka ájn gávnnu.
Sámedigge ij giehtadalá dåjmav 2.4 guojnagiela hárráj. Jus sidá ienebut låhkåt dåjmaj birra guojna ja miehttsesuobmelattja giela, kultuvra ja sebrudakiellema hárráj, de galga låhkåt Sámedikke badjásasj árvustallamijt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå hárráj.

Guláskuddamjavllamusá
Javllamusá nuppát nihttaga giela, åhpadime ja oahpo hárráj guosski edna ájnas dåjmajda ja dárbojda sáme giela ja kultuvra nannima hárráj åhpadussuorgen ja sebrudagán ietján.
Ienemus guláskuddamjavllamusá ma sáme gielajda guosski, vuosedi dárbbo I sámegielajt vuorodit, almma láhkáj barggat váj máhttá buoredit dárojduhttema hávijt dagu kommisjåvnnå I oajvvadam. Guláskuddamjavllamusá duola dagu dájs: Oslo sámi searvi, Guovdageainnu sámiid searvi, Norges Døveforbund, Deanu gielda - Tana kommune, Duoddara ráfe ja Várdobáiki, vuosedi dárbbo I sámegielajt nannit lándav miehtáj, sihke dajn guovlojn ma guláskuddamin gåhtjoduvvi guovdásj sáme guovlojn, daj guovlojn gånnå dárojduhttem la viek garrasit vájkkudam, ja ieme sáme guovloj ålggolin.

Kommisjåvnnå oajvvat sámegiela galggi ienebut vuojnnusij boahtet, sihke almulasj anon ja bájkkenamájn. Senter for nordlige folk, Ivgu sámisearvi, Sámi allaskuvla, Samisk råd i Sør-Varanger, Iinná ja biras sámiid searvi, Várdobáiki, Sametingets eldreråd, Mjøsan davje saemien Siebre, Norros ja moadda iehtjáda dáv ietjasa guláskuddamvásstádusájn doarjju. Akta guláskuddamvásstádusájs vuoset aj dasi gå akta stáhta ulmijs dárojduhttempolitihkajn lij sámegielajt ållåsit kártas ierit sihkkot, ja dav aj moatten sajen nahkin, ja danen miejnniji stáhtta galgaluluj ájn vil ienep åvdåsvásstádusáv válldet váj bukti vaddet ruopptot dav majt nav moaddásijs li válldám; iesj vájmo gielav. Boahtám li aj ájádusá ma vuosedi NOU 2016:18 Vájmo giela tjuovvolibme I buorre álggo, ja viek ájnas, jus galggá giellabargov nannit.
Mánájgárddesuorgen bådij oajvvadus Várdobáikis dárja birra prosjevtajda dagu *sámastallan*- prosjækta, ma ruhtadårjav dárbahi jus galggi doajmmat. Sij buktin aj ájádusájt gåktu máhttá duornnussáme giellalávggommodellav implementierit man vuodo li æjvvalime. Min árbe ja Samisk foreldrenettverk i Sør-Varanger oajvvadi sáme mánájgárdev ásadit Sør-Varangerij.
Vuodoåhpadusá hárráj båhtin ájádusá Min árbe ja samisk foreldrenettverk i Sør-Varangeris ahte sáme fága bierriji oahppoplánajda ja tijmmajuohkemij váni ietjá fágaj sajev válldemis. Árran julevsáme guovdásj, Kystsamene, Sáráhkka, Senter for nordlige folk ja Ivgu sámisearvi buktin ájádusáv sámegiella bierri liehket bákkulasj fáhka vuodoskåvlån guovtegielak suohkanijn. Vijddásappot vuosedi guláskuddamjavllamusá giellaåhpadimev galggá sihkarasstet nanos giellamodellaj baktu, ja dáv galggá joarkkaskåvlåjn aj adnet. *Giellašaldi*, vejulasjvuohta ietjá sámegielajt oahppat, la Sámi allaskuvla oajvvadus doajmmaj. NSR ja Sámi allaskuvla vuojnni dárbov buoredum gájdosåhpadibmáj, riektá hospitierimij ja æjvvalimsajijda sámegielak mánájda. Sámi girječálliid searvi vuoset oahppe bessi ierit válljit sáme giellaåhpadimev, ja boados dassta máhttá sjaddat giellaaddnij låhko binnu. Álttá sámi Giellaguovddáš låggŋi dárbov juoktá galggá máhttet diededit jus soames mánájda ja æjgádijda rádijt vaddi sámegielåhpadimev garvvet.
Min árbe ja Samisk foreldrenettverk i Sør-Varanger, SANKS, Kvænangen språksenter, Vardobáiki, Nord-Troms vgs ja Álttá Sámi Giellaguovddáš oajvvadi ienep bájkálasj giellaguovdátja bierriji ásaduvvat, ja ieme giellaguovdátjij dille bierri stuoves ruhtadimij baktu nanniduvvat. Vuosedi dá guovdátja máhtti såbadim/divodimprosessajt tjoahkkit ja jåhtuj biedjat. Giellaguovdátjij kapasitiehtta hæhttu nanniduvvat, hæhttuji stuoráp stuoves juollodimijt oadtjot. Kvænangen giellaguovdásj dættot giellaguovdátja li aj kultuvrrainstitusjåvnå. Mjøsan Davje saemien Siebre oajvvadi nåvkå ållessjattukåhpadimev giellaæjvvalimij ja kultuvralasj integrasjåvnnå. Moaddása li nammadam giellakursa bierriji gávnnut gå dárbbo I nav stuorre, ja moaddása nammadi aj bierri buorre friddjaoasstemårnigijt ásadit æjgádijda váj bessi sámegielav oahppat váj máná vas bessi sámegielav oahppat ja hárjjidallat ietjá arienájn gå dåssju mánájgárden ja skåvlån. NSR oajvvat ásadit sáme giellaano bagádallijt, mij galggá udnásj «duodjebagádalle» årniga muoduk. Senter for nordlige folk, Ivgu sámisearvi, NASAK ja Sámi allaskuvla miejnni sáme giella ja kultuvrra galggá oassen vuodoåhpadusás åhpadiddjijda, mánájgárddebarggijda ja varresvuodabarggijda. NSR, Riddo Duottar Museum ja Kystsamene vuosedi sáme institusjåvnå hæhttuji rudájt oadtjot váj bukti fállat dan made bálkáv váj bukti barggijt åttjudit ja bisodit. Sáme institusjåvnå ma moatte sáme gielaj åvdås vásstedi, åvdedi aj duoddejuollodime dárbov dålkkumij ja jårggålibmáj.
Dárbaj edna bargov nannitjit sámegielajt åhpadusvuogádagán ja sebrudagán. Nord-Troms videregående skole

oajvvat juollodit 200.000 kroner jahkásasj stipænndan váj sjaddi ienep åhpadiddje sámegiela máhtudagájn. Sámi allaskuvla la måttijt jagijt juo álggokursajt ásadam, SAAL-kursa, ja SAAL-oahppuj li ienep ja ienep åhttse. SAAL-kursaj tjadá bæssá aj joarkket sámegielajt studierit. Mearrasiida tjállá bierri juojddá dahkat váj merrasáme guovlo studenta Sámi allaskuvlaj álggi sámegielav åhpatjit. NSR oajvvat bierri ásaduvvat lånudallamprográmma nuorajda giellaguovloj rastá.
Mearrasiida ja Myrnes aktivitetshus miejnniji suohkana bierriji ienep åvdåsvásstádusáv vælldet sámegielaj åvdedimes, ja bierri ienep dættoduvvat váj sij dav dahki. Deanu gielda - Tana kommune vas tjállá suohkanij ráddjiduvvam giellaressursaj diehti de hæhttuji vuorodit gåsi giellaressursajt biedjá. Suohkana ma guovtegielakvuodajn barggi, hæhttuji ållåsit mávseduvvat daj duodde gåloj åvdås ma dassta tjuovvu.
Ienep sáme æjvvalimsaje ja dåjma giellaarienáj hárráj álu nammaduvvi, ja dájt sihtá lándav miehtáj. Redd Barna, Sámi allaskuvla ja ISFI oajvvadi digitála plattfårma hæhttuji sáme gielajda hiebaduvvat, aktan ienep girje ja filma. Dárbbo I tjoahkkit ja dokumentierit dålusj bágojt ja moallánagájt, ja dajt dutkat. Sámi girječálliid searvi mielas la ájnas tjáppagirjálasjvuodajn sámegiellaj váj báhkoboanndudahka ja giellamáhtudahka lassán.
NSR, SANKS, Iinná ja biras sámiid searvi, Norros aktan iehtjáda dættodi man ájnas la rijkarájáj rastá barggat sáme gielajt ja kultuvrav nannitjit. Jus galggá stuoráp ja nannusap giellabirrasijt hábbmit, de hæhttu rijkarájáj rastá aktan barggat. Dát sierraláhkáj guosská bihtám-, ubbmem- ja lullesáme gielajda maj ienemus giellaaddne li ietjá rijkajn.

Árvustallam

Ássje åvddånbuktem

Vuona duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå gálggij rappårtåstis Stuorradiggáj biehtsemáno 1. biejve 2023. Kommisjåvnå mandáhtta lij gålmå dahkamusájda juogeduvvam. Vuostasj dahkamus lij gåvvidit histåvråv mij guosská vuona oajválattjaj politihkkaj ja dagojda sámij, guojnaj/vuonasuobmelattjaj vuosstij sihke bájke, guovlo ja nasjonála dásen. Nubbe dahkamus lij gehtjadit gåktu dárojduhttempolitihkka vil uddnik vájkkut, åvdemusát mij guosská sáme- ja guojna-/suomagiellaj ja kultuvrraj aktan gåktu ájgge dárojduhttema maŋŋela I vájkkudam vidjurijda dagu ruhta-, sosiála-, varresvuodadilláj ja identitiehttaj, sihke juohkusijda ållåsit ja ájnegis ulmutjijda..
Maŋutjissaj galgaj kommisjåvnnå oajvvadit dåjmajt váj såbadibme joarkká åvddålijguovlluj. Ietjasa oajvvadusá maŋŋela, de miehttsesuobmelattja aj dålkkuduvvin mandáhta sisi Stuorradikke rádudallama maŋŋela.
Duodden duon dán tjåhkanibmáj, de la ájnas oasse kommisjåvnå bargos da persåvnålasj subttsasa majt aktugasj ulmutja jali unnep juohkusa li gaskostam mij guosská dárojduhttema, dan politihka ja vierredagoj hárráj.
Kommisjåvnnå I gulldalam ja dokumentierim subttsasijt gåktu dárojduhttempolitihkka I vájkkudam aktugasj ulmutjijda jali soabmásij sijá lahka. Kommisjåvnnå I tjoahkkim ienep gå 760 subttsasijt, ma li ájnas materiálla gå kommisjåvnnå I gæhttjalam dádjadit dárojduhttempolitihkav ja gåktu dat vájkkudij aktugattjajda ja juohkusijda.
Kommisjåvnnå tjállá dábálamos tiemá ma dárojduhttemij tjanáduvvi, li giella, nuppástibme, skåvllåárggabiejvve ja identitiehtta. Vijddásappot dættoduvvá akta dajs vijddásamos ja duodalamos vájkkudusájs dárojduhttemis le gå ulmutja li guojna, miehttsesuoma ja sámegielav massám. Dát ássje ienemusát tjuovvu rappårtå oasev 2 *Histåvrålasj åtsådibme - dárojduhttempolitihkas kultuvralasj moattebelakvuohtaj*, kapihttala 6 gitta 10, ja kapihttala 13 *gielasa massám* ja 15 *åhpadibme ja åhpadus*.
Rappårtå gávnnusijt le luondulasj buohtastahttet AN:a mánájkonvensjåvnåjn, ILO-konvensjåvnåjn 169, AN:a tjielggidus iemeálmmugij rievtesvuodaj hárráj ja Europaráde unneplåhkogielaj lihtujn, mij mierret sáme mánáj riektájt skåvlån ja åhpadimen.

Oanegis histåvrrå ja muhtem politihkalasj ulme iesjguhtik suorgen

Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårttå la oasen II Histåvråv åtsådit vuosedam gå dárojduhttempolitihka moatte láhkáj giellamassemij vájkkudij. Dárojduhttempolitihka histåvrålasj åtsådibme vuoset ienemus sáme målssun sámegielagis ja moattegielagis liehket dasi jut muhtem mudduj jali ållåsit hiejttin sámástimes nágin buolvaj nalluj. Guovlos guovlluj li sieradusá man jåhtelit giellamålssom dáhpáduváj. Dárojduhttempolitihka vájkkudussan ja danen gå ettjin gávnnu dåjma gielav suodjalittjat de ájn vil ienebu dárustahttjájin ja avtagielagin sjaddin árggabiejven.
Kommisjåvnnå ietjas åtsådime baktu vuoset nievres guotto unneplågoj gielajda ja moattegielakvuohtaj legitimierijin gielalasj dárojduhttemdåjmajt ja dán diedulasj ja mielanækto politihkas lij viek alvos giellamassem. Æjgáda gudi dárojduhttempolitihkav vásedin, oadtjun nievres guottojt sámegielaj hárráj majt de ietjasa mánájda ja mánájmánájda joarkedin. Vásedin sijá giellaj ij lim sadje vuona nasjåvnån. Dan dilen dahkin mav sijá mielas lij mánájdisesa buoremussan. Moaddásijda lij dat hiejttet sámástimes. Sáme álmmuga giellamassem la trávmá mij la ájggeguovddelis sihke histåvrålattjat ja vil uddnik.

Rappårtån la sierra kapihtal giellamassema birra. Kapihttalin li tjállám gåktu giellamassem dáhpáduváj duoppen dáppen Sámen. Kommisjåvnnå I dahkam caseåtsådimev guovte girkkoguovloj giellamålssoma birra Nuorttalij-Råmsån; Skiervá/Skjervøy ja Ivgu/Lyngen. Caseåtsådibme dárkkelappot vuoset gåktu álmmuk gielasa målsoj guojna- ja sámegielas dárogiellaj. Kapihttalin aj gåvviduvvá gåktu giellamassem la ulmutjijda vájkkudam. Dat guosská sihke ulmutjijda dakkir bájkijn gånnå lij edna giellamassem, ja ulmutjijda dakkir guovlojn gånnå giella rijbaj. Rappårttå gåvvit majt aktugasj ulmutja li massám gå gielav li massám. Dåbddåt ietjas binnep árvulattjan, ij ållu gåsik gullu, máhto ælla buolvas buolvvaj bessam ja rasjep familljadille li nágin vájkkudusá ma rappårtån gåvviduvvi.
Kommisjåvnå rappårtå persåvnålasj subttsasa li aj iednegiela suodjalime ja bisodime ráhtjastime birra. Nágin persåvnålasj subttsasa gåvvidi låssåt le læhkám iednegielav bisodit, ja nievres guottojt li gullam. Sæmmi båttå li mihá giela åvdås, ja giellabarggo la juoga mij la ájnas ja massta sjaddá mihá ietjas tjerdalasj ja kultuvralasj duogátja diehti.
Dárojduhttem vuohttu juo girkko misjonierimin 1600-lågon, valla esski 1800-lågo gassko rájes vuojnnep åvddånahttemav mij maŋenagi formalisieriduvvá tjielgga assimilierimpolitihkkan. Jagen 1862 bådij sierra dárojduhttembagádus åhpadiddjijda nav gåhtjoduvvam målssomguovlojn.
Kommisjåvnnå vuoset gåktu dárojduhttempolitihkka I jåhtuj biejaduvvam ja tjadáduvvam moatte láhkáj iesjguhtik sáme guovlojn. Jagen 1898 dagáj girkkominister Vilhelm Andreas Wexelsen giellabagádusáv giellamålssomguovlo åhpadiddjijda, nav gåhtjoduvvam «Wexelsen-plakaten», mij mierredij man mudduj besaj sámástit åhpadim- ja viehkkegiellan sáme ja guojna/vuonasuobmelasj skåvllåmánájda. Rappårtå persåvnålasj subttsasa vuosedi buojkulvisájt gå gávnnujin bájkálasj tjuolldusa åhpadimgiela hárráj muhtem guovlojn. Stuorradigge låhpadij plakáhtav jagen 1959, valla dán bagádusá vájkkudus lij moadda sáme (ja guojna/vuonasuobmelasj) máná massin gielasa. Dát la ájnas sihke dádjadittjat dárojduhttema vájkkudusájt iesjguhtik sáme guovlojn, valla aj gåktu galggá dåjmaj ja såbadimijn barggat åvddålijguovlluj.
Kommisjåvnnå tjállá dárojduhttem lij viek dåbmaris. Uddni sámegielaj dille viek alvos moatten sajen. Nágin giellamålssoma li nav dåbmarisá læhkám váj e desi gávnnu iednegielaga bájken, ja nágin gielajn li viek gallegasj jus åvvånis aktak guhti dajt buktá vuona biele rájá. Dát dåbmarisvuohta la juoga mav sij gudi li subtsastam, li nammadam. Akta informántajs javllá dárojduhttemprosjækta lij akta dajs ienemus vuorbástuvvamijs majt stáhtta I gudik goassak tjadádam.
Kommisjåvnnå ietjas åtsådime baktu vuoset nievres guotto unneplågoj gielajda ja moattegielakvuohtaj legitimierijin gielalasj dárojduhttemdåjmajt ja dán diedulasj ja mielanækto politihkas lij viek alvos giellamassem. Æjgáda gudi dárojduhttempolitihkav vásedin, oadtjun nievres guottojt sámegielaj hárráj majt de ietjasa mánájda ja mánájmánájda joarkedin. Vásedin sijá giellaj ij lim sadje vuona nasjåvnån. Dan dilen dahkin mav sijá mielas lij mánájdisesa buoremussan. Moaddásijda lij dat hiejttet sámástimes. Sáme álmmuga giellamassem la trávmá mij la ájggeguovddelis sihke híståvrålattjat ja vil uddnik.
Dárojduhttempolitihka ja viek vijdes giellamålssoma diehti, de li divna sámegiela ájteduvvam giela UNESCO ájteduvvam gielaj listan. Nuorttasámegiella I ájteduvvam giella, julev- ja oarjjelsámegiela li viek ájteduvvam giela. Ubbmem-, bihtám- ja lullesámegielagijs li viek gallegattja vil Vuonan.
Kommisjåvnnå I vuosedam da verrudagá majt sáme vil uddnik vásedi merkahi dárojduhttem joarkká. Mij giellaj guosská de la kommisjåvnnå gullam subttsasijt gåktu giellaåhpadime fálaldagá ja gielladievnastusá almulasj suorgen vájlluji. Kommisjåvnnå dættot giellaåhpadime fálaldagá vánesvuohta la ássje mij álu åvddån boahtá persåvnålasj subttsasijs. Ájnegis ulmutja jali familja sjaddi rahtjat vaj galggi oadtjot dievnastusájt masi siján la lága milta riektá. Hæhttuji rahtjat suohkanij vuosstij gudi e máhte ja danen e buvte dievnastusájt plánit jali fáhkabarggijt åttjudit váj bukti sámegielajda dievnastusájt fállat.

Namáj ja bájkkenamáj dárojduhttem
Rappårtån la kapihtal namáj dárojduhttema birra. Dasi gulluji sihke ulmutjij ja bájkij namá. Ulmutjij namá li guovdátjin sebrudagán. Jus dujna I namma, de la dujna aj identitiehtta. Rappårttå I dokumentierim subttsasijt gånnå smáv mánájda li javllam e besa dav namáv adnet gå dat lij sáme namma, ja farra galggin dáttja namáv adnet.
Udnásj nammaláhka I ulmutjij namáj anov liberalisierim. Nammalágan li aj njuolgadusá ma galggi viehkedit sámijt ietjasa dålusj sáme namájt adnuj váldátjit. Ajtu I muhttijn alvos dokumentierimbarggo ájnegis ulmutjij bieles jus dav galggi nahkat. Nágin familja li ietjasa sáme namáv massám nav ájggá váj sjaddá gássjel sáme namájt vas adnuj vålldet. Guhkijt lidjin aj sáme namá sáme bokstávaj tjuolmman danen gå Folkeregisteret, Brønnøysundregisteret ja NAV dáhtávuogádagá ettjin sáme bokstávaj rijba. Ja navti ittjij besa namájt duolla tjállet. Dá tjuolma li dálla tjoavdeduvvam.
Rappårttå aj vuoset gåktu lága li sáme bájkkenamáj adnuj vájkkudam. Moadda bagádusá mierreduvvin maj ulmme lij lasedit dárogielak bájkkenamáj anov ja binnedit sáme, guojna jali suoma namáj anov. Dat merkahij dájda

bájkijda ittjij gávnnu ieme dáro namma, valla namá ieme sáme namájs jårggåluvvin. Esski 1991 stadnamnlova milta mierreduváj galggá sáme ja guojna bájkkenamájt vieledit, ja dáj gielaj duollatjállemnjuolgadusájt tjuovvot gå muhtem bájkkenamá tjállemvuogev mierret. Udnasj bájkkenammalága njuolgadustjála I mierredam makkir guovlojn lulle-, nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiela galggi aneduvvat. Ubbmem- ja bihtámsámegiela ælla fáron bájkkenammalága njuolgadustjállagin, ja danen ij la læhkám vejulasj bájkkenamájt mierredit ubbmem- jalik bihtámsámegiela duollatjállemijn almulasj adnuj kártajn jali galbajn.
Kommisjåvnnå ævtot nammalágav rievddadit váj maŋeldisboahtte bessi familja ieme maŋep namáv adnegoahtet.

Åhpadimsuorgge ájnas ariedná ælládahttemij

Kommisjåvnnå gávnná sáme skåvllåådåstusá ma li 1960-lågos gitta jahkáj 1980 tjadáduvvin guosskin dåssju unna oasátjij sáme oahppijs. Divna ådåstusá lidjin daj oahppij vuoksjuj gejn lij sámegiella iednegiellan Sis-Finnmárkon duola dagu gå ásadin sáme joarkkaskåvlåjt dáj bájkijn: Kárášjohka/Karasjok ja Guovdageaidnu/Kautokeino. Kommisjåvnnå vuoset ieneplåhko oahppijs vuona vuodoskåvlån 1960 rájes gitta 1980 vádtsin skåvlån sáme sisano dagi ja man guotto lidjin dárojduhttempolitihkas vájkkuduvvam.
Sáme mánájgárdij histåvrrå manná maŋus jage 1969 rádjáj gå vuostasj ásaduváj Guovdageaidnun/Kautokeino. Dájn árra sáme mánájgárdijn lij ráddjiduvvam sáme sisadno kultuvra ja giela hárráj, dárogiella lij oajvvegiellan. Navti sjattaj gielalasj ja kultuvralasj ávttje mánájgárde sisano ja máná sijddabirrasa gaskan. Jage 1975 rájes stivrriduvvin mánájgárde Vuonan lága milta pedagogihkalasj institusjåvnnån, valla láhka ittjij máná iednegielav jalik tjerdalasjvuodav vieleda, nágin æjgáda dáv lájttin danen gå sijá mielas mánájgárde lidjin árra dárojduhttema ræjddon. Sæmmi båttå li mánájgárde læhkám ájnnasa sámegiela ælládahttemin. Kommisjåvnnå nammat sáme mánájgárde sjaddin ådå giellaælládahttema ariednán. Nágin priváhta sáme mánájgárde ásaduvvin æjgádijs danen gå suohkan ittjij buvte fállat. Nágin bájkijn li aj sáme mánájgárdijt aktij biedjam dárogielak mánájgárdij, ja dassta I álu boados sjaddam sáme fálaldahka I hedjunam. Sáme mánájgárde tematisieriduvvin esski jage 1997 mánájgárddelágan. Sáme mánájgárdij ja daj åssudagáj låhko ij la heva lassánam vájku ienep æjgáda dav ánodi, sivvan dási le ienemusát gå sámegielak bargge vájlluji. Nágin sáme guovlojn ij vil uddnik gávnnu makkirak sáme mánájgárddefálaldahka. Uddni gávnnuji 21 sáme mánájgárde ja 10 sáme åssudagá vuona mánájgárdijn ma sáme gielajn ja kultuvrajn barggi, duodden sámegiela åhpadibmáj 16 vuona mánájgárdijn.
Sámenammadusá oajvvadus jages 1959 ja Stuorradikke giehtadallam jagen 1963 sjattaj paradigmemålssom vuona sámepolitihkan, aj åhpadimsuorgen ja sáme giellaåhpadimen. Folkeskoleloven jages 1959 hiejtedij praktihkalattjat Wexelsen-plakaten ja navti bessin sámegielav åhpadimgiellan adnegoahtet. Jagen 1967 ásaduváj Kárášjohka/Karasjok ja Guovdageaidnu/Kautokeino skåvlåjn sámegiela álggoåhpadibme. Jagen 1969 bådij guovdásj rievddam vuodoskåvllågan man boados lij da máná æjgádij gudi sámástin galggin sámegiela åhpadimev oadtjot jus æjgáda dav gájbbedin. Mønsterplanen jages 1974 (M74) rabáj vuostasj bále vejulasjvuodav sámegiela iednegiellaåhpadibmáj. Maŋŋela bådij Mønsterplanen jages 1987 (M87) man ulmme åhpadibmáj lij doajmme guovtegielakvuohta. M87 mierredij moatte láhkáj sámegiela åhpadime guhka linnjajt, ja dajna båhtin aj guokta ådå fága: sámegiella vuostasjgiellan ja sámegiella nubbengiellan. Jagen 1997 biejaduváj vuostasj sáme oahppopládna, 10-jagák vuodoskåvlå oahppopládna Sáme (L97S) jåhtuj sáme giellaháldadimguovlon. Dát lij ájnas lávkke dan guovlluj váj sáme giella ja kultuvrra sebrudahteduvvin skåvllåj. Sisano hárráj ællim heba sieradusá sáme ja nasjåvnålasj oahppoplánaj gaskan, valla sáme oahppoplána ásadibme I læhkám ájnas sáme skåvlåjt ja oahppijt formalisieritjit sierra konsæpptan skåvllåvuogádagán. Maŋŋela bådij Máhttolåpptim 2006 Sáme (LK06S) ja Máhttolåpptim 2020 Sáme (LK20S).
Jagen 1923 oajvvadij Per Fokstad ájálvisáv sierra sáme oahppoásadusá birra, sáme álmmukallaskåvllå ja tjuovggimskåvllå gånnå divna åhpadibme galgaj sámegiellaj ja sáme sisanujn juohkka fágan. Jage 1956 Sámenammadus buvtij vuostasj stáhta guoradallamav sáme vidjurij birra, dat lij ájnna dákkir lágásj gitta 1980-låhkuj. Nammadusán lidjin moadda oajvvadusá åhpadimsuorgen, daj gaskan stipænndaårnik sáme nuorajda gudi alep oahpov sihtin gadtsat. Åhpadusrevolusjåvnnå Vuonan 60- ja 70-lågon vattij moaddásijda vejulasjvuodav joarkkaskåvlåv ja dan maŋŋela alep oahpov vålldet. Boados dássta lij sáme nuora aj árabut gå åvddåla vålldin alep oahpov. Vuostasj sáme joarkkaskåvllå ásaduváj jagen 1969 Kárášjohka/Karasjok, ja dat la uddni joarkkaskåvllå oahppijda ålles Vuonarijkas. Sáme allaskåvllå álgaduváj jagen 1989 váj sáme sebrudagá máhtudakdárbo galggin ålliduvvat, sierraláhkáj lij dárbbo sámegielak vuodoskåvllååhpadiddjijda ja mánájgárddeåhpadiddjijda. Sámegiella I åhpadime oajvvegiella, valla aj háldadusán ja barggij ja studentaj gaskan.
Uddni sáme dutkam ja alep oahppo ienebut vuoroduvvá gå gudik goassak åvddåla, ja dát la sáme sebrudagájda viek ájnas. Sáme sebrudagáj dárboj milta le ajtu moatten sámediggediedádusán ja stuorradiggediedádusán tjáleduvvam edna barggo vádnun, ja máhttá sihke åhpadusfálaldagájt ja dutkamav buoredit. Duodden la sáme sisadno Vuonarijka alep oahpon ja dutkamin åbbålattjat bátsádallam, dagu ájádusá Sámedikke ållestjåhkanime ássjen *Nihta 1 – máhtudahka ja gaskostibme* vuoset

Kommisjåvnå dåjmaj oajvvadusá 2. nihttaga vuolen:

Doajmma 2.1 Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Doajmma 2.2 Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet almulasjvuodan.

Doajmma 2.3 Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giela, giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ælládahttema hárráj.

Doajmma 2.4 Kommisjåvnnå oajvvat guojnagiellaj dagáduvvá doajmmapládna váj giellaaddnij låhko lassán, váj guojnagiella maŋenagi máhttá låpptiduvvat unneplåhkogielaj lihto nuppát oases goalmát oassáj.

Doajmma 2.5 Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmo giellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåksa gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja háldadusá ja justijsa suorgijn mij sáme gielajda hiebaduvvá.

Kommisjåvnnå tjiegŋot oajvvadusájt navti váj nammat giellalåpptimav ja moattegielak sebrudagá ulmev mij vaddá buorre birástagájt gielaj ælládahttemij sihke mánájda, nuorajda ja ållessjattugijda. Kommisjåvnnå oajvvat dagáduvvá prográmma mij galggá bihtám-, ubbmem- ja lullesámegielajt nannit, váj giela maŋenagi máhtti unneplåhkogielaj lihttuj tjáleduvvat.
Kommisjåvnnå alot almulasj oajválattjajt juohkka dásen mierredittjat guojna- ja sámegielajt nannit sihke kvantitatijva ja kvalitatijva dádjadusá milta. Dættodi aj man ájnas la låpptij sijáj gielav gudi li vuostasj- jali iednegielaga, ja sijá mielas bierri liehket máhttelis nannit jali ásadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlon.
Kommisjåvnnå oajvvat bierri gæhttjalit ásadit sáme klássajt jali skåvlåjt stuoráp stádajn gånnå li nuoges oahppe.
Kommisjåvnnå alot Máhttodepartementav guoradalátjit manen nav moattes hiejtti sáme, guojna ja suoma giellaåhpadimes vuodoskåvlån. Kommisjåvnnå oajvvat ådå giellakursa ásaduvvi ja ieme giellakursa nanniduvvi, aktan vuogas stipænnda- ja máksoårnigij váj ienebu assti ålles jage ja oanep kursajt tjadádit. Kommisjåvnnå alot giellaguovdátja oadtju tjielggasap åvdåsvásstádusáv ja nuoges ruhtadimev ållessjattugijda giellakursajt fálatjit, ja váj bukti skåvlåjda ja mánájgárdijda ressurssan liehket giellaariednán. Kommisjåvnnå vuojnná sámegielak åhpadiddje virggáj biejaduvvi ietjá virgijda alep bálkájn, danen bierri åttjudit ienep pedagåvgåjt alep oahppuj.
Kommisjåvnnå oajvvat aj sáme ja guojna giellaåhpadime rekruttierimvuodo vijdeduvvá váj álmmuk ietján aj bessi sáme- jali guojnagielav oahppat. Kommisjåvnnå alot universitiehtajt ja allaskåvlåjt sihkarastátjit fáladuvvá alla kvalitiehta oahppo alep dásen, vuogas jus institusjåvnå aktan barggi dán hárráj. Kommisjåvnnå oajvvat sáme- ja guojnagielak mánájgárddeåhpadiddje- ja åhpadiddjeåhpadusá ruhtaduvvi vaj da jahkásattjat fáladuvvi.
Kommisjåvnnå alot aj boatsojæládusháldadusáv ienebut sámástittjat barggo- ja háldadimgiellan.
Kommisjåvnnå miejnni bierri Svieriga ja Suoma siegen barggat rájáj rastá giellabargoj, duola dagu aktisasj mánájgárdde- ja skåvllåfálaldagáj, oahppoplánaj lahkanimijn ja aktisasj oahpponævvobuvtadibme. Kommisjåvnnå alot sæmmi båttå Svieriga ja Suoma siegen barggat rájáj rastá lulle-, ubbmem- ja bihtámsámegiela ja guojnagiela ælládahttema hárráj gånnå giellamáhtudahka ájn gávnnu.
Sámedigge ij giehtadalá dåjmav 2.4 guojnagiela hárráj. Jus sidá ienebut låhkåt dåjmaj birra guojna ja miehttsesuobmelattja giela, kultuvra ja sebrudakiellema hárráj, de galga låhkåt Sámedikke badjásasj árvustallamijt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå hárráj.

Guláskuddamjavllamusá
Javllamusá 2. nihttaga giela, åhpadime ja oahpo hárráj guosski edna ájnas dåjmajda ja dárbojda sáme giela ja kultuvra nannima hárráj åhpadussuorgen ja sebrudagán ietján.
Ienemus guláskuddamjavllamusá ma sáme gielajda guosski, vuosedi dárbbo I sámegielajt vuorodit, almma láhkáj barggat váj máhttá buoredit dárojduhttema hávijt dagu kommisjåvnnå I oajvvadam. Guláskuddamjavllamusá duola dagu dájs: Oslo sámi searvi, Guovdageainnu sámiid searvi, Norges Døveforbund, Deanu gielda - Tana kommune, Duoddara ráfe ja Várdobáiki, vuosedi dárbbo I sámegielajt nannit lándav miehtáj, sihke dajn guovlojn ma guláskuddamin gåhtjoduvvi guovdásj sáme guovlojn, daj guovlojn gånnå dárojduhttem la viek garrasit vájkkudam, ja ieme sáme guovloj ålggolin.

Kommisjåvnnå oajvvat sámegiela galggi ienebut vuojnnusij boahtet, sihke almulasj anon ja bájkkenamájn. Senter

for nordlige folk, Ivgu sámisearvi, Sámi allaskuvla, Samisk råd i Sør-Varanger, Iinná ja biras sámiid searvi, Várdobáiki, Sametingets eldreråd, Mjøsan davje saemien Siebre, Norros ja moadda iehtjáda dáv ietjasa guláskuddamvásstádusájn doarjju. Akta guláskuddamvásstádusájs vuoset aj dasi gå akta stáhta ulmijs dárojduhttempolitihkajn lij sámegielajt ållåsit kártas ierit sihkkot, ja dav aj moatten sajen nahkin, ja danen miejnniji stáhtta galgaluluj ájn vil ienep åvdåsvásstádusáv válldet váj bukti vaddet ruopptot dav majt nav moaddásijs li válldám; iesj vájmo gielav. Boahtám li aj ájádusá ma vuosedi NOU 2016:18 Vájmo giela tjuovvolibme I buorre álggo, ja viek ájnas, jus galggá giellabargov nannit.
Mánájgárddesuorgen bådij oajvvadus Várdobáikis dårja birra prosjevtajda dagu sámastallan- prosjækta, ma ruhtadårjav dárbahi jus galggi doajmmat. Sij buktin aj ájádusájt gåktu máhttá duornnussáme giellalávggommodellav implementierit man vuodo li æjvvalime. Min árbe ja Samisk foreldrenettverk i Sør-Varanger oajvvadi sáme mánájgárdev ásadit Sør-Varangerij.
Vuodoåhpadusá hárráj båhtin ájádusá Min árbe ja samisk foreldrenettverk i Sør-Varangeris ahte sáme fága bierriji oahppoplánajda ja tijmmajuohkemij váni ietjá fágaj sajev válldemis. Árran julevsáme guovdásj, Kystsamene, Sáráhkka, Senter for nordlige folk ja Ivgu sámisearvi buktin ájádusáv sámegiella bierri liehket bákkulasj fáhka vuodoskåvlån guovtegielak suohkanijn. Vijddásappot vuosedi guláskuddamjavllamusá giellaåhpadimev galggá sihkarasstet nanos giellamodellaj baktu, ja dáv galggá joarkkaskåvlåjn aj adnet. Giellašaldi, vejulasjvuohta ietjá sámegielajt oahppat, la Sámi allaskuvla oajvvadus doajmmaj. NSR ja Sámi allaskuvla vuojnni dárbov buoredum gájdosåhpadibmáj, riektá hospitierimij ja æjvvalimsajijda sámegielak mánájda. Sámi girječálliid searvi vuoset oahppe bessi ierit válljit sáme giellaåhpadimev, ja boados dassta máhttá sjaddat giellaaddnij låhko binnu. Álttá sámi Giellaguovddáš låggŋi dárbov juoktá galggá máhttet diededit jus soames mánájda ja æjgádijda rádijt vaddi sámegielåhpadimev garvvet.
Min árbe ja Samisk foreldrenettverk i Sør-Varanger, SANKS, Kvænangen språksenter, Vardobáiki, Nord-Troms vgs ja Álttá Sámi Giellaguovddáš oajvvadi ienep bájkálasj giellaguovdátja bierriji ásaduvvat, ja ieme giellaguovdátjij dille bierri stuoves ruhtadimij baktu nanniduvvat. Vuosedi dá guovdátja máhtti såbadim/divodimprosessajt tjoahkkit ja jåhtuj biedjat. Giellaguovdátjij kapasitiehtta hæhttu nanniduvvat, hæhttuji stuoráp stuoves juollodimijt oadtjot. Kvænangen giellaguovdásj dættot giellaguovdátja li aj kultuvrrainstitusjåvnå. Mjøsan Davje saemien Siebre oajvvadi nåvkå ållessjattukåhpadimev giellaæjvvalimij ja kultuvralasj integrasjåvnnå. Moaddása li nammadam giellakursa bierriji gávnnut gå dárbbo I nav stuorre, ja moaddása nammadi aj bierri buorre friddjaoasstemårnigijt ásadit æjgádijda váj bessi sámegielav oahppat váj máná vas bessi sámegielav oahppat ja hárjjidallat ietjá arienájn gå dåssju mánájgárden ja skåvlån. NSR oajvvat ásadit sáme giellaano bagádallijt, mij galggá udnásj «duodjebagádalle» årniga muoduk. Senter for nordlige folk, Ivgu sámisearvi, NASAK ja Sámi allaskuvla miejnni sáme giella ja kultuvrra galggá oassen vuodoåhpadusás åhpadiddjijda, mánájgárddebarggijda ja varresvuodabarggijda. NSR, Riddo Duottar Museum ja Kystsamene vuosedi sáme institusjåvnå hæhttuji rudájt oadtjot váj bukti fállat dan made bálkáv váj bukti barggijt åttjudit ja bisodit. Sáme institusjåvnå ma moatte sáme gielaj åvdås vásstedi, åvdedi aj duoddejuollodime dárbov dålkkumij ja jårggålibmáj.
Dárbaj edna bargov nannitjit sámegielajt åhpadusvuogádagán ja sebrudagán. Nord-Troms videregående skole oajvvat juollodit 200.000 kroner jahkásasj stipænndan váj sjaddi ienep åhpadiddje sámegiela máhtudagájn. Sámi allaskuvla la måttijt jagijt juo álggokursajt ásadam, SAAL-kursa, ja SAAL-oahppuj li ienep ja ienep åhttse. SAAL-kursaj tjadá bæssá aj joarkket sámegielajt studierit. Mearrasiida tjállá bierri juojddá dahkat váj merrasáme guovlo studenta Sámi allaskuvlaj álggi sámegielav åhpatjit. NSR oajvvat bierri ásaduvvat lånudallamprográmma nuorajda giellaguovloj rastá.
Mearrasiida ja Myrnes aktivitetshus miejnniji suohkana bierriji ienep åvdåsvásstádusáv válldet sámegielaj åvdedimes, ja bierri ienep dættoduvvat váj sij dav dahki. Deanu gielda - Tana kommune vas tjállá suohkanij ráddjiduvvam giellaressursaj diehti de hæhttuji vuorodit gåsi giellaressursajt biedjá. Suohkana ma guovtegielakvuodajn barggi, hæhttuji ållåsit mávseduvvat daj duodde gåloj åvdås ma dassta tjuovvu.
Ienep sáme æjvvalimsaje ja dåjma giellaarienáj hárráj álu nammaduvvi, ja dájt sihtá lándav miehtáj. Redd Barna, Sámi allaskuvla ja ISFI oajvvadi digitála plattfårma hæhttuji sáme gielajda hiebaduvvat, aktan ienep girje ja filma. Dárbbo I tjoahkkit ja dokumentierit dålusj bágojt ja moallánagájt, ja dajt dutkat. Sámi girječálliid searvi mielas la ájnas tjáppagirjálasjvuodajn sámegiellaj váj báhkoboanndudahka ja giellamáhtudahka lassán.
NSR, SANKS, Iinná ja biras sámiid searvi, Norros aktan iehtjáda dættodi man ájnas la rijkarájáj rastá barggat sáme gielajt ja kultuvrav nannitjit. Jus galggá stuoráp ja nannusap giellabirrasijt hábbmit, de hæhttu rijkarájáj rastá aktan barggat. Dát sierraláhkáj guosská bihtám-, ubbmem- ja lullesáme gielajda maj ienemus giellaaddne li ietjá rijkajn.

Árvustallam

Nihta 2 dåjmaj badjásasj árvustallam

Kommisjåvnnå I ájnas perspektijvajt låpptim gå li aktidam dutkamvuododuvvam máhtov dárojduhttempolitihka birra persåvnålasj subttsasij ma gåvvidi gåktu dát politihkka I ájnegis ulmutjijda ja juohkusijda vájkkudam. Navti rappårttå buoragit gåvvit, ja fállá buorre dádjadusáv sihke tjadáduvvam politihka ja dan vájkkudusáj birra. Dákkir tjoahkkájgæsos dárojduhttempolitihkas ja dan vájkkudusájs la vuorjjá ja ij la åvddåla dagáduvvam. Dássta I sjaddam stuorra rappårttå, massta stuorra oasse rappårtå sisanos juoktá I tjanáduvvam giellaj, skåvllåj, åhpadussaj ja máhttuj. Rappårttå tjielggasit vuoset gåktu dárojduhttempolitihka sebrudagán tjadáduváj, skåvlåjn, klássalanjájn ja sáme oahppij vuosstij, ja dassta I sjaddam alvos giellamassem, trávmá ja surggo iellema tjadá moaddásijda. Álttá Sámi Giellaguovddáš oajvvat ietjas guláskuddamvásstádusán giellaguovdátja máhtti boahtteájggáj oadtjot virgijt bájkálasj subttsasijt duodastittjat dárojduhttema birra. Rappårtån tjielggasit åvddån boahtá dárojduhttempolitihkka ájn nievres láhkáj sáme sebrudagájda vájkkut. Danen sámedikkeráde árvustallá dav majt kommisjåvnnå tjállá ja dåjma giellamassema vuoksjuj la buorre vuodon vahágahttemijt duollitjit ja ållu guovdátjin boahtte såbadime bargguj.

Buojkulvissaj låhkåp gåktu æjgáda Ruŋgun/Spansdalen vålljijin hiejttet sámástimes mánájdisá váj ettjin skåvllåájge galga tsábbmut ja tjievtjadallat ja sijá subttsasa gåktu li vásedam vahágahttemav, nálsodimev ja nuppástimev, stigmatisierimav, vuojnnemahttásin dahkamav ja gå ælla dåhkkiduvvam. Ietjá buojkulvis le gå kommisjåvnnå I dokumentierim gåktu sáme máná Rossen/Røros váldeduvvin ierit ietjasa familjajs. Dánna vuoset kommisjåvnnå máná gudi lidjin ierit váldeduvvam ietja subtsastin ettjin buvte sámástit danen gå dárogielak familjajda båhtin. Låssåt la låhkåt man vastet vuona oajválattja li sáme familjajt giehtadallam. Akta vájkkudus dát giehtadallamis le máná gielasa massin. Sámedikkeráde miedet gávnnuji ienep subttsasa giellamålssoma birra ájnegis ulmutjij, familjaj jali juohkusij gaskan ma ælla ájn subtsastuvvam, dåssju dan diehti gå ájnegis ulmutjijda I læhkám nav låssåt ietjas subttsasav kommisjåvnnåj subtsastit.

Sámedikkeráde gávnat stáhtta dárojduhttema tjadá sámijs gielav váldij ierit. Danen sámedikkeráde vuorddá stáhtta galggá sámijda gielasa ruopptot vaddet. Giellavuorodibme ja åhpadimsuorgge I ållu guovdátjin jus dáv ulmev galggá nahkat ållidit. Kommisjåvnnå árvustallá ietjas oajvvaduvvam dåjma máhtti «viehkken» dárojduhttempolitihka vájkkudusáj divvomij. Danen ij máhte dåjmajt gehtjadit låhpalasj oajvvadussan ma máhtti duollit ja divvot vahágijt majt sáme álmmuk la gierddam. Danen buktá Sámedikkeráde guhkesájggásasj ulmev ahte sáme giela galggi ruopptot vatteduvvat.

Danen gå skåvllå ja åhpadus la læhkám viek ájnas sámepolitihkan ja kommisjåvnå rappårtå histåvrålasj oasen de dat tjielggasit vuoset skåvllå lij *dárojduhttema* ájnnasamos ræjddo. St. Died. 13 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* vuoset komplæksa dilev, gånnå hæhttu åhpadimev gehtjadit iellema tjadá - buorre sáme mánájgárddefálaldagáj rájes vuodoåhpadusá tjadá, joarkkaskåvllåj ja alep åhpadussaj, dagu kommisjåvnnå aj vuoset. Diedádus vuoset duola dagu dasi gå sámegielak máhtudagá vánesvuohta I stuorámus hásstalus gå galggá sáme álmmugij buorre dievnastusájt fállat.

Sámedikkeráde vuoset skåvllåsuorgen ij la dagáduvvam ålles ja stuoráp sáme ådåstus mij sáme sebrudagá dárbojs vuolggá. Da ådåstusá ma li tjadáduvvam li muhtem mudduj mudduj sáme perspektijvajt ja sisanov vuorodam, valla ij la sámegiella jalik kultuvrra mij la ådåstusáj vuodon læhkám. Sámedikkeráde vuojnná aj æjgáda li sij gudi rahtji sámegiela åhpadime åvdås mánájda sáme bájkálasj sebrudagájn. Danen aj vuorddep skåvllå galggá ájnnasamos vædtsak såbadibmáj åvddålijguovlluj. Sámedikkeráde dålkku oajvvadusájt nasjåvnålasj vuorodimijn giellaåhpadime åvdås ålles oahppomannulagá tjadá ja rijkajgasskasasj skåvllå- ja giellaaktisasjbarggo dáj perspektijvaj ájádusájn.

Implementierimgasska

Sámedigge diehtá moaddása e ietjasa gielalasj riektájt oattjo ålliduvvam. Sáme giellaháldadimguovlon li álmmugin ienep gielalasj riektá sámelága 3. kapihttala milta. Giellaháldadimguovlo suohkanij mielas la hásstaliddje sámelága giellanjuolgadusájt tjuovvot, ja vuosedi sidjij la låssåt barggijt åttjudit.

Sáme oahppijn la, åhpaduslága milta, riektá åhpadibmáj sámegielan vuodoskåvlån ja joarkkaskåvlån, vájk gånnå lándan årru. Vuodoskåvlån li divna mánájn gudi sáme giellaháldadimguovlon årru, riektá åhpadibmáj sámegielan ja *sámegiellaj.* Oahppoplána badjásasj oasse javllá sáme skåvllå galggá dilev láhtjet åhpadibmáj mij vuolggá sáme árvojs, sámegielas, kultuvras ja sebrudakiellemis. Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 *Vájmo giellaj* mij vuosedij viek stuorra variasjåvnå li skåvlåj sámegiela åhpadime sisano ja kvalitiehta hárráj. Kommisjåvnnå guorras Vájmo giela gåvvidibmáj duohtavuodas ja «alot skåvlåj æjgádijt ja oajválattjajt juohkka dásen identifisieritjit ja giehtadalátjit hásstalusájt ma hieredi dåbmaris ja alla kvalitiehta giellaåhpadime implementierimav bajássjaddam-

ja åhpadusinstitusjåvnåjn.

St. Died. 13 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* vuoset oahppij låhko ja oasse gej la sámegiela åhpadibme I maŋemus jagijt lassánam, valla moadda oahppe hiejtti skåvllåájggudagá nalluj. Statistihka hárráj le vehi iehpesihkarvuohta, valla dar vuoset åbbålasj trendav ahte oahppe sámegiela åhpadimev ierit válljiji maŋenagi gå stuorráni.

Rijkkadárkastusá guoradallam sáme oahppij riektá birra mij guosská åhpadibmáj sámegielan ja sámegiellaj 2020 rájes vuoset da oahppe gudi sámegiela åhpadimev ánodi oadtju riektása ålliduvvam, valla fálaldahka ij la nuoges dåbdos guovdásj sáme guovloj ålggolin. Oahppe ja æjgáda gudi guovdásj sáme guovloj ålggolin årru hæhttuji ietja åhpadimev ánodit. Diedo dán birra vádnuni, danen ihkap sáme æjgáda ja oahppe e ietjasa riektájt dåbdå. Rijkkadárkastus árvustallá duodden fálaldagán li edna vánesvuoda, duola dagu gå sáme oahpponævo vádnuni, guhkåsåhpadibme I nievret organisieriduvvam ja tjadáduvvam, ja sámegiela åhpadiddje vádnuni, ja navti sámegielak oahppofálaldahka nævrru. St. Died. 13 (2022-2023) vuoset moatte sivájda gå sámegiela åhpadibme ij jåhtuj boade. Konsekvænssa I implementierimgasska gånnå sáme oahppij riektá avtaárvvusasj åhpadibmáj ij ålliduvá. Sierraláhkáj riektá åhpadibmáj sámegielan jali sámegiellaj ij la ålliduvvam.

Sámedikkeráde oajvvat sierraláhkáj åtsådit implementierimgaskav giellariektáj ja åhpadussuorge gaskan sierraláhkáj.

Barggij åttjudibme
Jus sámegielajt ájggu ælládahttet ja nannit de dárbaj sámegielak barggijt juohkka lágásj oahpojda ja virgijda, váj sámegielak máhtudahka juohkka sebrudaksuorgen gávnnu. Jus dáv galggá nahkat de hæhttuji guovdásj oajválattja barggat váj systematihkalasj vuorodibme jåhtuj boahtá moatten suorgen sæmmi bále.

Kommisjåvnnå miejnni dárbbo I nannit sáme- ja guojnagielaj pedagåvgåj rekruttierimav alep oahpojda. Sámedigge le moatte mærrádusáj baktu vuosedam man ájnas la sámegielak barggijt åttjudit, sierraláhkáj pedagåvgåjt, jus galggá sámegielaj ælládahttemijn vuorbástuvvat. Moadda rappårtå vuosedi sámegielak barggij vánesvuohta la stuorra hásstalus duola dagu suohkanijda. St. Died. 13 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* válljiduvvin barggij åttjudibme ja máhtudahka sierraláhkáj ájnas vuorodimguovllon.

Gå sámegielak barggij vánesvuohta divna suorgijn la stuorra hásstalus, de juorrulip gå kommisjåvnå máhttovuodo, persåvnålasj subttsasa ja moadda rappårtå vuosedi sáme oahppij åhpadibme ij la nav buorre gåk galgaj. Sámegielak barggij åttjudibme åvddålijguovlluj sjaddá ájn låsep, ja dassta juorrulip. Sámedikkeráde adná dåjma ja ulme St. Died. 13 (2022-2023) li buore ja dát la guovdásj dokumænnta mij bierri tjuovoduvvat Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå aktijvuodan.

Sáme skåvllå - ij dåssju giellaåhpadibme
Nihta 2 la giella ja sámegielaj åhpadibme. Sámedikkeráde mielas bierri sáme skåvllåj ja álmmugij fállat dåjmajt ma guosski ålles skåvllåj ja ij dåssju giellaåhpadibmáj. Dat guosská duola dagu makta sáme sisadno åbbålattjat vuojnnu, árvo, prinsihpa, filosofijja ja árbbediehto åhpadimen. Kommisjåvnnå ij oajvvada makkirak dåjmajt njuolggá dán vuodo hárráj mij bierri vuojnnusin liehket sáme mánáj åhpadimen. Sámedikkeráde árvustallá dárbbo I dåjmajt jåhtuj biedjat skåvlåj hárráj dákkir vijddudagájn ja ij dåssju giellaåhpadimev vuorodit.

Sámedikke åhpadime ja åhpadusá diedádus (2012) gåvvit sáme árvojt ja prinsihpajt navti jut vuoset sáme åhpadimfilosofijja ja sosiála nårma e heva vuohttu skåvlån. Diedádus vuoset man ájnas la skåvlåj sisadno galggá sáme sebrudagá ietjas árvojt spiedjilasstet ja viehkedit váj sáme oahppij oahppam manná sáme væråltdádjadusás ja árvojs. Maŋemus lågev jagij la buktám «samifisierimav» skåvlås duola dagu oahppoplánaj hárráj, sæmmi båttå dagu dát gájbbet skåvllåæjgát ja guovdásj oajválattja dádjadi dárbov ienep kultuvrrasensitijvva skåvllåj.

Gå vuojnná dárbov sierra stratesjijjajda målssomij váj sáme sebrudagá ietjasa árvo ja væråltdádjadus oadtju stuoráp sajev skåvlån, de sámedikkediedádus reflektieri gåktu sáme skåvlå åvddånibme ájn dárojduhttempolitihkas vájkkuduvvá. Diedádus vuoset edna ájgge gållå gå galggá tsieggit ja åvddånahttet juojddá mav stáhtta viek vissjalis dárojduhttempolitihka baktu I gajkkum.

Sáme máná ja oahppe stádajn

Sáme guovlojs li guhkijt juo ålos ierit jåhtålam. Navti I sáme álmmuk stádajn lassánam, navti stáda sjaddi ájn vil ájnnasap sáme guovlo åvddålijguovlluj. Danen sámedikkeráde vuojnná stáda gájbbedi sierralágásj dåjmajt åhpadimsuorgen. Áltá joarkkaskåvllå la ietjas guláskuddamvásstádusán dættodam skåvlå li ájnas arienа identitiehtav tsieggitjit ja guovdásj viehkediddje váj sáme nuora bessi sámegielasa ruopptot válldet. Dættodi aj åhpadibme galggá sáme moattebelakvuodas vuolgget, ja sáme tematihkka bierri juohkka fágan gávnnut.

Sámegielaj ælládahttem bierri lágajda tjáleduvvat

Kommisjåvnnå tjállá 2. nihttagin ahte «dárbaj giellalåpptimav ja moattegielak sebrudagá ulmev mij vaddá buorre birástagájt gielaj ælládahttemij sihke mánájda, nuorajda ja ållessjattugijda.». Sámedikkeráde mielas la dát tsuojggidus sihke ájnas ja guovdátjin. Vájku kommisjåvnnå ij iesj tjadáda jalik árvustalá makta udnásj lága li dågålattja gå ájggu sámegielaj ælládahttemav sihkarasstet, de kommisjåvnå kommentárra vuoset dasi ahte dárbaj sámegielaj tjielggasappot ulmijt formulierit.

Uddni li vihtta lága ma li ájnnasabmusa sámegielaj hárráj ja ma vejulattjan dahki sámegielaj ælládahttemav. Da li åhpadimláhka, sámelága 3. kapihtal, mánájgárddeláhka, bájkkenammaláhka ja giellaláhka. Giellalága ulmme I sámegielaj statusav ja suodjalimev sihkarasstet. Sámeláhka ållåsit adná vuodolága bágojt gå ulmev tjielggi, madi åhpadimláhka ja mánájgárddeláhka e sámegielajt ulmmeparagráffan nammada. Bájkkenammalága ulmmeparagráffa sihkarasstá sáme bájkkenamá vuoroduvvi.

Vuonarijkka I Europaráde unneplåhkogielaj lihtov ratifisierim. Danna li nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiela unneplåhkogiellan definieriduvvam Vuonan. Unneplåhkogielaj lihton li moadda oase ma stáhtajt iesjgeŋga láhkáj vælggogissan dahki. Oasse II lihtos guosská divna guovllo- jali unneplåhkogielajda lándan. Duodden la lihton oasse III manna li vijddásap ja dárkkelap njuolgadusá mij guosská duola dagu åhpadusá, riektávuogádagá, almulasj håldadusá, medijá ja kultuvra hárráj. Vuonan li nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiela lihto III oase vuolen.

Sihke åhpadusláhka ja sámelága 3. kapihtal li lága ma sámijda vaddi riektájt åhpadibmáj sámegielan ja sámegiellaj ja sámegielak dievnastusájda. Dát la birástahka ájnegis sámij riektájda sámegielak dievnastusájda mij gájbbet almulasj oajválattja, dagu suohkana, dievnastusájt fálli jus soames dajt gájbbet. E gávnnu lága ma gájbbedi almulasj oajválattja galggi sámegielaj ælládahttema åvdås barggat. Navti ij gávnnu aktisasj riektá divna sámijda jut sámegiela galggi sebrudagán ælladahteduvvat, aneduvvat jali gullut. Sámedikkeráde árvustallá åhpadimláhka, giellaláhka ja sámelága 3. kapihtal vájllu tjielgga ulmev ja ájggomusáv sámegielaj åvdås ja sámijda kollektijva juohkusin.

Sámedigge la maŋemus jagijt barggam tjielgadimen mij la ájggomus sáme mánájgárdij ja åhpadimijn ja oahpojn. Máhttolåpptima bargo bále tjielgaduvvin sámegiella vuostasj ja nubben giellan oahppoplána navti váj dálla tjuodtju oahppe galggi sámegielagin sjaddat guovdásj máhtudahkan. Vijddásappot la Sámedigge mierredam ulmev máná galggi sámegielagin sjaddat mijá Nåvkå sámegielak mánájgárdij årnigin. Sámedigge I aj dahkam rappårtåv «Sámos: Nanos giellamodella» mij tjielggi gåktu jåksåt ja tjielgadit sámegielak ulmev mánájgárdij ja skåvlåj organisatåvrålasj ja pedagogihkalasj bargoj.

Sámedikkeráde miejnni sámegielaj ælládahttem bierri lágaj baktu tjielgaduvvat, ja danen bierri rievddadit åhpadimlágav, mánájgárddelágav, sámelága 3. kapihttalav ja giellalágav váj tjielgat ulmev sámegiela galggi sebrudakguodde giellan sjaddat.

Statistihka vádnuni

Kommisjåvnnå tematisieri ja låppti dáv gå e gávnnu varás statistihka sámegielagij hárráj ja dárbahip giellladiedalasj dokumentasjåvnåv. Vájku kommisjåvnnå vuoset statistihkka vádnun de vuosedi ajtu dasi ahte kommisjåvnnå ij la gávnnam avtak suorgev jali gielav gånnå ælládahttema diehti li sjaddam sæmmi ålos gudi sámástin dagu dalloj åvddål dárojduhttempolitihka jåhtuj biejaduváj. Buorre giellapolitihkka galggá duov dáv giellladilev vieledit. De galggá vidjurijt dåbddåt ja aktelt åtsådit dáv. Viek gássjel la gåvvidit galles sámásti gå e gávnnu regisstara ma dasi máhtti aneduvvat.

Stuorra hásstalus åhpadimsuorge statistihkaj ja daj almodime hárráj le gå li nav gallegasj sáme oahppe gudi nasjåvnålasj gæhttjalimijt ja eksámajt tjadádi ja navti e båhtusa statistihkkan almoduvá persåvnnåsuodjalusá siváj diehti. Norsk kvalitetsvurderingssystem (NKVS) bådij jagen 2006, sámedikkeráde árvustallá sáme oahppe li massám ájnas åvddånimbargov 15 jagij nalluj danen gå sáme oahppe e NKVS:an vuojnnu. Sebrudagán ælla dáhtá

jalik máhtudagá buorep åhpadimev fállat sámegielan jalik sámegiellaj, ja nasjåvnålasj oajválattjajn vádnuni stivrrimdiedo. Sámedigge ij dákkir dáhtájda besa, ja sáme vidjura skåvlån e heva statistihka báktu gåvviduvá. Sámedikkeráde vuorddá nasjåvnålasj oajválattja viek ienebut gå uddni sierra máhtudakvuodojt viedtji sáme oahppij birra. Jus dákkir máhtudakvuodo e gávnnu de sáme hásstalusá gáhtu ja dåjma e jåhtuj biejaduvá dajt duollitjit. Sámedikke ållestjåhkanibme giehtadaláj ássjev 12/22 *Kvalitet i fremtidens skole - samiske elevers faglige og sosiale birgejupmi/bierggim/bïerkenidh*, gånnå vijddásit tjadádip vuodoskåvlå kvalitiehta åvddånime suorgev.

Sámedikkeráde mielas la ájnas nannit ja vuojnnusij buktet stivrrimdiedojt sámegielaj, giella-fágaj ja sáme skåvlå åvddånime birra.

Sámedikke roalla skåvlå ja åhpadime bargon

Gå NOU 2016:18 *Vájmo giella* gálggiduváj de Sámedigge sidáj ålles tjuovvolimev ja ahte oajvvaduvvam láhkarievddadime justijsa, varresvuoda, åhpadime ja giela suorgen aktan galggin giehtadaláduvvat. Luodjomláhkáj de ij la dát tjadáduvvam. Danen gå departementajda lij låssåt aktan barggat de Suohkan- ja guovllodepartemænnta vålljij dåssju sámelága 3. kapihttalav rievddadit.

Sámedikkeráde miejnni kommisjåvnå rappårttå duodas dárbaj ålles tjuovvolimev. Duodden la dárbbo árvustallat rievddadimijt maj baktu stáhta oajválattja e dåssju galga sámegielajt suodjalit, valla aj barggat dan guovlluj ahte samegiela sjaddi sebrudakguodde giellan. Sámedikkeráde visjåvnnå le sámegiela galggi liehket luondulasj oassen sebrudagás, ja juohkkahasj galggá bessat sámegielajt gullat, vuojnnet ja adnet juohkka sebrudaksuorgen. Sáme giela galggi luondulasj oassen sihke sáme- ja dárogielagij árggabiejven ja Sámedikken galggá fábmo ja ressursa premissajt biejatjit dan giellaåvddånibmáj mav sáme álmmuk sihtá ietjasa gielajda.

NOU 2016:18 Vájmo giella gehtjat Sámedikke rållav sámegielaj hárráj, ja vuoset dasi ahte Sámedigge I komplæksa organisasjåvnnå stáhta håldadusá ja sámij álmmukvålljiduvvam orgána gaskan. NOU 2016:18 Vájmo giella vuoset dárbbo I tjielgadit sámegielaj åvddånime åvdåsvásstádusáv ja birástagáv åvddålijguovlluj, aktan Sámedikke rållav sámegielaj bargo vuoksjuj. Giellanammadus oajvvadij tjielgadusástis Sámedigge hæhttu vijddásap rållav oadtjot mij guosská bargguj sámegielaj, sihke giellapolitihka, giellaháldadime ja fágalasj giellabargo hárráj. Sámedikkeráde guorras Sámedikke roalla bargon sámegielaj hæhttu nanniduvvat. Sámedikkeráde vuojnná aj dát ij merkaha Sámedigge galggá iesj dahkat divna dahkamusájt. Sámedikke roalla I åvdemusát liehket sáme álmmuga álmmukvålljiduvvam parlamænnta. Dát merkaj Sámedikken galggá fábmo ja ressursa premissajt biejatjit dan giellaåvddånibmáj mav sáme sihti gielasa hárráj. Dát oajvvadus ij la guovdásj oajválattjajs tjuovoduvvam.

Sámedikken la sihke riektá ja vælggogisvuohta bargatjit ienep mierredime guovlluj åhpadimvuogádagán, ja stáhtaj siegen sihkarasstet sáme oahppe oadtju skåvllåfålaldagáv mij nasjåvnålasj ja rijkajgasskasasj standárdajt ållit ja mij oahppij identitiehta åvddånimev ja sáme sebrudagá máhtudakdárbojt huksá. Åhpadussuorgge ja åhpaduspolitihkka li viek ájnnasa juohkka sebrudagá iesjmierredime ja demokratijjalasj rievtesvuodaj hábbmimij. Sámijn la riektá iehtjama åhpadusinstitusjåvnåjda ja åhpadusvuogádahkaj mij mijájt aktij tjadná. Dát riektá I tjanáduvvam ILO konvensjåvnnåj 169 ja AN:a tjielggidussaj iemeálmmugij rievtesvuodaj hárráj (UNDRIP), valla aj sáme sebrudagá máhtudakdárbojda.

Boahtteájge sáme sebrudagá galggi tsieggiduvvat máhto nali, sihke formalisieriduvvam akademijjalasj máhtto, valla aj sáme árbbediehto. Sáme skåvllå galggá árbbedábij ja aktisasj árvoj nali tsieggiduvvat, ja mijájt boahtteájgijda gárvedit, sihke ájnegis ulmutjin ja álmmugin. Máhtudagá li sáme sebrudagá ájnnasamos ressurssa, danen hæhttu Sámedigge mánájgárdijt, åhpadusáv ja dutkamav vuorodit sihke politihka åvddånahttemin ja praktihkalasj politihkan. Váj sáme kultuvralasj aktisasjvuohta galggá åvddånit, ja sáme oahppe galggi ietjasa sáme identitiehtav åvddånahttet, de hæhttu åhpadusvuogádahka dilev láhtjet åvddånibmáj, ådåstuhttemij ja rievddadimijda sáme sebrudagán.

Åhpadus la viek ájnas sáme sebrudagá økonomijjalasj, sosiála ja kultuvralasj åvddånibmáj, ja danen la ájnas ájnas sáme ietja åhpadusá hámev ja sisanov jådedi. Dát merkaj aj sáme álmmukvålljiduvvam orgána hæhttuji sáme skåvlå, sáme åhpadiddjij kvalifisierima, sáme skåvlåj håldadime ja sáme gielaj åvddånahttema badjel mierredit. Udnásj dille sámijda, gå nieljen nasjonalstáhtan årrop, sihke guovlojn gånnå sáme li ieneplågon ja unneplågon, buktá stuorra hásstalusájt mij guosská sáme åhpaduspolitihka ja sáme skåvllåpráksisa åvddånahttema hárráj.

Váj galggá Sámedikke visjåvnåv duohtan dahkat ja giellamassema vájkkudusájt binnedit, de hæhttup vuostatjin giellaháldadime ja giellaælládahttema struktuvrajt gehtjadit, ja sierraláhkáj sámegielaj åvdåsvásstádusáv ja

birástagájt. Vájmo giella tjielggidus la vuosedam dárbahip tjielggasap ieridisáv Sámedikke gaskan politihkalasj orgádnan ja háldadimorgádnan. Danen oajvvat Sámedikkeráde nannit Sámedikke kapasitiehtav navti ahte ásat ålgoldis avtadagájt ma tjielgadi háldadime ja politihka ieridisáv Sámedikken. Dáv dárbahip danen gå Sámedikken li dálla háldadimdahkamusá ma dábálattjat ålgoldis etáhttaj jali direktoráhttaj gulluji.

Dágástallam Sámedikke rålla birra sáme skåvlån la aj viek ájnas. Sámedikken li iesjgeŋga rålla sáme skåvlå hárráj: politihkalasj premissaj buvtadiddjen, háldadiddjen, bagádallen, åvddånahtten, oahttsen ja bærrájgæhttjen. Viek ájnas la mierredit makkir roalla buoremusát gáhtti sisŋeldis iesjmierredime prinsihpav sáme skåvlåj ja åhpadusá suorgen. Ájnas la aj evaluerit makta Sámedigge duodaj doajmmá premissaj buvtadiddjen mierrediddje oajválattjaj vuoksjuj. Vijddásappot hæhttup árvustallat vejulasjvuodav ahte Sámedigge bæssá ietjas politihkav tjadádit njuolgga sáme skåvlån, mij de luondulattjat skåvlå háldadusá stivrrimij gullu.

Uddni vásstet Vuona giellaráde sáme gielaj háldadime åvdås, valla Sámedigge vuojnná dárbov ásadit sierra háldadimavtadagáv sámegielaj vuoksjuj, sáme giellarádev. Sámedigge de mierret dán ráde njuolgadusájt ja mandáhtav. Váj Sámedigge galggá bessat dåbmarit barggat åhpadussuorgen, de bierri árvustallat åvdep sáme åhpadusráde modellav referánssan. Lisj dávk vejulasj sihke sáme åhpadusrádijn ja giellarádijn Sámedikke ålgoldis orgádnan. Vijddásappot, mij Sáme bájkkenammadievnastussaj guosská, mij dálla I oassen Sámedikkes, de bierri aj árvustallat dáv dievnastusáv ieridit sierra, ålgoldis avtadahkan. Dá elementa dættodi dárbbo I Sámediggáj ásadit ålgoldis orgánav.

Gå sjaddá sáhka Sámedikke birra vejulasj sámeskåvlåj háldadiddjen, ma uddni njuolgga direktoráhtas háldaduvvi, de galggá mujttet dáv máhttá sierra organisasjåvnå baktu tjadádit váj háldadibme ienep ålgoldis láhkáj giehtadaláduvvá. Jus dát tjuolmma sjaddá ienep ájggeguovddelis, de galggá tjielgga ækton ahte Sámedikken li nuoges ressursa alla kvalitiehta skåvlåjt dåjmadittjat ja sæmmi båttå bærrájgæhttjat åhpadimen la alla dásse.

Ráde vuoset ietján dasi gåktu Sámedigge giehtadaláj NOU 2016: 18 Vájmo giella SP ássjen 44/16 *NOU 2016:18 Hjertespråket - Sametingets grunnlag og premisser* ja Sámedikke giellastratesjijjav *Giellalokten* SP ássjen 60/18 *Språkløftet - Sametingets strategier for samiske språk.*

Gåktu Sámedigge dåjmajt árvustallá:
Doajmma 2.1: Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Sámedigge doarjju oajvvaduvvam dåjmav. Vuona oajválattja suoládin mijájs sámijs gielama ja daj sæmmi oajválattjaj duogen le dal sámijda gielama ruopptot vaddet. Sæmmi båttå Sámedikkeráde vuoset nágin ájnegis suorgijda majda I ájnas sierralágásj dåjma jåhtuj biejaduvvi. Dát ij la majdik ålliduvvam lissta oajvvadusájs ja dasi máhttá duoddistit.

Sámedikkerádáj la ájnas dættodit giellaælládahttem ij dåssju merkaha udnásj ulmutja galggi ållu ådå gielav oahppat. Giella sjaddá aj viehkken váj ulmutja ienebut tjanáduvvi ietjasa duogátjij, ájttegijda ja identitiehtasa. Jus gielav buvtá de kultuvrav aj buorebut dádjada.

Kommisjåvnå rappårtå tjuovvolimen la ájnas sihkarasstet ålles oahppofálaldagájt, dagu kommisjåvnnå vuoset. Målssoma mánájgárde, skåvlå ja alep oahpo gaskan li ájnnasa. Ållessjattugij åhpadimen la ájnas ahte åhpadimen fáladuvvá vijddudahka åhpadimen ja kursajn váj gávnnuji sihke álggokursa ja kursa sidjij gejn la vehi giellamáhtudahka åvdutjis.

Sáme mánájgárde
Sáme mánáj riektá ietjasa giellaj ja kultuvrraj álggá gå mánná riegát. Mánájgárddepolitihkan la sámedikkeráde oajvveulmme sihkarasstet sáme máná oadtju fálaldagáv mij sáme gielas, kultuvras ja sebrudakiellemis vuolggá, bisot ja åvddånahttá. Sámedikkeráde le tjielgas dan ássjen ahte divna sáme mánájn galggá riektá sáme mánájgárddefálaldahkaj. Sáme mánájgárdde galggá mánájda vaddet buorre vuodov man nali de máhtti biggit skåvlån, oahpon ja maŋutjissaj barggoiellemin.

Sierraláhkáj stádajn la stuorra dárbbo sáme mánájgárddefálaldagájda, valla fálaldagáj stuoredibme ij la læhkám nuoges dárboj hárráj. Dárbbo I sáme mánájgárddefálaldagáv nannit, sierraláhkáj stádajn gånnå I stuorámus

dárbbo.

Sámedigge I maŋemus jagijt dåjmalattjat barggam rámmaplána sáme sisano implementierimijn ja sáme pedagogihka ja metodihka implementierimijn mánájgárdij siegen. Sámedigge I duola dagu tjadádam stuoráp mánájgárddeprosjevtav – Sámi mánát ođđa searvelanjain (SáMos) – man ulmme lij tjielgadit mij la sáme mánájgárdde ja gåktu pedagogihkalasj prinsihpa li. Sæmmi båttå I Sámedigge oadtjum rappårtåv Nanos giellamodella mij dágástallá metåvdåv ja organisierimav jus galggá giellabargoj vuorbástuvvat mánájgárdijn.

NORCE evaluerimrappårttå, *Fra «bør» til «skal» - Rammeplan for barnehagen i et implementeringsperspektiv* (2023), gånnå rámmaplána implementierimav árvustalli gávnná Sámedikke roalla gå rámmapládna galggá hábbmiduvvat ja implementieriduvvat la viek ájnas gå dat galggá jåhtuj biejaduvvat sáme mánájgárdijn ja åssudagájn. Sámedikkeráde oajvvat ásadit ålgoldis etáhtav váj tjielggasappot ierit politihka ja håldadime gaskan. Sámedikke roalla rámmaplána implementierimin dáv dárbov dættot ja jus návti tjielggasappot ierit sierra etáhta baktu de dat dávk dáv bargov nanni.

Norce evaluerimrappårttå vuoset dasi ahte rámmaplána sáme sisadno ij nuohkásit buoragit gåvvida sáme giela ja kultuvra moattebelakvuodav. Sámedigge I ietjas mánájgárddestratesjijjan *Sametingets strategier for samiske barnehagetilbud 2021-2025 – Et krafttak for samiske barnehager* vuojnnám dárbov sierra sáme rámmaplánav dahkat. Sámedikke åvddånahttem- ja implementierimbargojn, duola dagu SáMos tjadá, de lip vuojnnám dárbov sáme rámmapládnaj mánájgárdijda. Sámedikkeráde árvustallá ájnas la pedagogihkalasj åvddånimev joarkket sierra sáme rámmaplánajn mij vuorot sáme sebrudagá moattebelakvuodav gielaj ja kultuvra hárráj.

Rámmaplána implementierima evaluerim jages 2017 vuoset sáme mánájgárde rahtji ienebut sáme gielajn gå kultuvrajn. Dát tjielggiduvvá ienemusát navti ahte vájlluji máhtudagájt ja rahtji barggij åttjudimijn. Mánájgárdij bargge hæhttu bessat joarkka- ja duoddeåhpadimev válldet sámegielan váj oadtju dajt máhtudagájt majt dárbahi.

St. Died. 13 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv — Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* guorrasi Sámedigge ja Máhttodepartemænnta gåktu duohta dille le mánájgárdij suorgen: Mánájgárddeláhka ij vatte sáme mánájda riektáv sámegielak mánájgárddesadjáj vájku dal gånnå lándan årru. Ráddidus la javllam sij sihti árvustallat makta I dárbbo rievddadit mánájgárddelága njuolgadusájt sáme mánájgárddefálaldagá hárráj, ja galggi dáv gehtjadit ietjá tjoavddusij siegen gåktu tjoavddet tjuolmajt sáme mánájgárdij suorgen. Ráddidus javllá aj sij sihti buoredit mánájgárddefálaldagáv sáme mánájda sihke giellaháldadimguovlon ja dan ålggolin, váj sáme máná galggi bessat gielasa ja kultuvrasa nannit. Giellanammadus oajvvadij ietjas guoradallamin *NOU 2016: 18 Vájmo giella* ahte suohkan galggá sáme mánájgárddefálaldagáv nanos giellamodellajn fállat divna mánájda gånnå æjgáda ber dav ánodi. Sámedikkeráde miejnni lága hæhttuji tjielggasappot tjáleduvvat váj sáme giellamáhtudahka I gájbbádussan sidjij gudi sáme mánájgárdijn galggi barggat, sæmmi dagu le gájbbádus dárogiela máhtudagá birra vuona mánájgárdijn. Danen oajvvat sámedikkeráde departemænnta dahká nammadusáv mij galggá mánájgárddelága rievddadimijt árvustallat váj mánájgárddeláhka vuojnnusij buktá ja tjielgat sáme sisanov ja gájbbádusáv sáme giellamáhtudagá hárráj sáme mánájgárdij barggij gaskan.

Vuodoåhpadus

Badjásasj árvustallamin tjielggi Sámedikkeráde dárbbo I ålles sáme skåvlåv gehtjadit, ja ij dåssju sáme giellaåhpadime oasev skåvlås. Guovdásj doajmman dáv duostotjit la Sámedikkeráde oajvvadus ásadit ålgoldis etáhtav mij galggá sáme skåvlåv nannit ja Sámedikke håldadusá dahkamusájt åhpadusá suorgen.

Kommisjåvnnå oajvvat nannit jali ásadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlom gånnå ienemus oasse åhpadimes tjadáduvvá muhtem sámegiellaj. Duodden vuojnná kommisjåvnnå dárbov ásadit sáme klássajt daj stuoráp stádajn. Sámedikkeráde vuoset muodugasj oajvvadussaj NOU 2016:18 *Vájmo gielan* sáme profijllaskåvlåj ásadime birra ja doarjju oajvvadusáv. Duodden luluj vuogas árvustallat værmástagáv ásadit dájda skåvlåjda.

Åhpadusláhka

Åhpadusláhka I áttjak rievddaduvvam. Sámedikkeráde ja ráddidus ettjin guorrasa rádudallamijn. Sámedikke ájggomusá tjielgga riektáåvddånime hárráj mij guosská sáme mánáj riektáj åhpadibmáj sámegielan ja sámegiellaj ettjin dåhkkiduvá. Ráddidusá oajvvesivva manen ettjin sidá sáme mánáj riektájt vijdedit lij gå ij la vejulasj

sihkarasstet dákkir vijdeduvvam riektá ålliduvvi. Sámedikkeráde adná dáv duodastussan dasi jut åhpadibme sámegielan ja sámegiellaj la rasjes dilen, dagu buojkulvissaj rijkadárkastiddje tsuojggi ja masi kommisjåvnnå rappårtåstis vuoset. Sámedikkeráde dålkku kommisjåvnå oajvvadusáv dåjmajda dárbbon gielav vuorodit ja dåjmajda maj baktu gielalasj dássádussaj ålli.

Moadda guláskuddamvásstádusá, dagu Senter for nordlige folk ja Árran julevsáme guovdásj/lulesamiske senter, oajvvadi sámegiella bierri liehket bákkulasj fáhka guovtegielakvuoda suohkanij vuodoskåvlån. Sámedikkeráde dáv árvustallamav doarjju ja miejnni dát doajmma galggá oassen kommisjåvnå oajvvadusás mij guosská badjásasj stratesjijja gielalasj dássádusá hárráj.

Mij guosská riektájda åhpadibmáj sámegielan ja sámegiellaj de miejnni Sámedigge bierri mierredit guhkesájggásasj ulmev ahte divna mánájn ålles lándan galggá riektá åhpadibmáj sámegielan ja sámegiellaj. Navti Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav åttjudit váj gielalasj dássedibmáj ålli moatten suorgen ja nasjåvnålasj vuorodibme giellaåhpadime vuoksjuj ålles oahppammannulahkaj mánájgárdes gitta ållessjattugij åhpadibmáj.

Sáme oahppoplána

Sámedigge bæssá mierredit ja åvddånahttet oahppoplánajt sámegiela fágajn vuodoskåvlån ja joarkkaåhpadusán, ja oahppoplánajt vissa sáme fágajda joarkkaåhpadusán. Duodden buktá Sámedikke njuolgadustjállagijt mij guosská åhpadibmáj sámij birra, ja giela, kultuvra ja sebrudagá birra iesjgeŋga fáhkasuorggáj tjanáduvvam. Dat merkaj Sámedigge mierret sáme sisanov nasjåvnålasj oahppoplánajn. Sámedigge ajtu ij mierreda sáme sisanov sáme oahppoplánajn. Sámedikkeráde miejnni Sámedigge galggá mierredit divna oahppoplánajt sáme, paralella ja avtaárvvusasj oahppopládnavuogádagán. Dát luluj luondulasj åvddånibme Sámedikke fámo hárráj åhpadimsuorgen, vuosedip badjásasj árvustallamij Sámedikke rålla hárráj mij la gåvviduvvam åvdebut dán ássjen.

Fáhkaådåstusá tjadá le Sámedigge nannim sáme sisanov ájn vil ienebut sáme paralella avtaárvvusasj oahppoplánajn Máhttolåpptimin 2020 Sáme. Mij la ådå sámefágajn le ahte sihke sámegiella vuostasj giellan ja nubben giellan åhpadibme galggá nanos giellamodellaj milta tjadáduvvat, ja sámegielan nubben giellan fágan galggá njálmálasj tjehpudagájt vuorodit.

Sáme giellaháldadimguovlo ålgusjbielen tjuovvu sáme oahppe nasjåvnålasj oahppopládnavuogádagáv Máhttolåpptim 2020, valla oadtju sámegiela åhpadimev sáme paralella avtaárvvusasj oahppopládnavuogádagá oahppoplána milta. Sámegiela åhpadime organisierim máhttá liehket hásstalus, gå bajebut nammaduvvam skåvlå tjuovvu Kunnskapsløftet 2006 fáhka- ja tijmmajuohkemav, ja danna ij sámegiella gávnnu sierra fáhkan.

Sámedigge gullá oahppijs ja æjgádijs ahte sámetijma biejaduvvi tijmmapládnaj duodden, jali sámetijma biejaduvvi praktihkalasj- ja estetihkalasj fágaj sadjáj danen gå skåvlå balli sámegiela åhpadibme ietjá fágaj máhtudagáv binnet. Sámedikkeráde miejnni skåvllåæjgáda Vuonan hæhttuji oahppat ienebut makkir riektá sáme oahppijn li, váj bukti sámegiela åhpadimev hiebadit dagu åhpadusláhka vuoset. Vijddásappot miejnni Sámedikkeráde vuogas la Suobmaj gehtjastit gåktu sij sámegiela åhpadimev organisieriji.

Oahpponævo

Fáhkaådåstusá diehti I ihtám dárbbo ienep oahpponævojda divna fágajn. Vijddásappot li gålmmå fágajgasskasasj tiemá jåhtuj biejaduvvam majda oahpponævojt dárbaj, ja duodden la digitalisierim guovdátjin læhkám. Sámedigge I 2018 rájes vuorodam juollodimijt ieme oahpponævoj hiebadallamij ja ådåstuhttemij váj fáhkaådåstusá dárbojt ållit. Sámedigge I aj jåhtuj biedjam dábálasj oahpponævoj buvtadimev sámegielan vuostasj ja nubben gielan moatten dásen nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj. Sámedigge I aj prosjevtajt jåhtuj biedjam ja almodam moadda oahpponævo fágajgasskasasj tiemájn. Sámedikkeráde vuojnná dárbov sáme oahpponævoj åvddånahttem nanniduvvá moatten suorgen, gånnå I dárbbo akterajda, ja máhttolåpptimij formála åhpadusá ja kursaj baktu. Bierri árvustallat ietjá modellajt gåktu bargov organisieri ja bierri aktisasjbargov åttjudit Suoma ja Svieriga Sámedikkij. Máze sámesearvi oajvvat ietjas guláskuddamvásstádusán riektá sáme oahpponævojda bierri lága baktu mierreduvvat. Sámedikkeráde miejnni vijddásappot dárbbo I nammadusáv biedjat sáme oahpponævoj bargatjit ja oajvvadittjat gåktu dáv máhttá buoredit, sæmmi båttå dagu Sámedikkev bierri rudáj nannit váj bessap oahpponævoj åvddånahttemav ájn vil ienebut vuorodit.

Sáme giellaåhpadibme nanos giellaåhpadimmodellaj baktu
Nanos giellaåhpadimmodellaj åtsådime dárbbo I ihtám sáme sebrudagán danen gå oahppe e åhpa sámegielav nuohkásit udnásj sámegiela åhpadimen, duola dagu fáhka- ja tijmmajuohkema diehti. Sámedigge I Sámi mánát ođđa searvelanjain (SáMOS) prosjevta aktijvuodan, snjuktjamánon 2021 nammadam barggojuohkusav mij nanos giellamodellajt sáme kontevstan definieri. Rappårtån li sihke konkrehta oajvvadusá ja tjielgga gájbbádusá gåktu máhttá mánájgárdij ja skåvlåj gielav nannit. Guláskuddamvásstádusájisá li Senter for nordlige folk ja Ivgu sámisearvi vuosedam nanos giellamodellajt dárbaj joarkkaskåvlån aj.

Guhkåsåhpadibme, giellaæjvvalime ja hospitierim
Sámedikke vuojnno I hospitierim/giellaæjvvalime li ájnas ja álu dárbulasj doajmma jus oahppe galggi buoragit sámegielav oahppat. Sámegielfágaj oahppopládna galggá aj hospitierima/giellaæjvvalimij sisanov stivrrit. Fáhkaådåstuhttemin la aj sihkarasteduvvam sámegielfágajn galggá nanos giellaåhpadimmodellaj baktu åhpadit, dat merkaj duola dagu åhpadibme sámegielak birrasin. Sámegiela guhkåsåhpadime birástagán tjuodtju duola dagu oahppe gudi sámegiela åhpadimev guhkåsåhpadibmen oadtju, dábálattjat e gielladårjav oattjo ietjasa lahka birrasin ja e besa sámástit sámegiela tijma ålggolin.

Navti sjaddi giellaæjvvalime ja hospitierim oahppijda máhttelisvuohtan sámástit luondulasj aktijvuodan ja duon dán dåjmajda tjanáduvvam. Dat dávk oahppij sámevuodav ja identitiehtav nanni. Vijddásappot tjuodtju birástagán ahte ihkap la dárbbo giellaæjvvalimijda/hospitierimij váj galggá fáhka máhtudakulmijt ållidit. Sámedigge vuojnná dárbov guhkåsåhpadimev ja giellaæjvvalimijt nasjåvnålasj dásen organisierit ja aktidit. Dasi bierri gullut guhkesájggásasj plánim ja dimensjonierim oahppij lågo milta ájge nalluj. Sámi allaskuvla oajvvat guláskuddamvásstádusánis ahte guhkåsåhpadimev hæhttu buoredit, ja hospitierimijt galggá tjadádit. Sámedikkeráde ja ráddidus guorrasi guhkåsåhpadimev dárbaj sierraláhkáj nannit ja åvddånahttet, ja 2024 gidá ájggop ájádustjåhkanimijt tjadádit guhkåsåhpadime akteraj.

Sáme máná sierralágásj dárboj hiebadibmáj
Sáme mánájn sierralágásj hásstalusáj skåvlån la aj riektá sámegiela åhpadibmáj ja duodden riektá ietjas åhpadimev oadtjot sijá dássáj hiebaduvvam duodden dábálasj hiebaduvvam åhpadibmáj mij juohkka oahppen galggá. Sáme mánájn sierralágásj dárboj li moadda ietjá hásstalusá uddni gå ietjá mánáj buohtastahttá. Sáme åtsådim- ja diagnostisierimvædtsaga, oahppamressursa ja sámegielak sierrapedagåvgå ja ietjá fáhkatjiehppe vádnuni. Bajebun nammaduvvam siváj diehti máhttá liehket tjielgga sieradus sáme ja dáttja mánáj mánájgárdde- ja skåvllåfálaldagáj kvalitiehta gaskan.

Duodde- ja joarkkaåhpadus, ållessjattugij åhpadibme
Gå åvdebut la skåvlåj jådediddjijt ja åhpadiddjijt åhpadam, de ij la heva jali åvvånis gehtjadam sámegielajt, kultuvrav ja sebrudagáv, jalik bájkálasj sáme histåvråv. Danen moadda åhpadiddje ja skåvllåæjgáda e sáme vidjurijt dåbdå, ja e sáme mánáj gielav, kultuvrav ja sebrudagáv dåbdå. Oahpponævojn åbbålattjat la binná åhpadimmateriálla sáme gielaj, kultuvra ja sebrudagá birra. Dát merkaj moadda sáme oahppe e iejvvi åhpadiddjijt gudi dáv máhtti. Váj åhpadiddjij máhtudagáv sáme vidjurij birra åhpadittjat, de la ájnas åhpadiddje bessi oahppat sáme gielaj, kultuvra ja sebrudakdádjadusá birra, vájku hiebaduvvam kursaj baktu. Nord-Troms videregående skole, NetSam ja NASAK vuosedi guláskuddamvásstádusájnisá dárbahip máhttolåpptimav. Dát guosská sierraláhkáj åhpadiddjijda gudi guhkijt li skåvlån barggam ja gudi ælla joarkkaåhpav jalik kursajt oadtjum sáme vidjurij birra.

Joarkkaåhpadus la sierraláhkáj ájnas danen gå fáhkaådåstuhttema milta galggá sáme sisadno divna oahppoplánajn, eksplisihta jali implisihta láhkáj. Sæmmi ájnas la aj jut sij gudi sáme mánáj barggi aj dåbddi sáme vidjurijt. Dát guosská duola dagu sidjij gudi máná birra juohkusin barggi dagu helsesøster, Pedagåvgålasj-psykolåvgålasj dievnastus (PPT) ja mánájsuodjalus gå dåjma jåhtuj biejaduvvi.

Sámi allaskuvla, Gáivuona suohkan- Kåfjord kommune, linna ja biras sámiid searvi oajvvadi guláskuddamvásstádusájnisá bierri bessat barggoájgen gielav oahppat. Mjøsan Dajve Saemien Siebre dættot ållessjattugij åhpadime dárbov. Várdobáiki guláskuddamvásstádusánis oajvvat sáme æjgáda bierriji dårjav oadtjot

stipendaj tjadá sámegielak máhtudagáv åmastittjat váj bukti mánájisá doarjjan liehket åhpadimen.

Giellakursajda bessat

Juohkkahasj hæhttu bessat sámegielav oahppat ja sámegiela kursajda mannat jus dav sihtá. Jus giellaælládahttijn galggap vuorbástuvvat, de ådå giellaaddnijt dárbahip. Ållessjattuga gudi gielav oahppi ja dåjmalasj giellaaddnen sjaddi li boahtteájge sámegielak mánáj æjgáda. Sámegielak mánáj, jali daj mánáj æjgáda gudi li gielav oahppamin dárbahi aj sámegielav oahppat váj máhtti mánása giellaåvddånibmáj viehkedit. Giellakursa gånnå máhttá oahppat vuodulasj ássjijt gielan li ájnnasa jus ållessjattuga galggi sámegielav oahppat. Uddni li moatte lágásj aktera ma giellakursajt fálli: giellaguovdátja, institusjåvnå ja priváhta. Jus gæhttjal giellakursajt hiebadit váj sihke iehkedijt ja biejvijt fáladuvvi de æjgáda ja álmmuk ietján bessi gielasa ruopptot vålldet. Kommisjåvnnå alot giellaguovdátja oadtju tjielggasap åvdåsvásstádusáv ja nuoges ruhtadimev ållessjattugijda giellakursajt fálatjit, ja váj bukti skåvlåjda ja mánájgárdijda ressurssan liehket giellaariednán. Moadda guláskuddamvásstádusá li aj åvdedam dárbaj virggelåbijt bálkájn jali buorre stipænndaårnigij váj ájnegis ulmutja bessi vájmo gielav ruopptot vålldet. Sámedikkeráde guorras dási hæhttu buorre doarjjaårnigijt åttjudit.

Kommisjåvnå rappårtån vuoseduvvá aj doarjjaj giellaåvddågåvåjs ja giellamentåvråjs dán prosessan, mij de åhpadijn máhttá ådå giellaaddnijt måvtåstuhttet joarkket bargatjit buorre sáme giellamáhtudagáj åttjudimen. Sámedikke guláskuddamin oajvvat Norgga Sámiid Riikkasearvi giellabagádallijt akta sijá dåjmajs rappårtå tjuovvolimen. Kommisjåvnnå vuoset dát dilev láhtjá jasska ja máhtulasj giellaaddnijda, ja maŋenagi aj sjaddi ienebu gudi dájt gielajt skåvlån ja alep oahpon vålljiji. Dát buvtisj buorre guhkesájggásasj vájkkudusájt vuona sebrudahkaj ja dahká ájteduvvam gielajt akta sebrudagá ájnnasamos ressurssan.

Kommisjåvnå rappårttå vuoset sámijda gudi e gielav buvte máhttá liehket låssåt dåbdoj rahtjat gå galggi gielav ruopptot vålldet, giellatsaggam. Jane Juuso gut Isak Saba guovddášin barggá la kursav dahkam sidjij gudi sihti gielav ruopptot vålldet. Dán kursan dættoduvvá vuojnnet emosjonála ja kognitijva hásstalusáj badjel ma ådå giellaaddnijt hieredi sámegielav ruopptot vålldemis. Dájn ådå giellaaddnijn la nanos sidot giellatjehpudagájt åmastit muhtem gielan mav sijá vuorrasap fuolke jali åvdep buolva buktin. Dan láhkáj e dá ådå giellaaddne dåssju ietjasa identitiehtav nanni, valla aj tjanástagáv vássám buolvajda.

Danen gå sebrudahka ájn gielav massá, de la juohkka ådå giellaaddne, ja juohkkahasj gænna I miella gielav åhpatjit, ájnas ressurssa. Sámedikkeráde sihtá åvdedit kommisjåvnnå aj miejnni ájnas la sijáj gielav låpptit gejna I sámegiella vuostasjgiellan jali iednegiellan. Sáme sebrudahkaj dárbaj aj ienep sámegielaga bessi iednegielasa åvddånahttet.

Dutkam ja alep oahppo

Sáme alep oahppo I gávnnum jage 1826 rájes gå Trondenes seminarium ásaduváj. Seminára ulmme lij åhpadit duola dagu sáme åhpadiddjijt. Kommisjåvnnå vuoset aj oarjjelsáme åhpadiddjij dárbbo I ássjen læhkám jage 1908 rájes. Sæmmi båttå vuoset kommisjåvnnå dutkama vájves histåvrråj, mij la ednagit sámijda vájkkudam. Yngvar Nielsen åvddånbuvtij jagen 1889 muhtem teorijjav mav gåhtjudij «fremrykkingsteorien», mij javlaj sáme lidjin ådåboahtte oarjjelamos Sábmáj 1600-lågo rájes ja vehi 1700-lågo sisi. Teorijja lij boarkka dádjadusájn ahte sáme lidjin dajn guovlojn juo ieme læhkám, ja vájkkudij duola dagu várreduobddágij adnuj guohtomednamijda. Sæmmi láhkáj miejnni kommisjåvnnå fysihkalasj antropologijja I stereotypisierim ja iebdedam gå rubmahijt li mihttim ja dáktebátsidisájt råggåm. Dát la árbbe mij suorgen vil uddnik vuohttu.

Uddni ienemus sáme dutkam Dutkamráde baktu ruhtaduvvá, njuolgga jali iehpenjuolgga. Universitiehta ja Sáme allaskåvllå bessi aj ietjasa birástakbudsjehtaj baktu ruhtadit dutkamav mij sijá mielas la ájnas institusjåvnå sebrudakdahkamussaj dutkama, gaskostime ja máhto hárráj. Dutkamráde sáme porteføljeprográmman li birrusij 12 millijåvnå kråvnå jahkáj mij galggá stivra porteføljepládnaj.

Sámedikkeráde alot Dutkamrádev tjuovotjit kommisjåvnå oajvvadusáv gåktu máhtti viehkedit såbadibmáj Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå milta. Rappårttå vuoset máhtudaksebrudagá roallaj dutkamin ja Sámedikkeráde miejnni sáme porteføljestivra rudá bierri viek laseduvvat oassen aktisasj nasjåvnålasj bargos mij la såbadimprosessas oassen. Vuona arktalasj universitiehtta - UiT la ietjas guláskuddamvásstádusám vuosedam man ájnas la dåjmajt konkretisierit ja gávnnat majt juohkka aktugasj máhttá dahkat.

Sáme alep oahppo ja dutkam la rijkadásen ájn tsieggimdásen. Maŋemus lågijt jagijt la gal bárránam gå Sáme allaskåvllå I ásaduvvam, sáme oahppofálaldagá li laseduvvam ja sáme máhtudakbirrasa li nanniduvvam duola dagu Nuortta Universitiehtan ja UiT Vuona arktalasj universitiehtan. Moatten suorgen li skåvllidum dutke, ja duodden li sámegiela fálaldagá alep oahpon ja dutkamin lassánam. Sámedikkeráde I dudálasj dajna nannimijn mij la maŋemus jagijt dáhpáduvvam, valla vuojnná ajtu máhttohásstalusá li stuoraga juohkka suorgen. Sáme åhpadim- ja dutkambirrasa li unnagattja ja várnnahisá, ja dárbaj sihke nasjåvnålasj ja nuorttarijkaj dásen koordinierit ja aktan barggat. Sámedigge vuojnná dárbov sáme vidjurijt dán suorgen ulmmelattjat vuorodit plánaj milta. Sámedikkeráden la ulmme ahte sáme perspektijvva jåhtuj biejaduvvá guoskavasj åhpadusájn váj sáme sebrudagá máhtudakdárbo ålliduvvi. Sámedikkeráde alot aktisasjbargov nannitjit ja ahte universitiehta fálli oahpojt masi juohkka jage bæssá.

Máhtudakvájnno mij la gåvviduvvam St. Died. 13 *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* vájkkut universitiehtta- ja allaskåvllåsuorggáj ak. Dan la ájnas ahte dát suorgge dåjmalattjat viehket åhpadittjat studentajt ma sáme sebrudakvidjurijt dåbddi ja gudi sámegielav bukti, ja sæmmi båttå åvddånahtti fáhka- ja giellamáhtudagáv ietjasa institusjåvnåjt sisŋelt.

Sámedikkeráde vuojnná dárbov ådå åtsådibmáj mij galggá gehtjadit gåktu suorge sáme dimensjåvnåjt máhttá tsieggit.

Dagu ráddidusán, de la Sámedikken ulmme gájka galggi oahppuj bessat, vájk gånnå årru jali makkira sijá iellemdile li. Moadda ållessjattuga gudi vuodooahpov sihti jali ienep máhtudagáv dárbahi, e besa ålles ájgen studierit campusin. Danen la viek ájnas mássjkis oahppofálaldagáj jus galggá nahkat bájkálasj ja regionála dárbojt ållidit mij guosská máhtudahkaj ja barggijda, ja sámegielaj ælládahttemij ja nannimij.

Sámedigge I viehkedam ásadimen 19 giellaguovdátja sáme bájkijn váj ælládahttembargov nanni bájkálattjat ja regionála dásen. Sámedikkeráden li viek buorre muossádime giellaguovdátjij bájkálasj giellaåhpadimakterran. Sáme giellaguovdátjijda li ållessjattugij åhpadibme ja giellaarienå ájnnasamos barggosuorge. Moadda giellaguovdátja fálli, Sáme Allaskåvlå ja Råmså universitiehta siegen, kursajt ma oahppotjuokkajt vaddi ja sámegiela oahpojt. Ietjá bágoj javladum de gávnnu juo struktuvrra mij guosská giellaåhpadibmáj ja sámástibmáj árggabiejven. Majt giellaguovdátja dárbahi li nanniduvvam ressursa, sihke rudá ja bargge. Sámedigge hæhttu oadtjot almma vejulasjvuodav giellaguovdátjij ruhtadilev nannitjit váj almma láhkáj bessi sebrudagá giellaåhpadime dárbojt duosstot. Giellaguovdátjijn la potensiálla åvddånit bájkálasj åhpadusguovdátjijda ma máhtti alla dáse sámegiela ållessjattukåhpadimev fállat moatten sajen vuona biele Sámen, ja mij dáv sierra doajmman oajvvadip. Sámedikkeráde vuojnná aj vejulasjvuodajt ienep giellaguovdátjijt ásadittjat dakkir bájkijn gånnå ælla giellaguovdátja, jali ieme giellaguovdátjij doajmmaguovlov vijdedit.
Sámedikkeráde I Sámedikke giellaguovdásjstratesjijjav ådåsmahttemin váj giellaguovdátjijt nannip.

Sáme giellaoahttse
Moadda lágásj aktera juokkirak láhkáj vásstedi sámegielaj åvdås, bájke, regionála ja rijka dásen. Ajtu ij gávnnu badjásasj orgádna mij gáhtti sámegielagij åhpadimriektá ålliduvvi.

Sáme giellanammadus konkludieri ietjas tjielggidusán Vájmo giella návti: «dersom alle de samiske språkene skal kunne overleve, og Norge skal kunne overholde sine internasjonale forpliktelser, kreves en kraftinnsats fra staten og alle involverte offentlige og private aktører». Tjielggidus vuoset edna dárbbo I sámegielaj åvdås rahtjat sebrudagá iesjgeŋga dásen, ja galggá sierraláhkáj mánáj ja nuoraj giellarievtesvuodajt ja -fálaldagájt dættodit. Sáme giellanammadus oajvvat sáme giellaoahtsev ásat. Nammadus oajvvat giellaoahttse bargguj gulluji gájka gejda sámelága 3. kapihtal guosská. Vijddásappot oajvvadi oahttse máhttá iesj guoradallat jali iehtjádij ánodime milta, ja giellaoahttse iesj mierret le gus ánodibme nuoges váj ássjen dav giehtadalli.

Sihke Vájmo giella, Giellalokten ja rijkkadárkastusá guoradallam, ja gatjálvisá ma midjij Sámediggáj båhti, vuosedi sáme sebrudagán la ållo dárbbo diedojda, bagádallamij ja væhkkáj mij guosská giella- ja åhpadimrievtesvuodajda. Dát guosská sihke diedojda makkir giella- ja åhpadimrievtesvuoda sáme giellaháldadimguovlo sissŋelin ja ålggolin gávnnuji, diedo gåktu galggá dahkat váj ietjas rievtesvuoda ålliduvvi, ja gåktu dahká jus ietjas rievtesvuoda e ålliduvá. Vájku dal sáme giellaoahttse organisieriduvvá iesjrádálasj orgádnan jali ieme orgádnaj tjanáduvvá, de sjaddá viek ájnas oahttse bæssá iesj mierredit majna barggá aktan makkir ánodimijt tjuovvol, ja jut sebrudahka oahttsáj luohtet ja dav dåhkkit.

Sámedikkeráde mielas galggá sáme giellaoahtsev ásadit.

Doajmma 2.2: Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet

Kommisjåvnnå oajvvat galggá edna bargov dahkat váj guojna- ja sámegiela ienebut vuojnnusij båhti almulasjvuodan. Jus almulasj oajválattja sámegielav adnuj válldi bargonis, de sámegiela ájn vil ienebut vuojnnuji ja navti álmmuk diehtten sjaddá. Dat guosská buojkulvissaj diedo álmmugij, galba, bájkkenamá ja næhttabájke. Sámedigge vuoset aj ietjá akterajda dagu avijsa ja medijá majn la stuorra potensiálla sámegielajt vuojnnusij buktet bargonisá.

Sámedigge I moadda jage juo barggam váj sámegiela galggi ienebut vuojnnut. Duodden almulasj oajválattjaj sámegiela adnuj ietjasa dahkamusáj tjoavdedijn, de miejnni sámedikkeráde giela galggi sebrudagán ietján aj vuojnnut. Sámedikke giellastratesjijjan Giellalokten (SP ássje 60/18) la Sáme giellavahko ásadibme akta vuorodimijs. Giellavahko ulmme I sámegielaj statusav låpptit, sámegielajt vuojnnusij buktet ja lasedit máhtov sáme giela ja kultuvra birra ålles sebrudagán. Sáme giellavahkko I 2019 rájes ásaduvvam. Sámedikkeráden li sierralágásj vuorddemusá Stuorradiggáj. Priváhta vidnudagá dagu rámbuvda bierriji ávttjiduvvat sámegiellaj galbajt tjállet. Bájkkenamáj registrierim ja galbbim nammaduváj guláskuddamvásstádusájn ájnas doajmman sámegielajt vuojnnusij buvtátjit. Sámedikkeráde miejnni almulasj oajválattja, Stuorradigge, departementa ja iehtjáda galggi galbbit sábmáj ja sáme gielajt vuojnnusij buktet.

Sámegielav vuojnnusij buktet
Rappårttå ij dåssju dokumentieri gåktu ájnegis ulmutja li gielav massám. Dat vuoset aj gåktu giella I vuojnnemahttásin sjaddam sebrudagán. Navti I aj vuojnunagi sjaddam iehpetjielgas jus sámij ednama duodaj sámijda gulluji. Dát sierraláhkáj tjielggasit åvddån boahtá dokumentasjåvnån gåktu oajválattjat dåjmalattjat li gæhttjalam sáme bájkkenamájt jårggåluvvam dáro namáj lådnot.

Gå sámegielajt galggá vuojnnusij buktet ja dåhkkidit de dat merkaj sámegielajt adnet dakkár dilijn ma li sáme álmmugij ájnnasa. Koronapandemijja bále vásedij Sámedigge ájnas diedo njoammoma bierri gávnnuj girjjedárogiellaj, åddårogiellaj ja moadda ietjá gielajda. Dá diedo ettjin sábmáj boade åvddål gå Sámedigge dáv tsuojggistij. Ietjá buojkulvis la hiehtediededimij tiesstim. Åddåjakmáno 10. biejve dán jage tiesstijin vas hiehtediededimijt, ja dá bále aj lidjin diededime girjjedárogiellaj, åddårogiellaj ja ieŋŋilsij vájku dárogiella ja sámegiela la avtaárvvusasj giela Vuonan.

Sámedikkeráde vuoset tjielggidussaj NOU 23:17 Nå er det alvor, mij vas vuosedij man ájnas la gergasvuoda bargge gudi sámijt dievnnu sáme giellaháldadimguovlon sámegielav bukti. Gergasvuoda dilijn la viek ájnas bessat ietjas giellaj guládallat. Tjielggidus dættot sáme giellamáhtudagá vánesvuohta la alvos ájtto gergasvuohtaj hiehtedilen.

NOU 23:17 Nå er det alvor vuoset dárbaj sámegielak barggijt åttjudit ja sámegiela åhpadimev fállat studentajda ja fáhkabarggijda jus galggá boahtteájge dárbojt ållidit, ja vuoset aj dasi ahte politijjadirektoráhtta I barggamin máhtudakjuohkusav ásadime váj politijjav buorebut gárvet gájbbádusájda sáme giella- ja kultuvrramáhtudagájda politijjan. Sámedikkeráde dáv doarjju ja miejnni ienep virggejuohkusa hæhttuji nannit bargosa sámegielak addnij hárráj. Sihkarvuoda ja gergasvuoda fáhkabarggij åttjudibme gullu luondulattjat åbbålasj vuorodibmáj rekruttierimij ja máhttolåpptimij ja stratesjijjan sámegielajt nannitjit ja vuojnnusij buvtátjit.

Bájkkenamá ja persåvnnånamá
Dán aktijvuodan li bájkkenamá ja persåvnnånamá viek ájnnasa gå da nav vuojnnuji. Garra dárojduhttempolitihka maŋŋela, gå oajválattja garrasit barggin duola dagu sáme bájkkenamájt dárojduhtátjit, de la sáme sebrudahka rahtjam váj sáme bájkkenamá galggi sebrudagán vuojnnut. Dát ij la læhkám álkke danen gå guhkijt li sáme bájkkenamájt vuosteldam. Álu tjuottjodi ruhtagålo sjaddi ilá stuoraga. Ajtu lassáni mierreduvvam sáme bájkkenamá, ja ienep ja ájn vil ienep suohkana sihti sáme bájkkenamájt vuojnnusij buktet.

Sámedikkeráde vuojnná almulasj ásadusá ja ednamæjgáda e agev dåbdå ietjasa rållav ja åvdåsvásstádusáv sáme bájkkenamáj bargon. Vájku bájkkenammaláhka javllá almulasj ásadusá galggi bájkkenamájt adnet ietjasa dievnastusájn, ja sáme bájkkenamá galggi kártajn, galbajn ja regisstarijn aneduvvat, de ij agev navti sjatta. Sámedikkeráde vuorddá guovdásj oajválattja dáv aj tjuovvoli, ja bærrájgæhttjá almulasj orgána ja ednamæjgáda

dåbddi bájkkenammalága sisanov ja makkir åvdåsvásstádus siján la lága hárráj. Sámedikkeráde vuorddá aj ahte fylkkasuohkana tjuovvoli gåktu suohkana bájkkenammaássjij barggi ja ávttji suohkanijt ja ietjá almulasj orgánajt moattegielak galbajt ánodittjat gå galggi galbbit, váj sáme bájkkenamá vuojnnusij båhti.

Uddni ælla bihtám- ja ubbmemsámegiela bájkkenammalága njuolgadustjállagin nammaduvvam. Danen gå dárojduhttem dáj guovlojn nav guhkás ållij, de e desti gávnnu nav buorre gáldo ma máhtti tjielggit gåggu giellarájá histåvrålattjat li mannam. Vájku dát la gássjel, de ij la tjoavdos dájt gielajt njuolgadustjállagis guodet. Sámedigge I ássjen 13/22 Tilstedeværelse og synlighet av samiske stedsnavn javllam oajválattjaj siegen sihtap viehkken váj gávnná buorre tjoavddusav gåktu rájá giellaguovloj gaskan njuolgadustjállagin definieriduvvi. Ulmme hæhttu liehket galggá sadjásis oadtjot njuolgadustjállagav man baktu bihtám- ja ubbmemsáme namá aj kártajn ja galbajn vuojnnuji. Sáme bájkkenamáj bargadijn la sáme bájkkenammadievnastus ájnas. Sámedikkeráde mielas bierri sáme bájkkenammadievnastusá kapasitiehtta laseduvvat. Duodden hæhttup ájn vil ienebut barggat váj sáme bájkkenamá tjoahkkiduvvi, dokumentieriduvvi ja vuorkkiduvvi.

Sáme bájkkenammadievnastusá organisierim la ájnas. Sáme bájkkenammadievnastus galggá sáme bájkkenamáj tjállemvuogev oajvvadit bájkkenammalága ja njuolgadustjállaga baktu. Danen la dárbbo ieredit dákkir njuolgga fágalasj dahkamusájt Sámedikke rållas parlamænntan. Duodden la aj dárbbo bájkkenammadievnastusá kapasitiehtav nannit. Duodden dárbahip aj nannit ja strukturierit sáme bájkkenamáj dokumentierima bargov. Dálátjij la sáme bájkkenamáj tjoahkkim læhkám soajtádak, ájnegis ulmutjij, organisasjåvnåj jali institusjåvnåj berustime milta bájkkenamájt tjoahkkit. Dav bargov hæhttu nannit váj máhttá registrierimav lasedit. Sámedikkeráde I Sáme allaskåvlå siegen barggám sáme bájkkenammavuorkáv ásadittjat. Dárogielak bájkkenamájda la muodugasj arkijvva gávnnum 100 jage juo Bierguna universitiehtan.

Sámedikkeráde oajvvat sáme bájkkenammadievnastus ålgoldis etáhttaj biejaduvvá, váj fágalasj dahkamusá iereduvvi Sámedikke rållas parlamænntan.

Sámedikkeráde oajvvat aj sierra sáme bájkkenammavuorkáv ásadit. Sierra vuorkká sjaddá viehkken gå sáme álmmuk, dutke ja almulasj institusjåvnå galggi bessat tjoahkkidum materiállaj.

Giellateknologijja ja sámegiela

Kommisjåvnå rappårtån li nágin tiemá masi ælla oajvvaduvvam dåjma, valla majt Sámedikkeráde sihtá dán ássjen låpptit. Uddni teknologijja viek åvddån, ja sáme sebrudahka hæhttu dasi oassálasstet jus galggá bessat åvddånit giellaj mij ådåájggásasj sebrudagán aneduvvá. Jus galggá dahkojierme (KI) potensiálav ávkástallat, de dárbahip alla kvalitiehta dáhtátjoahkkev (tjoahkkiduvvam tevsta ja jiena sámegielajda). Giellateknologijja dagu gielaj dåbddåm ja hållamsyntiessa li ájnas oase dahkojierme åvddånibmáj. Dat guosská duola dagu åhtsåmfunksjåvnåjda, sáhkadimrobåvtåjda, tæksta-hållam-vuogádagájda, automatihkalasj tjállemtjoavddusijda ja ietjá viehkkenævojda ma hålav dåbddi ja automatihkalasj jårggålimvædtsaga. Vuogádagá ma hålav dåbddi hæhttuji buktet divna dialevtajt dåbddåt.

Sámegielagij vánesvuohta la sáme sebrudahkaj stuorra hásstalussan, ja danen máhtti giellateknologijjalasj tjoavddusa viehkken liehket åvddålijguovlluj. Jus boahtteájggáj galggá bessat giellateknologijjalasj tjoavddusijt adnet sáme álmmuga guládijn de la viek ájnas miján li giellateknologijjalasj vædtsaga ma buoragit doajmmi ja viek dárkkela li.

Sámedikken la dálla æjgátsjiehtadus UiT Vuona arktalasj universitiehtajn mij guosská gálldokåvddåj ja sáme giellateknologijja infrastruktuvrraåsijda. Divvun ja Giellateknojuogos sámegielak tevstajt ja jienajt tjoahkkiji giellatjoahkkáj (korpus). Sámedigge I måttijt jagijt juo guovtegielak tevstajt korpusij sáddim, ja gåhttjum lip aj doarjo duosstojt gudi Sámedikkes doarjjagav oadtju guovtegielak jali dåssju sámegielak tevstajt korpusij sáddit. Váj korpus galggá lassánit de vuojnná Sámedigge dán bargguj dárbahip ienep ressursajt. Sierraláhkáj dárbahip tevstajt sámegielaj ieme giellan (ma ælla dárogielas jårggåluvvam). Sámedigge vuojnná dárbov ásadit sáme giellabáŋkav mij máhttá tjoahkkiduvvam sámegielak tevstajt ja jienajt viedtjat ja háldadit. Jus giellabáŋkav ásat de máhttá nannit bargov ienep tevstajt ja jienajt korpusij tjoahkkit.

Stuorra teknologijjavidnudagá dagu Google, Microsoft, Apple ja iehtjáda åvddånahtti giellateknologijjalasj vædtsagijt stuorra gielajda. Unnep giela, dagu iemeálmmukgiela, e dán márnánij besa. Stuorámus hieredus le gå da stuorra teknologijjavidnudagá e rabás gálldokåvdåj barga, ja danen e ietjá giela sijá vædtsagijda besa váni loabev ánodimes. Sámedikkij mielas la vájvve gå unnep gielajn ælla sæmmi vejulasjvuoda ja ævto gielaj åvdedibmáj. Da gålmmå Sámedikke giehtadallin jagen 2022 ássjev 41/22 Mijá tekno - Sámedikkij aktisasj

åvdemus prosjækta IDIL 2022-2032 aktijvuodan. Ássjen li Sámedikke mierredam ájggu joarkket barggat váj stuorra teknologijjavidnudagá gálldokåvdåjt rahpi váj unnep giela aj giellateknologijjalasj márnánij bessi. Sámedikkeráde vuorddá stáhta aj dájna vissjalit barggi. Sámedikke sihti aj barggat váj stáhta/EU nággiji teknologijjavidnudagájt ma diehto- ja guládallamteknologijjajt EU:aj bukti (sluogastelefåvnå, dáhtámasjijna ja næhttafiello) sáme tastatuvrajt biedjat dajda.

Sámedikkeráde vuojnná aj iesjguhtik sámegielajda li sierra dárbo ja gájbbeduvvi sierra dåjma bájkálasj gielladile milta. Dáv ájggu sámedikkeráde tjuovvolit.

Dålkkådievnastus
Sámedigge vuojnná dárbbo I sámegielajda jårggålim- ja dålkkumdievnastusájt buoredit. Dá li dåjma ma Vájmo gielan aj oajvvaduvvin. Sámedikke guláskuddamij kommisjåvnå rappårtå birra li aj boahtám moadda guláskuddamvásstádusá ma vuosedi dárbahip ienep dålkåjt gudi bukti sámegielajs ja -gielajda dålkkut. Duodden oajvvaduvvá sevvamgiela ja sámegiela dålkkåoahppo ásaduvvá.

Ajtu dættot Sámedigge dárbbo dålkåjda I sæmmi ållo dievnastusfáladiddjij dárbbo dádjadit ja dádjaduvvat. Dat merkaj stáhtta hæhttu vålldet ienep åvdåsvásstádusáv váj dålkkåårniga doajmmi suohkanij ja almulasj dievnastusfálaldagájn. Danen miejnni sámedikkeráde ahte stáhtta galggá ásadit institusjåvnåv jårggålibmáj ja dålkkumdievnastusájda. Institusjåvnå duogen galggá liehket almulasj diedo iesjgeŋga sámegielajda jårggåluvvi, ja duov dáv suorgev viehkedit dålkkuma hiebadallamijn. Dættodip aktugasj dievnastusfáladiddje duogen la dålkåv fállat, dågålasj dålkkumvædtsagijt adnet ja ahte dålkkum dågålasj láhkáj dáhpáduvvá.

Medijá- ja girjálasjvuohtafálaldahka sámegiellaj la aj ájnas gå giella galggá vuojnnut. Dán birra ienebut tjállep Sámedikke ássjen Duohtavuohta ja såbadibme - nihta 3: Kultuvrra

Doajmma 2.3 Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ælládahttema:

Rájáj rastá barggat
Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå I oajvvadam bierri Svieriga ja Suoma siegen barggat váj giellabargov nanni.

Sámedikkeráde vuoset gávnnuji juo nágin struktuvra aktisasjbargguj rijkarájáj rastá sámegielaj hárráj. Jagen 2022 ásaduváj Sáme Giellagálldo stuoves institusjåvnnån. Dav li vuona, svieriga ja suoma biele Sámedikke aktan ásadam. Sáme Giellagálldo I nuorttarijkaj aktisasj normierimorgádna sáme giellavidjurijn. Sáme Giellagáldo duogen la nuorttarijkaj giellaaktisasjbargov koordinierit, nannit ja åvddånahttet. Fáhkaorgádna ietjas juollodimijt ja mandáhtav oadtju dajs gålmåjs Sámedikkijs, ja galggá ietjas dåjmaj birra Sámedikkijda diededit. Dárbbo I divna gålmmå nuorttarijkaj lándaj Sámedikke bessi Sáme Giellagáldov rudáj doarjjot váj fáhkaorgádna nahká ietjas mandáhtav ållidit divna sámegielaj hárráj.

Kommisjåvnnå vuoset dási: «Gielladiedalasj dokumentasjåvnnå I ájnas oasse giellaælládahttemis. Danna I tjåvdaroalla gå galggá hábbmit ájnas máhtov gielaj birra, ja le ájnas gå tjállemgielav, báhkogirjijt ja oahpponævojt galggá åvddånahttet». Sámedikkeráde I ávon gå ráddidus jagen 2024 la rudájt juollodam sáme leksikografijjalasj birrasij. Sámedikkeráde miejnni dav dårjav dárbaj váj gávnnuji nuoges ressursa sáme báhkogirjijt ja báhkolistajt dagátjit divna sámegielajda.

Sámedikkeráde vuoset aj dasi ahte gå galggá aktan barggat giellabargov nannitjit, de dárbaj rádjáhieredimijt gádodit ma dáv ganugahtti. Rappårttå Grensehindre i Sápmi mav samisk grensehinderutvalg tjálij vuosedij gávnnuji moatte lágásj hieredime rájáj rastá ma sámegiela nannimav hieredi. Akta buojkulvis la gå fáhkaulmutjijda I måjvven ietjá lándajn barggat. Navti sámegielagijda sjaddá låssåt ietjá lándan barggat. Sjaddá aj gássjelabbo institusjåvnåj rastá aktan barggat sámegielak dievnastusájt buoredittjat. Danen gå sámegielak bargge nav vádnuni, de dákkir hieredime sjaddi sierraláhkáj hásstaliddjen gå galggá sámegielajt nannit.

Vuona, suoma ja svieriga biele Sámedikke vuojnni man ájnas la rijkarájáj rastá barggat mánájgárde dáses gitta skåvllåj. Vuona biele Sámedigge I guokta rappårtåjt diŋŋgum ma guosski aktisasjbargguj rájáj rastá; 1) sámegielåhpadibme rijkarájáj rastá (2019) ja 2) "Felles verdigrunnlag og overordnede prinsipper for barnehagetilbudet og opplæringen i hele Sápmi" (2021). Ulmme lij konkretisierit makkir vejulasjvuoda stáhtajn li

ásadittjat aktisasj skåvllåfålaldagáv rijkarájáj rastá ja hábbmit aktisasj árvvo- ja prinsihppavuodov sámegiela åhpadibmáj mánájgárdijn ja skåvlån. Rappårttå galggá guláskuddamij ja dat sjaddá buorre vuodon bargguj aktisajs árvvovuodujn skåvlåjn Sámeednamin.

Gávnnuji moadda buojkulvisá gåktu bájkálattjat barggá rijkarájáj rastá skåvlåj hárráj. Guláskuddamvásstádusánis vuoset Várdobáiki guovdásj guhkijt juo la Sámástallan prosjevtajn barggam, sáme giellaæjvvalimfálaldahka mij Duornnussáme alemus ja oarjemus oasev gåbttjå. Dassta li buorre muossádime, oassálasste giehttu ednagav oahppi. Sæmmi båttå vájkkut prosjækta ienep aktisasjbargguj rájáj rastá, danen gå barggijt åttjut.

Sámegiela viek dárbahi lahka ja buorre aktisasjbargov sáme birrasij gaskan svieriga, suoma ja vuona bielen. Sámedikkeráde árvustallá jus galggá vuorbástuvvat gå rájáj rastá ájggu barggat de dat gájbbet nasjonalstáhta ja Sámedikke dåjmalattjat aktan barggi - sierraláhkáj mij guosská aktisasj sáme oahppoplánaj åvddånibmáj. Sæmmi båttå bierri liehket ulmme ájn vil ienebut guhtik guojmesa ressursajt juogadit ja adnet, sihke ulmutjijt ja oahpponævojt.

Bihtám-, ubbmem- ja lullesámegiella
Garra dárojduhttempolitihka diehti ælla giellaaddne vuona bielen gej sijddagiella mánnán lij bihtám- jali ubbmemsámegiella. Sámedikke tjielgadibme lullesámegiela hárráj merustallá vuona bielen birrusij låges lullesámegielav bukti vuona bielen. Ajtu I sámedikkerádáj ájnas dættodit gávnnuji sij gudi slevta jali kultuvralasj tjanástagá baktu bihtám-, ubbmem- jali lullesámegiellaj ja kultuvrraj gulluji ja sáme sebrudahka gávnnu má rijkarájáj rastá, danen gávnnuji Sámen lulle-, ubbmem- ja bihtámsámegielaga ja danen ij máhte gielajt ierit identifisierit rájá vuona bieles.

Gielaj ælládahttema bále I ájnas barggat daj máhtudakbirrasij siegen ma svieriga ja suoma bielen gávnnuji. Kommisjåvnnå alot sæmmi båttå Svieriga ja Suoma siegen barggat rájáj rastá lulle-, ubbmem- ja bihtámsámegiela ja guojnagiela ælládahttema hárráj gånnå giellamáhtudahka ájn gávnnu. Jus la vejulasj, de luluj aj vuogas ruossja biele siegen barggat lullesámegiela ælládahttema hárráj.

Sámedigge I tjielggidusájt oadtjum dáj gålmåj sámegielaj hárráj. Dáj tjielggidusáj diehti la Sámedigge dåhkkidam bihtám-, ubbmem- ja lullesámegiela li sámegiela Vuonan, ja ájggop dilev láhtjet váj vuona biele Sámen dåjmalasj giellabirrasa ásaduvvi. Sámedigge I aj dáj gielaj ælládahttemav ja nannimav budsjehtajn vuorodam. Gávnnuji dåssju nágin gallegasj institusjåvnå ma dáj gielaj barggi vuona bielen rájá. Oassen lullesámegiela bargo nannimis vuona bielen mierredij Sámedigge jagen 2024 juollodit 1 millijåvnåv kråvnav jahkásattjat Ä´vv Skoltesamisk Museaj váj bessi lullesáme giellabargov nannit. 2024 rájes la Sámedigge aj rudájt juollodam stipendajda lullesámegiela oahpojda. Sámedikkeráde ájggu tjuovvolit ájn ienep dåjmaj bihtám- ja ubbmemsámegielaj hárráj. Sámedikkeráde vuorddá guovdásj oajválattjat rudájt juollodi váj buktá dájda unnep sámegielajda aj fáhkabirrasijt ja institusjåvnåjt ásadit váj da unnin dåbbelin vas sjaddi oassen unneplåhkogielaj lihtos. Guhkesájggásasj ulmme bierri liehket bihtám-, ubbmem- ja lullesámegiela åhpadimev ásadit mánájgárdijn ja skåvlåjn.

Doajmma 2.5: Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmo giellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja håldadusá ja justijsa suorgijn mij sáme gielajda hiebaduvvá.

Suohkan- ja ådåstuhttemdepartemænnta Giellanammadusáv bargguj biejaj jagen 2014. Giellanammadusá mandáhtta li duola dagu tjielgadit makkir årniga, dåjma ja njuolgadusá gávnnuji sámegielaj hárráj, ja árvustallat gåktu dajt máhttá hiebadit dasi gåktu almulasj suorgge I uddni organisieriduvvam ja sihkarasstet avtaárvvusasj dievnastusájt sámegielajda ma buoragit doajmmi. Nammadus galgaj aj tjielgadit ja ihkap åvdedit oajvvadusájt gåktu máhttá lágajt rievddadit sámegielaj ano ja åhpadime hárráj.

Sámedigge mierredij jagen 2018 giellastratesjijjav Giellalokten (SP sak 60/18) man visjåvnnå I sámegielajt almma láhkáj låpptit ålles sebrudagán. Sámedikkeráde miejnni Sámedikken sámij álmmukválljiduvvam orgánan la diehttelis roalla mij guosská sáme giellaælládahttema ulmijt mierredittjat ja vuorddá Stuorradigge rudájt juollot dási.

Sámedikkeráde I jåhtuj biedjam Giellalokten rievddama bargov, plána milta galggá rievddaduvvam stratesjijja åvddån biejaduvvat Sámediggáj 2024 nalluj. Sámedikkeráde vuojnná stratesjijja rievddadime barggo bierri tjuovvot guovdásj oajválattjaj tjuovvolimev Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtås. Kommisjåvnå

rappårtå oajvvadusáj milta ájggu sámedikkeráde árvustallat Giellaloktena rievddama jådov ja progresjåvnåv.

Sámedikkeráde I guhkijt juo oajválattjajda dættodam sámegielaj ælládahttemijn ja nannimijn bierri ájn vil ienebut ja ållåsabbo barggat. Vájmo giella la aj dættodam dárbahip badjásasj doajmmaplánav gånnå sihke Sámedikken ja guovdásj oajválattjaj la ájnas roalla.

Sámedikkeráde sihtá aj åvdedit Vájmo giela oajvvadusáv giellaressurssaguovdátjij birra. Giellaressurssaguovdátja galggi viehkken váj giellariektájt tjuovvu, ja galggá suohkanijda ja ájnegis ulmutjijda viehkken váj sámegielak dievnastusfálaldagá ålliduvvi. NOU 2016:18 Vájmo giella oajvvat aj giellaressurssaguovdátja galggi Sámedikke vuolláj, ja dát máhttá nannit ja tjielgadit Sámedikke åvdåsvásstádusáv ja rållav koordinierit sámegielaj åvddånimev, ælládahttemav ja bisodimev. Giellaressurssaguovdátja sjaddi juojddá ietjá gå ieme sáme giellaguovdátja, maj dahkamusá li ienebut gielav åvddånahttet. Ájggomus giellaressurssaguovdátjij la farra máhtudagájt tjoahkkit ja fáhkabirrasijt nannit mij guosská håldadusá sámegielak dievnastusfálaldahkaj. Giellaressurssaguovdátja sjaddi viek ájnnasa suohkanijda doarjjan, madi suohkanij duogen ájn sjaddá dilev láhtjet ja njuolgadusájt håldadit ja tjuovvot. Sámedikkeráde miejnni giellaressurssaguovdátja bierriji ásaduvvat suohkanijda ja ájnegis ulmutjijda viehkken sámegielak dievnastusfálaldagájt ålliditjat.

Jus galggá sámegielajt buktet nannit ja åvddånahttet de dárbaj sámegielak máhtudagájt, sierraláhkáj åhpadime, varresvuoda, riektávuogádagá ja almulasj håldadusá suorgijn. Sámedikkeráde oajvvadusáv doarjju ja vuoset dánna Sámedikke mærrádussaj ahte dárbaj åbbålattjat lágajt tjadádit mij guosská álmmuga riektáj sámástittjat ja sámegielav åhpatjit. Duodden la dárbbo árvustallat rievddadimijt maj baktu stáhta oajválattja e dåssju galga sámegielajt suodjalit, valla aj barggat dan guovlluj ahte sámegiela sjaddi sebrudakguodde giellan. Sámedikkeráde vuojnná návti ij buvte nannit jus ep giellarievtesvuodaj lágajt aj rievddada.

Sámedikkeráde vuoset ietján dasi gåktu Sámedigge giehtadaláj NOU 2016: 18 Vájmo gielav SP ássjen 44/16.

Sámedikkeráde árvvalus

Ållo dassta mav kommisjåvnnå I gávnnam li sáme sebrudahkaj ja Sámediggáj læhkám oahpes ássje guhkijt. Juo álgo rájes la Sámedigge giellaælládahttemav vuorodam. Sámedigge aj vuoset dasi gå moadda kommisjåvnå oajvvadusájs li dakkira maj Sámedigge I måttijt jagijt juo barggam. Sámedigge I viek ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmo giellaj. Duodden kommisjåvnå oajvvadusájda, sihtá Sámedigge nammadit dárbbo I tjuovvolit dåjmajt ma oajvvaduvvin NOU 2016:18 Vájmo gielan, ja maŋŋela aj Sámedikken giellastratesjijjan Giellalokten (SP sak 60/18) og St. Died. 13 (2022–2023) Samisk språk, kultur og samfunnsliv — Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning. Sámedigge vuoset sierraláhkáj dárbbuj nannit Sámedikke rållav ja kapasitiehtav giella- ja åhpadimpolitihkalattjat barggat sámegielaj ja sáme åhpadime håldadimijn.

Maŋŋela I aj dárbbo/båhti ienep ássje dåjmaj iesjguhtik sámegielajda. Iesjguhtik gielajn ja guovlojn li stuorra sieradusá, ja dåjma hæhttuji juohkka guovlo gielladitlláj hiebaduvvat.

Kommisjåvnnå vuoset åhpadibme I læhkám dárojduhttempolitihka tjadádime guovdásj arienå ja giellanihttaga dåjma sjaddi viek ájnnasa váj oadtju almma avtaárvvusasjvuodav kultuvra ja identitiehta hárráj ieneplåhkoálmmuga ja unneplågo gaskan.

Sámedikke guhkesájggásasj ulmme I sámegiela galggi sáme sebrudahkaj ruopptot vatteduvvat. Vuona oajválattja suoládin mijájs sámijs gielama ja daj sæmmi oajválattjaj duogen le dal sámijda gielama ruopptot vaddet. Sámedigge vuorddá skåvllå ja gielaj ælládahttem galggá liehket såbadime ájnnasamos vædtsak åvddålijguovlluj. Sámedigge miejnni ájnas la nannit ja vuojnnusij buktet stivrrimdiedojt sámegiel-fágaj ja sáme skåvlå åvddånime birra.

Ållu ájnnasamos barggo sáme sebrudagáv åvdedittjat bierri mánáj ja nuoraj vuoksjuj dagáduvvat. Sierraláhkáj danen gå sáme máná uddni e ietjasa ævtoj milta huvsaduvá mánájgárdijn ja skåvlåjn. Sáme mánájn ja nuorajn Sámeednamin ælla da ævto ja rievtesvuoda sáme giellaj ja kultuvrraj ma siján galggin.

Kommisjåvnå rappårttå ævtot edna dåjmajt ma guosski sáme giellaåhpadibmáj mánájgárde rájes ållessjattukåhpadibmáj. Sámedikke mielas bierri sáme skåvllåj ja álmmugij fállat dåjmajt ma guosski ålles skåvllåj

ja ij dåssju giellaåhpadibmáj.

Sámedigge vuoset dasi gå kommisjåvnnå tsuojggit dárbahip gielav vuorodit ja dåjmajt váj gielalasj dássádussaj jåvsådip. Dasi galggá aj gullut vijdedit rievtesvuodav åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj gájka sáme mánájda lándav miehtáj. Sámedigge vuoset guláskuddamvásstádusájda ma oajvvadi bákkulasj sámegiela åhpadibmáj sáme giellaháldadimguovlon. Sámedikke mielas galggá dát doajmma oassen badjásasj stratesjijjas gielalasj dássádusá hárráj.

Duodden dåjmajda majt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå oajvvat la dárbbo duoddistit ájn vil ienep dåjmajt váj ållidip gielalasj ja kultuvralasj ælládahttema ulmijt.

Doajmma 2.1

Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Sámedigge doarjju dåjma oajvvadusáv ja miejnni sámegielaj ælládahttem hæhttu lága ulmijn tjielggiduvvat. Váj tjielggasin dahká ulmev ahte sámegiela galggi ælládahteduvvat de hæhttu rievddadit åhpaduslágav, sámelága 3. kapihttalav ja giellalágav.

Sámedigge vuoset St. Died. 13 (2022-2023) ja mierreduvvam oajvvadusájda ja ulmijda. Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå maŋŋela I Stuorradiggediedádus guovdásj dokumænnta tjuovvolit. Sáme ja dáttja sebrudagáj máhtudakdárboj diehti hæhttup ednagit vuorodit joarkkaåhpadusájt.

Sámedigge vuoset dárbahip nammadusáv mánájgárddelága rievddadimijt árvustalátjit váj mánájgárddeláhka vuojnnusij buktá ja tjielgat sáme sisanov ja gájbbádusáv sáme giellamáhtudagá hárráj sáme mánájgárdij barggij gaskan. Sámedikke mielas la aj ájnas åvddånahttet sáme rámmaplánav mánájgárdijda.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav åttjudit váj gielalasj dássedibmáj ålli moatten suorgen ja nasjåvnålasj vuorodibme giellaåhpadime vuoksjuj ålles oahppammannulahkaj mánájgárdes gitta ållessjattugij åhpadibmáj. Bargo ulmme galggá liehket juohkka sáme mánán lándan miehtáj galggá rievtesvuohta åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj.

Vijddásappot miejnni Sámedigge dárbahip nammadusáv mij árvustallá gåktu galggá sáme oahpponævoj åvddånahttemav nannit. Sámedigge dárbaj ienep rudájt váj bessap ienep oahpponævojt buvtadit. Sámedigge vuoset giellaåhpadibme ja åhpadiddjeoahpo aj li ájnnasa jus galggap ienep oahpponævvotjállijt oadtjot.

Sámedigge vuoset universitiehtaj ja allaskåvlåj suorge dárbojda ja miejnni dárbahip tjielggidusáv gåktu aktan máhttá sáme oahpojt ja dutkamav nannit. Dási gulluji aj ållesájge oahppofálaldagá ma juohkka jage álggi, gájka sámegielajda.

Universitiehtajn ja allaskåvlåjn la sierralágásj åvdåsvásstádus Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit. Sámedigge ávttji Dutkamrádev kommisjåvnå oajvvadusáv tjuovotjit árvustallat gåktu máhttá viehkedit duollitjit dárojduhttema vahágahttemijt ja vierredagojt.

Sámedigge ánot universitiehtajt ja allaskåvlåjt lasedit ja nannit aktisasjbargov gaskanisá ja sáme giellaguovdátjij, ja ahte fáladuvvi oahpo ma juohkka jage álggi.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv ådå giellakursajt ásadit ja ieme giellakursajt nannit. Sámedigge vuojnná vejulasjvuodajt ienep giellaguovdátjijt ásadittjat dakkir bájkijn gånnå ælla giellaguovdátja, jali ieme giellaguovdátjij doajmmaguovlov vijdedit. Sámedigge miejnni giellaguovdátjijn la potensiálla åvddånit bájkálasj åhpadusguovdátjijda ma máhtti alla dáse sámegiela ållessjattukåhpadimev fállat moatten sajen vuona biele Sámen. Sámedigge hæhttu oadtjot almma vejulasjvuodav giellaguovdátjij ruhtadilev nannitjit váj almma láhkáj bessi sebrudagá giellaåhpadime dárbojt duosstot.

Doajmma 2.2

Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet

Sámedigge kommisjåvnå oajvvadusáv doarjju, ja miejnni moaddásij duogen la dåjmalattjat barggat váj sámegiela vuojnnuji, gulluji ja aneduvvi juohkka sebrudaksuorgen. Sámedigge miejnni almulasj oajválattja, Stuorradigge, departementa ja iehtjáda galggi galbbit sábmáj. Sámedikken li sierralágásj vuorddemusá Stuorradiggáj.

Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattja sáme bájkkenamáj anov tjuovvoli, ja bærrájgæhttji almulasj orgána ja ednamæjgáda dåbddi bájkkenammalága sisanov ja makkir åvdåsvásstádus siján la lága milta. Sámedigge vuorddá sáme årromguovlo suohkana tjuovvoli sáme bájkkenammaássjijt ma sidjij guosski, ja fylkkasuohkana vas suohkanij bájkkenammabargov tjuovvoli. Sámedigge ávttji suohkanijt ja ietjá almulasj orgánajt moattegielak galbajt Stáhta gæjnnodåjmadagás ánodittjat gå galggi galbbit, váj sáme bájkkenamá vuojnnusij båhti.

Sámedigge miejnni sáme bájkkenammadievnastusá kapasitiehtta galggá laseduvvat. Duodden hæhttup ájn vil ienebut barggat váj sáme bájkkenamá tjoahkkiduvvi, dokumentieriduvvi ja vuorkkiduvvi. Sámedigge aj oajvvat ásadit sierra sáme bájkkenammavuorkáv mij sjaddá viehkken gå sáme álmmuk, dutke ja almulasj institusjåvnå galggi bessat tjoahkkidum materiállaj.

Sámedigge sihtá oajválattjat siegen válldet bihtám- ja ubbmemsámegielajt fárruj bájkkenammalága njuolgadustjállagij. Ulmme dájna I galggá sadjásis oadtjot njuolgadustjállagav man baktu bihtám- ja ubbmemsáme namá aj kártajn ja galbajn vuojnnuji. Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv gå tjálli bájkkenammaláhka hæhttu rievddaduvvat váj ienep maŋeldisboahtte oadtju riektáv familja ieme maŋepnamáv ruopptot válldet.

Sámedigge gåhttju oajválattjajt jåhtuj biedjat stuoráp bargov váj sámegielajda gávnnuji buorre giellateknologijjalasj vædtsaga. Dat merkaj dárbaj rudájt dutkamij ja åvddånahttemij. Duodden hæhttuji guovdásj oajválattjat EU-parlamenta hárráj barggat váj stáhta/EU máhtti viehkken barggat stuorra teknologijjavidnudagáj hárráj mij guosská duola dagu gálldokåvdåjda majt dárbaj buorre giellateknologijjalasj vædtsagijt åvddånahtátjit. Sámegielajt galggá aj máhttet vuorodit gå EU-parlamænnta stivrri makta stuorra teknologijjavidnudagá bessi EU sisŋep márnánij.

Sámedigge vuojnná dárbov ásadit sáme giellabáŋkav mij máhttá divna tjoahkkiduvvam sámegielak tevstajt ja jienajt háldadit. Jus giellabáŋkav ásat de máhttá nannit bargov ienep tevstajt ja jienajt korpusij tjoahkkit.

Sámedigge miejnni medijá- ja girjálasjvuodafálaldahka sámegiellaj la aj ájnas gå giella galggá vuojnnut. Sámegielak medijá- ja girjálasjvuodafálaldahkaj galggá gávnnut buorre doarjjaårniga.

Doajmma 2.3
Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giela, giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ællądahttema hárráj.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Váj divna sámegielaj dilev galggá nannit de la dárbbo rádjáhieredimijt gádodit kommisjåvnå rappårtå tjuovvolimen. Sámedigge vuoset jus galggá vuorbástuvvat gå rájáj rastá ájggu barggat de dat gájbbet nasjonalstáhta ja Sámedikke dåjmalattjat aktan barggi - sierraláhkáj mij guosská aktisasj sáme oahppoplánaj åvddånibmáj. Sæmmi båttå bierri liehket ulmme ájn vil ienebut guhtik guojmesa ressursajt juogadit ja adnet, sihke ulmutjijt ja oahpponævojt.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv prográmmav dahkat bihtám-, ubbmem- ja lullesámegielaj nannima diehti. Jus dákkir prográmmajn galggá vuorbástuvvat de dárbaj barggat máhtudakbirrasij siegen Vuonarijka ålggolin. Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattjat rudájt juollodi váj buktá dájda unnep sámegielajda aj fáhkabirrasijt ja institusjåvnåjt ásadit váj da unnin dåbbelin vas sjaddi oassen unneplåhkogielaj lihtos.

Sámedigge miejnni dárbbo I divna gålmmå nuorttarijkaj lándaj Sámedikke bessi Sáme Giellagáldov rudáj doarjjot váj fáhkaorgádna nahká ietjas mandáhtav ållidit divna sámegielaj hárráj.

Doajmma 2.5
Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmo giellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja háldadusá ja justijsa suorgijn sáme gielajda hiebaduvvam

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Sámedigge I ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmo

giellaj, ja doarjju oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav dahkat váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj. Sámedigge dættot sihke Sámedigge ja guovdásj oajválattja li ájnnasa gå badjásasj stratesjijja galggá dagáduvvat.

Sámedikke roalla ja fábmo hæhttu nanniduvvat, ja NOU 2016:18 Vájmo giela oajvvadusá milta oajvvat Sámedigge ásadit ålgoldis etáhtav/direktoráhtav nannitjit Sámedikke bargov giella- ja åhpadussuorgen. Sámedikke mielas la tjuovvolimbargguj viek ájnas ahte dát ålgoldis etáhtta galggá dahkat udnásj Sámedikke giellafágalasj bargov, aktan sáme bájkkenammadievnastus ja oahppoplánav åvddånahttem. Sámedikke ålgoldis etáhtta galggá liehket Sámedikke oasse gájksáme aktisasjbargos.

Kommisjåvnnå oajvvat nannit jali ásadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlom gånnå ienemus oasse åhpadimes tjadáduvvá muhtem sámegiellaj. Duodden vuojnná kommisjåvnnå dárbov ásadit sáme klássajt daj stuoráp stádajn. Sámedigge vuoset muodugasj oajvvadussaj NOU 2016:18 Vájmo gielan sáme profijllaskåvlåj ásadime birra ja doarjju oajvvadusáv. Duodden luluj vuogas árvustallat værmástagáv ásadit dájda skåvlåjda.

Sámedigge miejnni giellaresurssaguovdátja bierriji ásaduvvat suohkanijda ja ájnegis ulmutjijda viehkken sámegielak dievnastusfálaldagájt

Sámedigge gåhttju Stuorradikkev ja ráddidusáv sierraláhkáj åtsådit implementierimgaskav giellarievtesvuodaj gaskan ja mij duodaj dáhpáduvvá åhpadussuorgen dajna ulmijn ahte tjoavddusijt gávnná ma gaskav dahppi.

Sámedigge sihtá sierra sáme giellaoahttse ásaduvvá. Moatte lágásj aktera juokkirak láhkáj vásstedi sámegielaj åvdås, bájke, regionála ja rijka dásen. Ajtu ij gávnnu badjásasj orgádna mij gáhtti sámegielagij åhpadimriektá ålliduvvi.

Sámedigge miejnni stáhtta bierri ásadit institusjåvnåv jårggålibmáj ja dålkkumdievnastusájda, man duogen la almulasj diedo iesjgeŋga sámegielajda jårggåluvvi, ja duov dáv suorgev viehkedit dålkkuma hiebadallamijn.

Sámedigge ávttji divna akterajt almulasj háldadusán ja skåvllå- ja åhpadimsuorgen Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit.

Sámediggeráđđi – dievasčoahkkináššit - 004/24

SRD - mearrádus:
Sámedikkeráde árvvalus

Ållo dassta mav kommisjåvnnå I gávnnam li sáme sebrudahkaj ja Sámediggáj læhkám oahpes ássje guhkijt. Juo álgo rájes la Sámedigge giellaælládahttemav vuorodam. Sámedigge aj vuoset dasi gå moadda kommisjåvnå oajvvadusájs li dakkira maj Sámedigge I måttijt jagijt juo barggam. Sámedigge I viek ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmo giellaj. Duodden kommisjåvnå oajvvadusájda, sihtá Sámedigge nammadit dárbbo I tjuovvolit dåjmajt ma oajvvaduvvin NOU 2016:18 Vájmo gielan, ja maŋŋela aj Sámedikken giellastratesjijjan Giellalokten (SP sak 60/18) og St. Died. 13 (2022–2023) Samisk språk, kultur og samfunnsliv — Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning. Sámedigge vuoset sierraláhkáj dárbbuj nannit Sámedikke rållav ja kapasitiehtav giella- ja åhpadimpolitihkalattjat barggat sámegielaj ja sáme åhpadime háldadimijn.

Maŋŋela I aj dárbbo/båhti ienep ássje dåjmaj iesjguhtik sámegielajda. Iesjguhtik gielajn ja guovlojn li stuorra sieradusá, ja dåjma hæhttuji juohkka guovlo gielladilláj hiebaduvvat.

Kommisjåvnnå vuoset åhpadibme I læhkám dárojduhttempolitihka tjadádime guovdásj arienå ja giellanihttaga dåjma sjaddi viek ájnnasa váj oadtju almma avtaárvvusasjvuodav kultuvra ja identitiehta hárráj ieneplåhkoálmmuga ja unneplågo gaskan.

Sámedikke guhkesájggásasj ulmme I sámegiela galggi sáme sebrudahkaj ruopptot vatteduvvat. Vuona oajválattja

suoládin mijájs sámijs gielama ja daj sæmmi oajválattjaj duogen le dal sámijda gielama ruopptot vaddet. Sámedigge vuorddá skåvllå ja gielaj ælládahttem galggá liehket såbadime ájnnasamos vædtsak åvddålijguovlluj. Sámedigge miejnni ájnas la nannit ja vuojnnusij buktet stivrrimdiedojt sámegiel-fágaj ja sáme skåvlå åvddånime birra.

Ållu ájnnasamos barggo sáme sebrudagáv åvdedittjat bierri mánáj ja nuoraj vuoksjuj dagáduvvat. Sierraláhkáj danen gå sáme máná uddni e ietjasa ævtoj milta huvsaduvá mánájgárdijn ja skåvlåjn. Sáme mánájn ja nuorajn Sámeednamin ælla da ævto ja rievtesvuoda sáme giellaj ja kultuvrraj ma siján galggin.

Kommisjåvnå rappårttå ævtot edna dåjmajt ma guosski sáme giellaåhpadibmáj mánájgárde rájes ållessjattukåhpadibmáj. Sámedikke mielas bierri sáme skåvllåj ja álmmugij fállat dåjmajt ma guosski ålles skåvllåj ja ij dåssju giellaåhpadibmáj.

Sámedigge vuoset dasi gå kommisjåvnnå tsuojggit dárbahip gielav vuorodit ja dåjmajt váj gielalasj dássádussaj jåvsådip. Dasi galggá aj gullut vijdedit rievtesvuodav åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj gájka sáme mánájda lándav miehtáj. Sámedigge vuoset guláskuddamvásstádusájda ma oajvvadi bákkulasj sámegiela åhpadibmáj sáme giellaháldadimguovlon. Sámedikke mielas galggá dát doajmma oassen badjásasj stratesjijjas gielalasj dássádusá hárráj.

Duodden dåjmajda majt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå oajvvat la dárbbo duoddistit ájn vil ienep dåjmajt váj ållidip gielalasj ja kultuvralasj ælládahttema ulmijt.

Doajmma 2.1

Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Sámedigge doarjju dåjma oajvvadusáv ja miejnni sámegielaj ælládahttem hæhttu lága ulmijn tjielggiduvvat. Váj tjielggasin dahká ulmev ahte sámegiela galggi ælládahteduvvat de hæhttu rievddadit åhpaduslágav, sámelága 3. kapiháttalav ja giellalágav.

Sámedigge vuoset St. Died. 13 (2022-2023) ja mierreduvvam oajvvadusájda ja ulmijda. Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå maŋŋela I Stuorradiggediedádus guovdásj dokumænnta tjuovvolit. Sáme ja dáttja sebrudagáj máhtudakdárboj diehti hæhttup ednagit vuorodit joarkkaåhpadusájt.

Sámedigge vuoset dárbahip nammadusáv mánájgárddelága rievddadimijt árvustalátjit váj mánájgárddeláhka vuojnnusij buktá ja tjielgat sáme sisanov ja gájbbádusáv sáme giellamáhtudagá hárráj sáme mánájgárdij barggij gaskan. Sámedikke mielas la aj ájnas åvddånahttet sáme rámmaplánav mánájgárdijda.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav åttjudit váj gielalasj dássedibmáj ålli moatten suorgen ja nasjåvnålasj vuorodibme giellaåhpadime vuoksjuj ålles oahppammannulahkaj mánájgárdes gitta ållessjattugij åhpadibmáj. Bargo ulmme galggá liehket juohkka sáme mánán lándan miehtáj galggá rievtesvuohta åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj.

Vijddásappot miejnni Sámedigge dárbahip nammadusáv mij árvustallá gåktu galggá sáme oahpponævoj åvddånahttemav nannit. Sámedigge dárbaj ienep rudájt váj bessap ienep oahpponævojt buvtadit. Sámedigge vuoset giellaåhpadibme ja åhpadiddjeoahpo aj li ájnnasa jus galggap ienep oahpponævvotjállijt oadtjot.

Sámedigge vuoset universitiehtaj ja allaskåvlåj suorge dárbojda ja miejnni dárbahip tjielggidusáv gåktu aktan máhttá sáme oahpojt ja dutkamav nannit. Dási gulluji aj ållesájge oahppofálaldagá ma juohkka jage álggi, gájka sámegielajda.

Universitiehtajn ja allaskåvlåjn la sierralágásj åvdåsvásstádus Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit. Sámedigge ávttji Dutkamrádev kommisjåvnå oajvvadusáv tjuovotjit árvustallat gåktu máhttá viehkedit duollitjit dárojduhttema vahágahttemijt ja vierredagojt.

Sámedigge ánot universitiehtajt ja allaskåvlåjt lasedit ja nannit aktisasjbargov gaskanisá ja sáme giellaguovdátjij, ja ahte fáladuvvi oahpo ma juohkka jage álggi.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv ådå giellakursajt ásadit ja ieme giellakursajt nannit. Sámedigge

vuojnná vejulasjvuodajt ienep giellaguovdátjijt ásadittjat dakkir bájkijn gånnå ælla giellaguovdátja, jali ieme giellaguovdátjij doajmmaguovlov vijdedit. Sámedigge miejnni giellaguovdátjijn la potensiálla åvddånit bájkálasj åhpadusguovdátjijda ma máhtti alla dáse sámegiela ållessjattukåhpadimev fállat moatten sajen vuona biele Sámen. Sámedigge hæhttu oadtjot almma vejulasjvuodav giellaguovdátjij ruhtadilev nannitjit váj almma láhkáj bessi sebrudagá giellaåhpadime dárbojt duosstot.

Doajmma 2.2
Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet

Sámedigge kommisjåvnå oajvvadusáv doarjju, ja miejnni moaddásij duogen la dåjmalattjat barggat váj sámegiela vuojnnuji, gulluji ja aneduvvi juohkka sebrudaksuorgen. Sámedigge miejnni almulasj oajválattja, Stuorradigge, departementa ja iehtjáda galggi galbbit sábmáj. Sámedikken li sierralágásj vuorddemusá Stuorradiggáj.

Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattja sáme bájkkenamáj anov tjuovvoli, ja bærrájgæhttji almulasj orgána ja ednamæjgáda dåbddi bájkkenammalága sisanov ja makkir åvdåsvásstádus siján la lága milta. Sámedigge vuorddá sáme årromguovlo suohkana tjuovvoli sáme bájkkenammaássjijt ma sidjij guosski, ja fylkkasuohkana vas suohkanij bájkkenammabargov tjuovvoli. Sámedigge ávttji suohkanijt ja ietjá almulasj orgánajt moattegielak galbajt Stáhta gæjnnodåjmadagás ánodittjat gå galggi galbbit, váj sáme bájkkenamá vuojnnusij båhti.

Sámedigge miejnni sáme bájkkenammadievnastusá kapasitiehtta galggá laseduvvat. Duodden hæhttup ájn vil ienebut barggat váj sáme bájkkenamá tjoahkkiduvvi, dokumentieriduvvi ja vuorkkiduvvi. Sámedigge aj oajvvat ásadit sierra sáme bájkkenammavuorkáv mij sjaddá viehkken gå sáme álmmuk, dutke ja almulasj institusjåvnå galggi bessat tjoahkkidum materiállaj.

Sámedigge sihtá oajválattjat siegen válldet bihtám- ja ubbmemsámegielajt fárruj bájkkenammalága njuolgadustjállagij. Ulmme dájna I galggá sadjásis oadtjot njuolgadustjállagav man baktu bihtám- ja ubbmemsáme namá aj kártajn ja galbajn vuojnnuji. Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv gå tjálli bájkkenammaláhka hæhttu rievddaduvvat váj ienep maŋeldisboahtte oadtju riektáv familja ieme maŋepnamáv ruopptot válldet.

Sámedigge gåhttju oajválattjajt jåhtuj biedjat stuoráp bargov váj sámegielajda gávnnuji buorre giellateknologijjalasj vædtsaga. Dat merkaj dárbaj rudájt dutkamij ja åvddånahttemij. Duodden hæhttuji guovdásj oajválattjat EU-parlamenta hárráj barggat váj stáhta/EU máhtti viehkken barggat stuorra teknologijjavidnudagáj hárráj mij guosská duola dagu gálldokåvdåjda majt dárbaj buorre giellateknologijjalasj vædtsagijt åvddånahtátjit. Sámegielajt galggá aj máhttet vuorodit gå EU-parlamænnta stivrri makta stuorra teknologijjavidnudagá bessi EU sisŋep márnánij.

Sámedigge vuojnná dárbov ásadit sáme giellabáŋkav mij máhttá divna tjoahkkiduvvam sámegielak tevstajt ja jienajt háldadit. Jus giellabáŋkav ásat de máhttá nannit bargov ienep tevstajt ja jienajt korpusij tjoahkkit.

Sámedigge miejnni medijá- ja girjálasjvuodafálaldahka sámegiellaj la aj ájnas gå giella galggá vuojnnut. Sámegielak medijá- ja girjálasjvuodafálaldahkaj galggá gávnnut buorre doarjjaårniga.

Doajmma 2.3
Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giela, giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ælládahttema hárráj.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Váj divna sámegielaj dilev galggá nannit de la dárbbo rádjáhieredimijt gádodit kommisjåvnå rappårtå tjuovvolimen. Sámedigge vuoset jus galggá vuorbástuvvat gå rájáj rastá ájggu barggat de dat gájbbet nasjonalstáhta ja Sámedikke dåjmalattjat aktan barggi - sierraláhkáj mij guosská aktisasj sáme oahppoplánaj åvddånibmáj. Sæmmi båttå bierri liehket ulmme ájn vil ienebut guhtik guojmesa ressursajt juogadit ja adnet, sihke ulmutjijt ja oahpponævojt.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv prográmmav dahkat bihtám-, ubbmem- ja lullesámegielaj nannima diehti. Jus dákkir prográmmajn galggá vuorbástuvvat de dárbaj barggat máhtudakbirrasij siegen Vuonarijka ålggolin. Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattjat rudájt juollodi váj buktá dájda unnep sámegielajda aj fáhkabirrasijt ja institusjåvnåjt ásadit váj da unnin dåbbelin vas sjaddi oassen unneplåhkogielaj lihtos.

Sámedigge miejnni dárbbo I divna gálmmå nuorttarijkaj lándaj Sámedikke bessi Sáme Giellagáldov rudáj doarjjot váj fáhkaorgádna nahká ietjas mandáhtav állidit divna sámegielaj hárráj.

Doajmma 2.5
Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmo giellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja háldadusá ja justijsa suorgijn sáme gielajda hiebaduvvam

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Sámedigge I ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmo giellaj, ja doarjju oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav dahkat váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj. Sámedigge dættot sihke Sámedigge ja guovdásj oajválattja li ájnnasa gå badjásasj stratesjijja galggá dagáduvvat.

Sámedikke roalla ja fábmo hæhttu nanniduvvat, ja NOU 2016:18 Vájmo giela oajvvadusá milta oajvvat Sámedigge ásadit ålgoldis etáhtav/direktoráhtav nannitjit Sámedikke bargov giella- ja åhpadussuorgen. Sámedikke mielas la tjuovvolimbargguj viek ájnas ahte dát ålgoldis etáhtta galggá dahkat udnásj Sámedikke giellafágalasj bargov, aktan sáme bájkkenammadievnastus ja oahppoplánav åvddånahttem. Sámedikke ålgoldis etáhtta galggá liehket Sámedikke oasse gájksáme aktisasjbargos.

Kommisjåvnnå oajvvat nannit jali ásadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlom gånnå ienemus oasse åhpadimes tjadáduvvá muhtem sámegiellaj. Duodden vuojnná kommisjåvnnå dárbov ásadit sáme klássajt daj stuoráp stádajn. Sámedigge vuoset muodugasj oajvvadussaj NOU 2016:18 Vájmo gielan sáme profijllaskåvlåj ásadime birra ja doarjju oajvvadusáv. Duodden luluj vuogas árvustallat værmástagáv ásadit dájda skåvlåjda.

Sámedigge miejnni giellaresurssaguovdátja bierriji ásaduvvat suohkanijda ja ájnegis ulmutjijda viehkken sámegielak dievnastusfálaldagájt

Sámedigge gåhttju Stuorradikkev ja ráddidusáv sierraláhkáj åtsådit implementierimgaskav giellarievtesvuodaj gaskan ja mij duodaj dáhpáduvvá åhpadussuorgen dajna ulmijn ahte tjoavddusijt gávnná ma gaskav dahppi.

Sámedigge sihtá sierra sáme giellaoahttse ásaduvvá. Moatte lágásj aktera juokkirak láhkáj vásstedi sámegielaj åvdås, bájke, regionála ja rijka dásen. Ajtu ij gávnnu badjásasj orgádna mij gáhtti sámegielagij åhpadimriektá ålliduvvi.

Sámedigge miejnni stáhtta bierri ásadit institusjåvnåv jårggålibmáj ja dålkkumdievnastusájda, man duogen la almulasj diedo iesjgeŋga sámegielajda jårggåluvvi, ja duov dáv suorgev viehkedit dålkkuma hiebadallamijn.

Sámedigge ávttji divna akterajt almulasj háldadusán ja skåvllå- ja åhpadimsuorgen Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit.

Bajässaddan- fuolahus- ja oahppolávdegoddi - 002/24

BFOL - mearrádus:

Álggo
Sámedikke bajässjaddam, hukso ja åhpaduskomitiedja la giehtadallam ássjev 002/24 Duohtavuohta ja såbadibme - Nuppát (2) nihta: Giella ja åhpadus.

Mierkkidusá

Mierkkidus 1

Mierkkidus åvdeduvvam Vuona Sámij rijkkasiebres (NSR) ja Guovdásjbelludagás Mathias Eilert Olsen baktu. Ájrrasa VSR:s Piera Heaika Muotka, Maren Benedicte Nystad Storslett, Vidar Andersen, Aili Guttorm ja Jovna Vars Smuk, Guovdásjbelludahka åvdåstiddjijn Kirsten Inger Anti doarjjo mierkkidusáv.

Juska giellabirás svierigabielen la stuoráp bidumsáme giellaguovlon, gávnnu da dåjmalasj fámo ja máhtudagá ælládibmáj vuonabielen. Buojkulvissan la dagádum giellabarggo giellaguovlo vuonabielen dagu tjáppagirjálasjvuodajårggålibme bidumsámegiellaj, ja bidumsáme næhttaavijssa almodibme. Bidumsáme giellaælládahttemin hæhttuji vuonabiel giellaressursa ma li sajenis aktisattjat barggat svierigabiel giellaressursaj bidumsámegielan.

Ævtodusá

Ævtodus 1

Ævtodus åvdeduvvam Vuona Sámij rijkkasiebres (NSR) ja Guovdásjbelludagás Mathias Eilert Olsen baktu. Ájrrasa VSR:s Piera Heaika Muotka, Maren Benedicte Nystad Storslett, Vidar Andersen, Aili Guttorm ja Jovna Vars Smuk, Guovdásjbelludahka åvdåstiddjijn Kirsten Inger Anti ja Sámeálbmot Bellodat (SfP) Ann-Elise Finbog doarjjo ævtodusáv.

Doajmma 2.3 maŋemus gárgadis vuostasj oasen rádeárvvalusán rievdaduvvá tjuovvusattjaj:

"Hæhttu sæmmi båttå liehket ulmme juohket ja adnet nubbe nuppij ressursajt stuoráp oassen – sihke almasjressursa ja oahpponævo."

Goalmát oasse ráde árvvalusás rievdaduvvá tjuovvusattjaj:

"Kommisjåvnnå tjalmostahttá jut oahppo ja åhpadus la læhkám guovdásj ariedná dárojduhttempolitihka tjadádibmáj ja jut dåjma giellanihtan sjaddi riek ájnnasa åttjudittjat riekta kultuvralasj ja identitiehtalasj dásseárvov ieneplåhko ja unneplågo gaskan."

Ævtodus 2

Ævtodus åvdeduvvam Vuona Sámij rijkkasiebres (NSR) ja Guovdásjbelludagás Mathias Eilert Olsen baktu. Ájrrasa VSR:s Piera Heaika Muotka, Maren Benedicte Nystad Storslett, Vidar Andersen, Aili Guttorm ja Jovna Vars Smuk, Guovdásjbelludahka åvdåstiddjijn Kirsten Inger Anti ja Sámeálbmot Bellodat (SfP) Ann-Elise Finbog doarjjo ævtodusáv.

Doajmma 2.1 maŋemus oase sadjáj ráde árvvalusán:

Sámedigge doarjju kommisjåvnå ævtodusáv ásadit ådå giellakursajt ja nannit giellakursajt ma li sajenis. Giellakursa hæhttuji aj gåbttjåt ållessjattugijt gut li massám jali vargga massám máhttelisvuodav oahppat sámegielav sijdan ja skåvlån, sihke njálmálasj- ja tjállemgielav. Dákkir doajmma la aj doarjjan sámegielak mánájda jali mánájda gudi li oahppamin sámegielav. Aj da mánájn gænna la sámegiella vuostasj-/iednegielan máhtti adnet dárbov buoredit ja åvddånahttet ietjaska gielav njálmálattjat ja tjálalattjat. Hæhttuji ásaduvvat kompensasjåvnnåårdniga ma gåbttji sihke bálkáv, permisjåvnåv ja stipænndaårdnigijt, ja látjet dilev sámegiellakursajda guoskavasj ásadusájn.

Sámedigge vuojnná vejulasjvuodajt ienep giellaguovdátjijt ásadittjat dakkir bájkijn gånnå ælla giellaguovdátja, jali ieme giellaguovdátjij doajmmaguovlov vijdedit. Sámedigge miejnni giellaguovdátjijn la potensiálla åvddånit bájkálasj åhpadusguovdátjijda ma máhtti alla dáse sámegiela ållessjattukåhpadimev fállat moatten sajen vuona biele Sámen. Sámedigge hæhttu oadtjot almma vejulasjvuodav giellaguovdátjij ruhtadilev nannitjit váj almma láhkáj bessi sebrudagá giellaåhpadime dárbojt duosstot.

Giella hæhttu aj suodjaluvvat sámegielak bájkijn ja birrasijn. Bærrájgehtjadittjat sámegielajt hæhttu sámegiella

liehket sajeduvvam gájk sebrudaksuorgijn, sihke barggoiellemin, skåvlån, mánájgáren ja asstoájgen. Bisodit sámegielav luondulasj giellan mánájda ja nuorajda la aj riek ájnas váj giella galggá suodjaluvvat guhkes ájggáj. La ájnas åvddånahttet sáme fáhkagielav, suodjalit árbbedábálasj termajt ja hiebadit gielav boahtte ájgijda, navti vaj máhttá aneduvvat ålles iellemav. La ájnas jut dåjma sáme gielajda li ulmij milta ávkken.

La aj ájnas dåjmajda ma li hiebaduvvam guovlojda ja sebrudagájda gånnå sámegiella la ieneplåkgiella, ja dajda gænna la sámegiella vuostasjgiellan. Dákkir guovlojn la dárbbo ienebu gå dåssju giellakursa ja ælládahttemdåjmajda. La dárbulasj tjalmostahttet giellasuodjalimev, dat guosská duola dagu suodjalit termajt ja báhkotsåmijt ma li gáhtomin árggabiejvgielas. La aj ájnas barggat ulmijn mánájda ja nuorajda nannitjit sijá giellamáhtudagáv, sihke åhpadusán ja ålggolin skåvllåvuogádagá.

Ævtodus 3

Ævtodus åvdeduvvam Nordkalottfolket (NKF) Kjetil Romsdal baktu. Ájrrasa NKF:s Knut Einar Kristiansen ja May Kristin Knutsen doarjjo ævtodusáv.

Ráde árvvalusá sadjáj:

Enas oasse dassta majt kommisjåvnå barggo la buktám åvddån la læhkám dåbdos sáme sebrudahkaj ja Sámediggáj guhkev. 1970-jagijs la tjadáduvvam ja álgaduvvam dåjma nannitjit sáme gielav ja kultuvrav. Álu lij dåjma boahtám vásstádussan politihkalasj gájbbádusájs sáme organisasjåvnåjs ja Sámedikkes. Ienemus oasse dåjmajs ælla adnám såbadimev javladum ulmmen. Juska lij da buktám såbadusfámov ájnegisájda jali juohkusijda sáme sebrudagán, madi nuppe juohkusa lij ålgoduvvam ja dan láhkáj vájkkudam ærádusájt sáme sebrudagán.

Sámedigge l ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmogiellaj. Duodden daj árvvalusájda majt kommisjåvnnå la buktám, sihtá Sámedigge tjalmostahttet jut la dárbbo tjuovvolit dåjmajt ma árvvaluvvin NOU 2016:18 Vájmogielan, ja maŋŋela aj Sámedikke giellastratesjijjan Giellalåpptim (SP ássje 60/18) ja Meld. St. 13 (2022-2023) Sáme giella, kultuvrra ja sebrudakiellem – máhtudahka ja rekruttierim mánájgárden, vuodoåhpadusán ja alepåhpadusán. Sámedigge dættot sierraláhkáj dárbov nannitjit Sámedikke rållav ja barggomáhtukvuodav bargatjit giella- ja åhpaduspolitihkalattjat ja håldadit sámegielajt ja sámegielåhpadusáv.

Maŋŋela l aj dárbbo/båhti ienep ássje dåjmaj iesjguhtik sámegielajda. Iesjguhtik gielajn ja guovlojn li stuorra sieradusá, ja dåjma hæhttuji juohkka guovlo gielladilláj hiebaduvvat.

Kommisjåvnnå vuoset åhpadibme l læhkám dárojduhttempolitihka tjadádime guovdásj arienå ja giellanihttaga dåjma sjaddi viek ájnnasa váj oadtju almma avtaárvvusasjvuodav kultuvra ja identitiehta hárráj ieneplåhkoálmmuga ja unneplågo gaskan.

Sámedikke guhkesájggásasj ulmme l sámegiela galggi sáme sebrudahkaj ruopptot vatteduvvat. Vuona oajválattja suoládin mijájs sámijs gielama ja daj sæmmi oajválattjaj duogen le dal sámijda gielama ruopptot vaddet. Sámedigge vuorddá skåvllå ja gielaj ælládahttem galggá liehket såbadime ájnnasamos vædtsak åvddålijguovlluj. Sámedigge miejnni ájnas la nannit ja vuojnnusij buktet stivrrimdiedojt sámegiel-fágaj ja sáme skåvlå åvddånime birra.

Ållu ájnnasamos barggo sáme sebrudagáv åvdedittjat bierri mánáj ja nuoraj vuoksjuj dagáduvvat. Sierraláhkáj danen gå sáme máná uddni e ietjasa ævtoj milta huvsaduvá mánájgárdijn ja skåvlåjn. Sáme mánájn ja nuorajn Sámeednamin ælla da ævto ja rievtesvuoda sáme giellaj ja kultuvrraj ma siján galggin.

Kommisjåvnå rappårttå ævtot edna dåjmajt ma guosski sáme giellaåhpadibmáj mánájgárde rájes ållessjattukåhpadibmáj. Sámedikke mielas bierri sáme skåvllåj ja álmmugij fállat dåjmajt ma guosski ålles skåvllåj ja ij dåssju giellaåhpadibmáj.

Sámedigge vuoset dasi gå kommisjåvnnå tsuojggit dárbahip gielav vuorodit ja dåjmajt váj gielalasj dássádussaj jåvsådip. Dasi galggá aj gullut vijdedit rievtesvuodav åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj gájka sáme mánájda lándav miehtáj. Sámedigge vuoset guláskuddamvásstádusájda ma oajvvadi bákkulasj sámegiela åhpadibmáj sáme giellaháldadimguovlon. Sámedikke mielas galggá dát doajmma oassen badjásasj stratesjijjas gielalasj dássádusá

hárráj.

Duodden dåjmajda majt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå oajvvat la dárbbo duoddistit ájn vil ienep dåjmajt váj ållidip gielalasj ja kultuvralasj ælládahttema ulmijt.

Doajmma 2.1

Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Sámedigge doarjju dåjma oajvvadusáv ja miejnni sámegielaj ælládahttem hæhttu lága ulmijn tjielggiduvvat. Váj tjielggasin dahká ulmev ahte sámegiela galggi ælládahteduvvat de hæhttu rievddadit åhpaduslágav, sámelága 3. kapihttalav ja giellalágav.

Sámedigge vuoset St. Died. 13 (2022-2023) ja mierreduvvam oajvvadusájda ja ulmijda. Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå maŋŋela I Stuorradiggediedádus guovdásj dokumænnta tjuovvolit. Sáme ja dáttja sebrudagáj máhtudakdárboj diehti hæhttup ednagit vuorodit joarkkaåhpadusájt.

Sámedigge vuoset dárbahip nammadusáv mánájgárddelága rievddadimijt árvustalátjit váj mánájgárddeláhka vuojnnusij buktá ja tjielgat sáme sisanov ja gájbbádusáv sáme giellamáhtudagá hárráj sáme mánájgárdij barggij gaskan. Sámedikke mielas la aj ájnas åvddånahttet sáme rámmaplánav mánájgárdijda.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav åttjudit váj gielalasj dássedibmáj ålli moatten suorgen ja nasjåvnålasj vuorodibme giellaåhpadime vuoksjuj ålles oahppammannulahkaj mánájgárdes gitta ållessjattugij åhpadibmáj. Bargo ulmme galggá liehket juohkka sáme mánán lándan miehtáj galggá rievtesvuohta åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj.

Sámedigge hæhttu nanniduvvat økonomijjalattjat váj máhtti ienebut vuorodit oahpponævo åvddånahttemav.

Sæmmi båttå la fáhkaulmusj vádne oahpponævobuvtadimev hiehte oahpponævoåvddånahttemij dan miere milta mij la dárbulasj sáme oahppáj. Sámedigge tsuojggi jut giella- ja åhpadiddjeåhpadus li aj ájnnasa åttjudittjat oahpponævo buvtadiddjijt.

Sámedigge vuoset dárbojda universitiehtajn ja allaskåvlåjn ja miejnni la dárbbo tjielggidussaj gåktu åbbålasj ja plánidum nannim sáme åhpadusás ja dutkamis galggá dagáduvvat. Dát guosská aj ásadibmáj åbbålasj oahppofálaldagájs gájk sámegielajda.

Sámedigge ánot universitiehtajt ja allaskåvlåjt lasedit ja nannit aktisasjbargov gaskanisá ja sáme giellaguovdátjij, ja ahte fáladuvvi oahpo ma juohkka jage álggi.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv ådå giellakursajt ásadit ja ieme giellakursajt nannit. Sámedigge vuojnná vejulasjvuodajt ienep giellaguovdátjijt ásadittjat dakkir bájkijn gånnå ælla giellaguovdátja, jali ieme giellaguovdátjij doajmmaguovlov vijdedit. Sámedigge miejnni giellaguovdátjijn la potensiálla åvddånit bájkálasj åhpadusguovdátjijda ma máhtti alla dáse sámegiela ållessjattukåhpadimev fállat moatten sajen vuona biele Sámen. Sámedigge hæhttu oadtjot almma vejulasjvuodav giellaguovdátjij ruhtadilev nannitjit váj almma láhkáj bessi sebrudagá giellaåhpadime dárbojt duosstot.

Doajmma 2.2

Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet

Sámedigge kommisjåvnå oajvvadusáv doarjju, ja miejnni moaddásij duogen la dåjmalattjat barggat váj sámegiela vuojnnuji, gulluji ja aneduvvi juohkka sebrudaksuorgen. Sámedigge miejnni almulasj oajválattja, Stuorradigge, departementa ja iehtjáda galggi galbbit sábmáj. Sámedikken li sierralágásj vuorddemusá Stuorradiggáj.

Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattja sáme bájkkenamáj anov tjuovvoli, ja bærrájgæhttji almulasj orgána ja ednamæjgáda dåbddi bájkkenammalága sisanov ja makkir åvdåsvásstádus siján la lága milta. Sámedigge vuorddá

sáme årromguovlo suohkana tjuovvoli sáme bájkkenammaássjijt ma sidjij guosski, ja fylkkasuohkana vas suohkanij bájkkenammabargov tjuovvoli. Sámedigge ávttji suohkanijt ja ietjá almulasj orgánajt moattegielak galbajt Stáhta gæjnnodåjmadagás ánodittjat gå galggi galbbit, váj sáme bájkkenamá vuojnnusij båhti.

Sámedigge miejnni sáme bájkkenammadievnastusá kapasitiehtta galggá laseduvvat. Duodden hæhttup ájn vil ienebut barggat váj sáme bájkkenamá tjoahkkiduvvi, dokumentieriduvvi ja vuorkkiduvvi. Sámedigge aj oajvvat ásadit sierra sáme bájkkenammavuorkáv mij sjaddá viehkken gå sáme álmmuk, dutke ja almulasj institusjåvnå galggi bessat tjoahkkidum materiállaj.

Sámedigge sihtá oajválattjat siegen válldet bihtám- ja ubbmemsámegielajt fárruj bájkkenammalága njuolgadustjállagij. Ulmme dájna I galggá sadjásis oadtjot njuolgadustjállagav man baktu bihtám- ja ubbmemsáme namá aj kártajn ja galbajn vuojnnuji. Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv gå tjálli bájkkenammaláhka hæhttu rievddaduvvat váj ienep maŋeldisboahtte oadtju riektáv familja ieme maŋepnamáv ruopptot válldet.

Sámedigge gåhttju oajválattjajt jåhtuj biedjat stuoráp bargov váj sámegielajda gávnnuji buorre giellateknologijjalasj vædtsaga. Dat merkaj dárbaj rudájt dutkamij ja åvddånahttemij. Duodden hæhttuji guovdásj oajválattjat EU-parlamenta hárráj barggat váj stáhta/EU máhtti viehkken barggat stuorra teknologijjavidnudagáj hárráj mij guosská duola dagu gálldokåvdåjda majt dárbaj buorre giellateknologijjalasj vædtsagijt åvddånahtátjit. Sámegielajt galggá aj máhttet vuorodit gå EU-parlamænnta stivrri makta stuorra teknologijjavidnudagá bessi EU sisŋep márnánij. Sámedigge vuojnná dárbov ásadit sáme giellabáŋkav mij máhttá divna tjoahkkiduvvam sámegielak tevstajt ja jienajt háldadit. Jus giellabáŋkav ásat de máhttá nannit bargov ienep tevstajt ja jienajt korpusij tjoahkkit. Sámedigge miejnni medijá- ja girjálasjvuodafálaldahka sámegiellaj la aj ájnas gå giella galggá vuojnnut. Sámegielak medijá- ja girjálasjvuodafálaldahkaj galggá gávnnut buorre doarjjaårniga.

Doajmma 2.3

Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giela, giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ælládahttema hárráj.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Váj divna sámegielaj dilev galggá nannit de la dárbbo rádjáhieredimijt gádodit kommisjåvnå rappårtå tjuovvolimen. Sámedigge vuoset jus galggá vuorbástuvvat gå rájáj rastá ájggu barggat de dat gájbbet nasjonalstáhta ja Sámedikke dåjmalattjat aktan barggi - sierraláhkáj mij guosská aktisasj sáme oahppoplánaj åvddånibmáj. Sæmmi båttå bierri liehket ulmme ájn vil ienebut guhtik guojmesa ressursajt juogadit ja adnet, sihke ulmutjijt ja oahpponævojt. Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv prográmmav dahkat bihtám-, ubbmem- ja lullesámegielaj nannima diehti. Jus dákkir prográmmajn galggá vuorbástuvvat de dárbaj barggat máhtudakbirrasij siegen Vuonarijka ålggolin. Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattjat rudájt juollodi váj buktá dájda unnep sámegielajda aj fáhkabirrasijt ja institusjåvnåjt ásadit váj da unnin dåbbelin vas sjaddi oassen unneplåhkogielaj lihtos. Sámedigge miejnni dárbbo I divna gålmmå nuorttarijkaj lándaj Sámedikke bessi Sáme Giellagáldov rudáj doarjjot váj fáhkaorgádna nahká ietjas mandáhtav ållidit divna sámegielaj hárráj.

Doajmma 2.4

Kommisjåvnnå oajvvat guojnagiellaj dagáduvvá doajmmapládna váj giellaaddnij låhko lassán, váj guojnagiella maŋenagi máhttá låpptiduvvat unneplåhkogielaj lihto nuppát oases goalmát oassáj. Sámedigge sihtá doarjjot guojnaj bargov ietjas giella doajmmaplánajn sijá giellabargguj.

Doajmma 2.5

Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmogiellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja háldadusá ja justijsa suorgijn sáme gielajda hiebaduvvam.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Sámedigge I ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmogiellaj, ja doarjju oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav dahkat váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj. Kommisjåvnnå oajvvat nannit jali ásadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlom gånnå ienemus oasse åhpadimes tjadáduvvá muhtem sámegiellaj. Duodden vuojnná kommisjåvnnå dárbov ásadit sáme klássajt daj stuoráp stádajn.

Sámedigge vuoset muodugasj oajvvadussaj NOU 2016:18 Vájmo gielan sáme profijllaskåvlåj åsadime birra ja doarjju oajvvadusáv. Duodden luluj vuogas árvustallat værmástagáv åsadit dájda skåvlåjda. Sámedigge miejnni giellaresurssaguovdátja bierriji åsaduvvat suohkanijda ja ájnegis ulmutjijda viehkken sámegielak dievnastusfálaldagájt. Sámedigge gåhttju Stuorradikkev ja ráddidusáv sierraláhkáj åtsådit implementierimgaskav giellarievtesvuodaj gaskan ja mij duodaj dáhpáduvvá åhpadussuorgen dajna ulmijn ahte tjoavddusijt gávnná ma gaskav dahppi. Sámedigge miejnni stáhtta bierri åsadit institusjåvnåv jårggålibmáj ja dålkkumdievnastusájda, man duogen la almulasj diedo iesjgeŋga sámegielajda jårggåluvvi, ja duov dáv suorgev viehkedit dålkkuma hiebadallamijn. Sámedigge åvttji divna akterajt almulasj håldadusán ja skåvllå- ja åhpadimsuorgen Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit.

Ævtodus 4

Ævtodus åvdeduvvam Barggijbelludahka Ann-Britt Eira Sara baktu. Barggijbelludahka Tom Sottinen doarjjo ævtodusáv.

Åbbålasj ævtodus, mij boahtá sámedikkeráde árvvalusá sadjáj:

Edna ássjijs majt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå rappårttå buktá bihkusij la læhkám ássje ma li dåbddusa sáme sebrudahkaj ja Sámediggáj åvdåtjis. Sámedigge le åsadime rájes adnám giellaájmonanodimev ja giellaælládahttemav akta ietjas oajvvedahkamusájs. Sámedigge sihtá vuosedit dasi jut moadda kommisjåvnnåævtodusájs la aj Sámedigge barggam moadda jagijt. Sámedigge la åvon gå kommisjåvnnå vuoset VAT 2016:18 Vájmogiellaj.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå árvustallamav ja doajmmaævtodusáv. Sámedigge tsuojggi jut rappårttå ij gåbtjå histåvråv åbbålattjat, ja ij ga tjuovo dievalasj listav doajmmaævtodusájs ma máhtti liehket jali sjaddi dárbulasj rievddadibmáj ja såbadibmáj.

Komitieja árvvalus

Komitiejan ællim ienep mierkkidusá jali ævtodusá ja árvval Sámedikken mierredit tjuovvusattjat:
Sámedigge doarjjo ierit ietján Sámedikkeráde árvvalusáv.

Sámedikki dievasčoahkkin - 008/24

Ævtodus 5 – Ájras Arthur Tørfoss, FrP

Rappårttå Duohtavuohta- ja såbadibme – vuodo njuolggidibmáj dárojduhttempolitihkas ja vierredagojs sámij, guojnaj/vuonasuobmelattjaj ja miehttsesuobmelattjaj vuossti, vadda vuodulasj tjadádimev dárojduhttemhiståvrås.

Rappårttå buktá nanos vuodov Vuona oajválattjajda ja iehtjádijda njuolggitjit dárojduhttempolitihkav.

Rappårttå ieret ietján váldeduvvá diehton.

Doarjja mierkkidussaj

Ávjuvári Johttisápmelaččaid lista doarjju mierkkidus 1.

Ássje álgaduváj 08.03.24 kl. 09.00.

Jienastibme
39 ájrrasijs lidjin 37 sajenis. Jienastibme tjadáduváj tjuovvusattjat:

- Ævtodus 5 hilgoduváj 36 jiena 1 jiena vuossti
- Ævtodus 4 hilgoduváj 29 jiena 8 jiena vuossti
- Ævtodus 3 hilgoduváj 30 jiena 7 jiena vuossti
- Ævtodus 2 dåhkkiduváj 21 jiena 16 jiena vuossti
- Ævtodus 1 dåhkkiduváj 21 jiena 16 jiena vuossti
- Bajássjaddam- hukso- ja åhpadimkomitieja ævtodus dåhkkiduváj 21 jiena 16 jiena vuossti

Bievddegirjelasádusá
Ittjij åvdeduvá bievddegirjelasádusá ássjáj.

Sáhkavuoro ja moalgedime ássjáj

	Sáhkavuoru	Moalgedieme
1	Tom Sottinen, ássjejådediddje	Maren Benedicte Nystad Storslett
	Tom Sottinen	
2	Arthur Johan Tørfoss	John Kappfjell
		Vidar Andersen
	Arthur Johan Tørfoss	
3	Knut Einar Kristiansen	Mathias Eilert Olsen
		Maren Benedicte Nystad Storslett
		Aina Madelen Nordsletta Aslaksen
4	Mathias Eilert Olsen	
5	Beaska Niillas	
6	Mikkel Eskil Mikkelsen	
7	Vidar Andersen	Ann-Elise Finbog
8	Mathis Nilsen Eira	Tom Sottinen
	Mathis Nilsen Eira	
9	John Mathis Utsi	
10	Elisabeth Erke	Ann-Elise Finbog
11	Aina Madelen Nordletta Aslaksen	
12	Ronny Wilhelmsen	Piera Heaika Muotka
		Beaska Niillas
		Vidar Andersen
	Ronny Wilhelmsen	
13	Jovna Vars Smuk	
14	Runar Myrnes Balto	
15	Maren Benedicte Nystad Storslett	
16	Ann-Elise Finbog	
17	Tom Sottinen, ássjejådediddje	

DC - mearrádus:

Ållo dassta mav kommisjåvnnå I gávnnam li sáme sebrudahkaj ja Sámediggáj læhkám oahpes ássje guhkijt. Juo álgo rájes la Sámedigge giellaælládahttemav vuorodam. Sámedigge aj vuoset dasi gå moadda kommisjåvnå

oajvvadusájs li dakkira maj Sámedigge I måttijt jagijt juo barggam. Sámedigge I viek ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmo giellaj. Duodden kommisjåvnå oajvvadusájda, sihtá Sámedigge nammadit dárbbo I tjuovvolit dåjmajt ma oajvvaduvvin NOU 2016:18 Vájmo gielan, ja maŋŋela aj Sámedikken giellastratesjijjan Giellalokten (SP sak 60/18) og St. Died. 13 (2022–2023) Samisk språk, kultur og samfunnsliv — Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning. Sámedigge vuoset sierraláhkáj dárbbuj nannit Sámedikke rållav ja kapasitiehtav giella- ja åhpadimpolitihkalattjat barggat sámegielaj ja sáme åhpadime håldadimijn.

Maŋŋela I aj dárbbo/båhti ienep ássje dåjmaj iesjguhtik sámegielajda. Iesjguhtik gielajn ja guovlojn li stuorra sieradusá, ja dåjma hæhttuji juohkka guovlo gielladilláj hiebaduvvat.

Kommisjåvnnå tjalmostahttá jut oahppo ja åhpadus la læhkám guovdásj ariedná dárojduhttempolitihka tjadádibmáj ja jut dåjma giellanihtan sjaddi riek ájnnasa åttjudittjat riekta kultuvralasj ja identitiehtalasj dásseárvov ieneplåhko ja unneplågo gaskan.

Sámedikke guhkesájggásasj ulmme I sámegiela galggi sáme sebrudahkaj ruopptot vatteduvvat. Vuona oajválattja suoládin mijájs sámijs gielama ja daj sæmmi oajválattjaj duogen le dal sámijda gielama ruopptot vaddet. Sámedigge vuorddá skåvllå ja gielaj ælládahttem galggá liehket såbadime ájnnasamos vædtsak åvddålijguovlluj. Sámedigge miejnni ájnas la nannit ja vuojnnusij buktet stivrrimdiedojt sámegiel-fágaj ja sáme skåvlå åvddånime birra.

Ållu ájnnasamos barggo sáme sebrudagáv åvdedittjat bierri mánáj ja nuoraj vuoksjuj dagáduvvat. Sierraláhkáj danen gå sáme máná uddni e ietjasa ævtoj milta huvsaduvá mánájgárdijn ja skåvlåjn. Sáme mánájn ja nuorajn Sámeednamin ælla da ævto ja rievtesvuoda sáme giellaj ja kultuvrraj ma siján galggin.

Kommisjåvnå rappårttå ævtot edna dåjmajt ma guosski sáme giellaåhpadibmáj mánájgárde rájes ållessjattukåhpadibmáj. Sámedikke mielas bierri sáme skåvllåj ja álmmugij fállat dåjmajt ma guosski ålles skåvllåj ja ij dåssju giellaåhpadibmáj.

Sámedigge vuoset dasi gå kommisjåvnnå tsuojggit dárbahip gielav vuorodit ja dåjmajt váj gielalasj dássádussaj jåvsådip. Dasi galggá aj gullut vijdedit rievtesvuodav åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj gájka sáme mánájda lándav miehtáj. Sámedigge vuoset guláskuddamvásstádusájda ma oajvvadi bákkulasj sámegiela åhpadibmáj sáme giellaháldadimguovlon. Sámedikke mielas galggá dát doajmma oassen badjásasj stratesjijjas gielalasj dássádusá hárráj.

Duodden dåjmajda majt Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnnå oajvvat la dárbbo duoddistit ájn vil ienep dåjmajt váj ållidip gielalasj ja kultuvralasj ælládahttema ulmijt.

Doajmma 2.1

Kommisjåvnnå oajvvat nasjåvnålasj vuorodimev váj sjaddá vejulasj guojnagielav ja sámegielajt oahppat mánájgárde rájes gitta ållessjattugij åhpadussaj.

Sámedigge doarjju dåjma oajvvadusáv ja miejnni sámegielaj ælládahttem hæhttu lága ulmijn tjielggiduvvat. Váj tjielggasin dahká ulmev ahte sámegiela galggi ælládahteduvvat de hæhttu rievddadit åhpaduslágav, sámelága 3. kapihttalav ja giellalágav.

Sámedigge vuoset St. Died. 13 (2022-2023) ja mierreduvvam oajvvadusájda ja ulmijda. Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtå maŋŋela I Stuorradiggediedádus guovdásj dokumænnta tjuovvolit. Sáme ja dáttja sebrudagáj máhtudakdárboj diehti hæhttup ednagit vuorodit joarkkaåhpadusájt.

Sámedigge vuoset dárbahip nammadusáv mánájgárddelága rievddadimijt árvustalátjit váj mánájgárddeláhka vuojnnusij buktá ja tjielgat sáme sisanov ja gájbbádusáv sáme giellamáhtudagá hárráj sáme mánájgárdij barggij gaskan. Sámedikke mielas la aj ájnas åvddånahttet sáme rámmaplánav mánájgárdijda.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav åttjudit váj gielalasj dássedibmáj ålli moatten suorgen ja nasjåvnålasj vuorodibme giellaåhpadime vuoksjuj ålles oahppammannulahkaj mánájgárdes gitta ållessjattugij åhpadibmáj. Bargo ulmme galggá liehket juohkka sáme mánán lándan miehtáj galggá rievtesvuohta åhpadibmáj sámegielan ja -giellaj.

Vijddásappot miejnni Sámedigge dárbahip nammadusáv mij árvustallá gåktu galggá sáme oahpponævoj

åvddånahttemav nannit. Sámedigge dárbaj ienep rudájt váj bessap ienep oahpponævojt buvtadit. Sámedigge vuoset giellaåhpadibme ja åhpadiddjeoahpo aj li ájnnasa jus galggap ienep oahpponævvotjállijt oadtjot.

Sámedigge vuoset universitiehtaj ja allaskåvlåj suorge dárbojda ja miejnni dárbahip tjielggidusáv gåktu aktan máhttá sáme oahpojt ja dutkamav nannit. Dási gulluji aj ållesájge oahppofálaldagá ma juohkka jage álggi, gájka sámegielajda.

Universitiehtajn ja allaskåvlåjn la sierralágásj åvdåsvásstádus Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit. Sámedigge ávttji Dutkamrádev kommisjåvnå oajvvadusáv tjuovotjit árvustallat gåktu máhttá viehkedit duollitjit dárojduhttema vahágahttemijt ja vierredagojt.

Sámedigge ánot universitiehtajt ja allaskåvlåjt lasedit ja nannit aktisasjbargov gaskanisá ja sáme giellaguovdátjij, ja ahte fáladuvvi oahpo ma juohkka jage álggi.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå ævtodusáv ásadit ådå giellakursajt ja nannit giellakursajt ma li sajenis. Giellakursa hæhttuji aj gåbttjåt ållessjattugijt gut li massám jali vargga massám máhttelisvuodav oahppat sámegielav sijdan ja skåvlån, sihke njálmálasj- ja tjállemgielav. Dákkir doajmma la aj doarjjan sámegielak mánájda jali mánájda gudi li oahppamin sámegielav. Aj da mánájn gænna la sámegiella vuostasj-/iednegielan máhtti adnet dárbov buoredit ja åvddånahttet ietjaska gielav njálmálattjat ja tjálalattjat. Hæhttuji ásaduvvat kompensasjåvnnåårdniga ma gåbttji sihke bálkáv, permisjåvnåv ja stipænndaårdnigijt, ja látjet dilev sámegiellakursajda guoskavasj ásadusájn.

Sámedigge vuojnná vejulasjvuodajt ienep giellaguovdátjijt ásadittjat dakkir bájkijn gånnå ælla giellaguovdátja, jali ieme giellaguovdátjij doajmmaguovlov vijdedit. Sámedigge miejnni giellaguovdátjijn la potensiálla åvddånit bájkálasj åhpadusguovdátjijda ma máhtti alla dáse sámegiela ållessjattukåhpadimev fállat moatten sajen vuona biele Sámen. Sámedigge hæhttu oadtjot almma vejulasjvuodav giellaguovdátjij ruhtadilev nannitjit váj almma láhkáj bessi sebrudagá giellaåhpadime dárbojt duosstot.

Giella hæhttu aj suodjaluvvat sámegielak bájkijn ja birrasijn. Bærrájgehtjadittjat sámegielajt hæhttu sámegiella liehket sajeduvvam gájk sebrudaksuorgijn, sihke barggoiellemin, skåvlån, mánájgáren ja asstoájgen. Bisodit sámegielav luondulasj giellan mánájda ja nuorajda la aj riek ájnas váj giella galggá suodjaluvvat guhkes ájggáj. La ájnas åvddånahttet sáme fáhkagielav, suodjalit árbbedábálasj termajt ja hiebadit gielav boahtte ájgijda, navti vaj máhttá aneduvvat ålles iellemav. La ájnas jut dåjma sáme gielajda li ulmij milta ávkken.

La aj ájnas dåjmajda ma li hiebaduvvam guovlojda ja sebrudagájda gånnå sámegiella la ieneplåkgiella, ja dajda gænna la sámegiella vuostasjgiellan. Dákkir guovlojn la dárbbo ienebu gå dåssju giellakursa ja ælládahttemdåjmajda. La dárbulasj tjalmostahttet giellasuodjalimev, dat guosská duola dagu suodjalit termajt ja báhkotsåmijt ma li gáhtomin árggabiejvgielas. La aj ájnas barggat ulmijn mánájda ja nuorajda nannitjit sijá giellamáhtudagáv, sihke åhpadusán ja ålggolin skåvllåvuogádagá.

Doajmma 2.2
Kommisjåvnnå oajvvat galggá guojna- ja sámegielajt ienebut vuojnnusij buktet

Sámedigge kommisjåvnå oajvvadusáv doarjju, ja miejnni moaddásij duogen la dåjmalattjat barggat váj sámegiela vuojnnuji, gulluji ja aneduvvi juohkka sebrudaksuorgen. Sámedigge miejnni almulasj oajválattja, Stuorradigge, departementa ja iehtjáda galggi galbbit sábmáj. Sámedikken li sierralágásj vuorddemusá Stuorradiggáj.

Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattja sáme bájkkenamáj anov tjuovvoli, ja bærrájgæhttji almulasj orgána ja ednamæjgáda dåbddi bájkkenammalága sisanov ja makkir åvdåsvásstádus siján la lága milta. Sámedigge vuorddá sáme årromguovlo suohkana tjuovvoli sáme bájkkenammaássjijt ma sidjij guosski, ja fylkkasuohkana vas suohkanij bájkkenammabargov tjuovvoli. Sámedigge ávttji suohkanijt ja ietjá almulasj orgánajt moattegielak galbajt Stáhta gæjnnodåjmadagás ánodittjat gå galggi galbbit, váj sáme bájkkenamá vuojnnusij båhti.

Sámedigge miejnni sáme bájkkenammadievnastusá kapasitiehtta galggá laseduvvat. Duodden hæhttup ájn vil ienebut barggat váj sáme bájkkenamá tjoahkkiduvvi, dokumentieriduvvi ja vuorkkiduvvi. Sámedigge aj oajvvat ásadit sierra sáme bájkkenammavuorkáv mij sjaddá viehkken gå sáme álmmuk, dutke ja almulasj institusjåvnå

galggi bessat tjoahkkidum materiállaj.

Sámedigge sihtá oajválattjat siegen válldet bihtám- ja ubbmemsámegielajt fárruj bájkkenammalága njuolgadustjállagij. Ulmme dájna I galggá sadjásis oadtjot njuolgadustjállagav man baktu bihtám- ja ubbmemsáme namá aj kártajn ja galbajn vuojnnuji. Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv gå tjálli bájkkenammaláhka hæhttu rievddaduvvat váj ienep maŋeldisboahtte oadtju riektáv familja ieme maŋepnamáv ruopptot válldet.

Sámedigge gåhttju oajválattjajt jåhtuj biedjat stuoráp bargov váj sámegielajda gávnnuji buorre giellateknologijjalasj vædtsaga. Dat merkaj dárbaj rudájt dutkamij ja åvddånahttemij. Duodden hæhttuji guovdásj oajválattjat EU-parlamenta hárráj barggat váj stáhta/EU máhtti viehkken barggat stuorra teknologijjavidnudagáj hárráj mij guosská duola dagu gálldokåvdåjda majt dárbaj buorre giellateknologijjalasj vædtsagijt åvddånahtátjit. Sámegielajt galggá aj máhttet vuorodit gå EU-parlamænnta stivrri makta stuorra teknologijjavidnudagá bessi EU sisŋep márnánij.

Sámedigge vuojnná dárbov ásadit sáme giellabáŋkav mij máhttá divna tjoahkkiduvvam sámegielak tevstajt ja jienajt háldadit. Jus giellabáŋkav ásat de máhttá nannit bargov ienep tevstajt ja jienajt korpusij tjoahkkit.

Sámedigge miejnni medijá- ja girjálasjvuodafálaldahka sámegiellaj la aj ájnas gå giella galggá vuojnnut. Sámegielak medijá- ja girjálasjvuodafálaldahkaj galggá gávnnut buorre doarjjaårniga.

Doajmma 2.3
Kommisjåvnnå oajvvat nuorttarijkaj álgadimev váj nanni aktisasjbargov rijkkarájáj rastá giela, giellaåhpadime, oahpponævoj buvtadime ja gielaj ælládahttema hárráj.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Váj divna sámegielaj dilev galggá nannit de la dárbbo rádjáhieredimijt gádodit kommisjåvnå rappårtå tjuovvolimen. Sámedigge vuoset jus galggá vuorbástuvvat gå rájáj rastá ájggu barggat de dat gájbbet nasjonalstáhta ja Sámedikke dåjmalattjat aktan barggi - sierraláhkáj mij guosská aktisasj sáme oahppoplánaj åvddånibmáj. Hæhttu sæmmi båttå liehket ulmme juohket ja adnet nubbe nuppij ressursajt stuoráp oassen – sihke almasjressursa ja oahpponævo.

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv prográmmav dahkat bihtám-, ubbmem- ja lullesámegielaj nannima diehti. Jus dákkir prográmmajn galggá vuorbástuvvat de dárbaj barggat máhtudakbirrasij siegen Vuonarijka ålggolin. Sámedigge vuorddá guovdásj oajválattjat rudájt juollodi váj buktá dájda unnep sámegielajda aj fáhkabirrasijt ja institusjåvnåjt ásadit váj da unnin dåbbelin vas sjaddi oassen unneplåhkogielaj lihtos.

Sámedigge miejnni dárbbo I divna gålmmå nuorttarijkaj lándaj Sámedikke bessi Sáme Giellagáldov rudáj doarjjot váj fáhkaorgádna nahká ietjas mandáhtav ållidit divna sámegielaj hárráj.

Doajmma 2.5
Kommisjåvnnå vuoset NOU 2016: 18 Vájmo giellaj ja oajvvat dagáduvvá badjásasj stratesjijja váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj bajássjaddama ja åhpadusá, varresvuoda ja huvso ja háldadusá ja justijsa suorgijn sáme gielajda hiebaduvvam

Sámedigge doarjju kommisjåvnå oajvvadusáv. Sámedigge I ávon gå kommisjåvnnå vuoset NOU 2016:18 Vájmo giellaj, ja doarjju oajvvadusáv badjásasj stratesjijjav dahkat váj jåkså gielalasj dássásasjvuohtaj. Sámedigge dættot sihke Sámedigge ja guovdásj oajválattja li ájnnasa gå badjásasj stratesjijja galggá dagáduvvat.

Sámedikke roalla ja fábmo hæhttu nanniduvvat, ja NOU 2016:18 Vájmo giela oajvvadusá milta oajvvat Sámedigge ásadit ålgoldis etáhtav/direktoráhtav nannitjit Sámedikke bargov giella- ja åhpadussuorgen. Sámedikke mielas la tjuovvolimbargguj viek ájnas ahte dát ålgoldis etáhtta galggá dahkat udnásj Sámedikke giellafágalasj bargov, aktan sáme bájkkenammadievnastus ja oahppoplánav åvddånahttem. Sámedikke ålgoldis etáhtta galggá liehket Sámedikke oasse gájksáme aktisasjbargos.

Kommisjåvnnå oajvvat nannit jali ásadit skåvlåjt sáme giellaháldadimguovlom gånnå ienemus oasse åhpadimes tjadáduvvá muhtem sámegiellaj. Duodden vuojnná kommisjåvnnå dárbov ásadit sáme klássajt daj stuoráp stádajn. Sámedigge vuoset muodugasj oajvvadussaj NOU 2016:18 Vájmo gielan sáme profijllaskåvlåj ásadime birra ja

doarjju oajvvadusáv. Duodden luluj vuogas árvustallat værmástagáv ásadit dájda skåvlåjda.

Sámedigge miejnni giellaresurssaguovdátja bierriji ásaduvvat suohkanijda ja ájnegis ulmutjijda viehkken sámegielak dievnastusfálaldagájt

Sámedigge gåhttju Stuorradikkev ja ráddidusáv sierraláhkáj åtsådit implementierimgaskav giellarievtesvuodaj gaskan ja mij duodaj dáhpáduvvá åhpadussuorgen dajna ulmijn ahte tjoavddusijt gávnná ma gaskav dahppi.

Sámedigge sihtá sierra sáme giellaoahttse ásaduvvá. Moatte lágásj aktera juokkirak láhkáj vásstedi sámegielaj åvdås, bájke, regionála ja rijka dásen. Ajtu ij gávnnu badjásasj orgádna mij gáhtti sámegielagij åhpadimriektá ålliduvvi.

Sámedigge miejnni stáhtta bierri ásadit institusjåvnåv jårggålibmáj ja dålkkumdievnastusájda, man duogen la almulasj diedo iesjgeŋga sámegielajda jårggåluvvi, ja duov dáv suorgev viehkedit dålkkuma hiebadallamijn.

Sámedigge ávttji divna akterajt almulasj håldadusán ja skåvllå- ja åhpadimsuorgen Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå rappårtåv tjuovvolit.

Sámedigge doarjjo ierit ietján Sámedikkeráde árvvalusáv.
Ássje låhpaduváj 07.03.24 kl. 10.58 .